

Stephen Etches

PREGLED BIBLIJE

©Stephen Etches

**PDF *by*
Kršćanska baptistička crkva
Novi Travnik, 2008.**

www.kbcnt.net

Uvod

U ovom biblijskom pregledu pokušali smo prepoznati glavne teme, materijal dovesti u vezu s kronologijom i dati bitne podatke o pozadini. Cilj nam je osposobiti bilo kog tumača kako bi svoje objašnjenje mogao povezati s ostatkom Biblije i postaviti ga u njegov doktrinalni i povijesni kontekst.

BOG

Biblija je knjiga, ili prije, skup knjiga koje govore o Bogu i njegovu odnosu sa svijetom, a posebno s ljudskim rodом. U tom kontekstu Bog se objavljuje kroz djela i riječi.

Prema Bibliji, Bog ne samo da postoji već se može spoznati. U svjetlu Božje samo-objave u Svetom Pismu, o Njemu možemo reći sljedeće:

- 1) Bog je osoba, duh potpuno neovisan o svom stvorenju. On je tvorac svega, jedini izvor života i zbog toga sva živa bića ovise o njemu i njemu duguju postojanje.
- 2) Bog je po prirodi svemoćni duh koji je ograničen samo karakterom svog morala. On nije zbirka pojmova, već osoba. S jedne strane On je iznad svega i živi u vječnosti, ali s druge strane On je blizu onih koji su ponizni i koji Mu se pokoravaju.
- 3) Bog je izvor razboritosti i zdravog razuma. On je u suštini svet, drugačiji od nas: zbog toga atribute koje dijeli s nama (ljubav, milost i mudrost) moramo kvalificirati riječju "svet".
- 4) Bog je suveren, iznad svega. On planira i provodi planove u njegovo vrijeme i na njegov način. To je, sasvim jednostavno, izražaj njegove inteligencije, snage i mudrosti. To također znači da Božja volja nije samovolja jer je nastala

u skladu s Njegovim karakterom.

5) Bog je po definiciji tro-osoban, Trojstvo. Uz pomoć njegovog duha samo čovjek može imati zajedništvo s Njim. Uz to, Bog zaista želi imati zajedništvo s čovjekom. Zbog toga je i pripremio put za povratak k njemu te poslao svog Sina, drugu osobu Trojstva, da riješi čovjekov osnovni problem: odvojenje od Boga zbog pobune.

U Bibliji čitamo i o pripremama koje je Bog učinio za to spasenje; kako se možemo spasiti da bismo uživali vječno zajedništvo s njim.

BIBLIJA

Prema NZ: Cijelo pismo je inspirirao Bog i može se korisno upotrijebiti za poučavanje, otklanjanje pogrešaka, usmjeravanje ljudskih života i poučavanje u svetosti (2 Tim 3,6). Ali, postoje li ikakvi dokazi za to? Postoje, i mogu se pronaći u tri osnovna pravca:

1) **Ispunjenje proročanstva** koje je često znalo biti izrečeno nekoliko stotina godina prije nego se događaj zbio. To pokazuje da je Bog prvobitni autor Biblije. Petar kaže: Niti jedno proročanstvo nije proizašlo iz ljudske inicijative. Kada je čovjek govorio umjesto Boga, pokretao ga je Sveti Duh. (2. Petrova 1,21).

2) **Jedinstvenost Biblije**. Premda ima mnogo autora koji su pisali u različitim vremenima, učenja njihovih knjiga se slažu. Svi su imali dar proricanja, tj. pisali su pod inspiracijom Svetog Duha, ali bili su različitog porijekla: Neki su bili kraljevi, jedan je bio poljodjelac, drugi pastir itd.

3) **Tipologija.** Osobit karakter Biblije očit je čitatelju. Svi događaji opisani u SZ sadrže duhovne principe koji nas poučavaju (u NZ) o Božjem karakteru. To su poduke sa svrhom. Ovakav način pisanja naziva se tipologija. Dva stiha u NZ govore o tome: *Sve se to, kao pralik, događalo njima, a napisano je za upozorenje nama, koje su zapala posljednja vremena* (1 Kor 10,11) i *Uistinu, što je nekoć napisano, nama je za pouku napisano da po postojanosti i utjesi Pisama imamo nadu* (Rim 15,4). Jasno je da je Bog vodio autore Biblije na takav način kako bi kasnije biblijski tekst mogao poslužiti Njegovim nakanama (da nas učini poput Krista) kao izvorište praktičnog i autoritativnog učenja za vjernike. To znači da je biblijski materijal prije svega podređen moralnoj važnosti, i, zbog toga, selektivan u prikazivanju povijesnog materijala.

STARI ZAVJET

STRUKTURA SZ

Kanon SZ podijeljen je u tri sekcije: Zakon, Proroke i Spisi. Uređenje materijala vjerojatno potječe od Ezre.

Zakon (ili poduka, ili osnovni katekizam Izraela) temelj je na komu se gradi sve ostalo.

Drugi dio, nazvan **Proroci**, uključuje spise koje bismo mi nazvali povijesnim knjigama jer su autori bili proroci Samuel (Jošua i Suci) i Izaija (1. + 2. Samuelova i 1. + 2.

Kraljevima).

Treći dio naziva se **Spisi**, čiji su autori bili David, Salomon, Daniel i Ezra. Ezra je zaključio ovaj dio pišući knjige Ezra, Nehemija i 1.+2. Ljetopisa. Knjige sadrže pododjeljak koji se naziva pergamene (svici) koji su se čitali za posebnih svetkovina.

KANON

Proroci nisu bili samo Božji glasnogovornici i pisci nadahnute Biblije nego i oni koji su uspostavljali kanon kako su nastajale razne knjige. Najveći su bili Mojsije, Samuel, Izaija, Jeremija, Daniel i Ezra. Oni su i uređivali prethodni materijal. Činjenica da su knjige Biblije postavili u određeni (logičan) slijed također je nešto što ne možemo ignorirati.

Knjige SZ nisu nasumce poredane. Njihovo razmještanje bilo je praćeno namjerom da se čitatelju pruži učenje ukupnih duhovnih principa — posebno svećenicima koji su brinuli za duhovnu biblioteku i svjetovnim vladarima koji su trebali sprovesti u djelo biblijsko zakonodavstvo u društvenoj zajednici.

Prvi dio SZ je **Zakon** (Tora) koji je napisao Mojsije, koga se smatra za najvećeg proroka razdoblja SZ. On nije samo napisao spomenute knjige već je bez sumnje uredio prethodni materijal, značajnije u Postanku. Dokaz za to (posebno u Postanku) nalazi se u tekstu, ali liberali su ga krivo interpretirali u njihovoj knjizi *Documentary Hypothesis*. Takav materijal (možda u formi glinenih pločica) vjerojatno doseže zapise o Adamovoj porodici i njegovim potomcima. Ako je to tako, a ne vidimo razloga da u to sumnjamo, onda Biblija može opravdano tvrditi da je najstarija knjiga na svijetu.

Drugi dio SZ naziva se **Proroci**: Podjela Proroka u Bibliji je

trostruka: 1) prethodni proroci, 2) veliki proroci, 3) mali proroci. Složeni su u obliku niza i prema tome kronološki. Jošua/Suci bili su djelo proroka **Samuela** (usp. Djela 3,24). On je prvi čovjek nakon Mojsija koji je službeno nazvan prorokom. **Izaija** (usp. 2 Ljet 32,32) je bio autor knjige nakon Jošue/Sudaca, knjige kraljevstava (1.+2. Samuelova, 1.+2. Kraljevima). Vjerojatno ih je dovršio i uredio **Jeremija** (*Baba Batra* 15a). Ustvari, povijesne knjige ispred Izaije su savršeno dobar uvod njegovim proročanstvima. U tim knjigama on vjerojatno predstavlja tekuću povijest izraelske poslušnosti te kasnije pobune i kazne prije nego što je počeo dovoditi u odnos ono što će im se dogoditi ako nastave stopama svojih predaka. Ako je to točno, onda to učvršćuje Izaiju kao jednog od najvećih kanonizatora Biblije. To bi također objasnilo različite naglaske koji se nalaze u Kraljevima i Ljetopisima. Izaija, u želji da potkrijepi svoju tezu, stavlja naglasak na izraelovo često odmetništvo, dok autor Ljetopisa (po svoj prilici Ezra) više želi naglasiti idealnu prirodu izraelskih institucija, gledajući naprijed na njihovo ispunjenje u budućnosti. Jeremija je napisao Tužaljke i tužbalicu kojom je oplakao smrt Jošije, bogobojaznoga kralja (2. Ljet 35, 25). Napisao je također i 89. psalam (usp. stihove 38-40) u spomen istom događaju i time zaključio treći dio psalama koji se bavi razaranjem zemlje Izrael, Jeruzalema i Hrama. To također pokazuje da i Jeremija djeluje kao kanonizator. Do tog vremena zadnja diranja kanona dogodila su se u Babilonu nakon odlaska Židova u ropstvo. Jeremija je mogao predati **Danielu** (židovskom vođi u Babilonu) sva preostala proročanstva koja je napisao (ili druge knjige koje je spasio iz Hrama). Tako je kanonizacija, koja je započela u vrijeme Jošije završila Jeremijinim aktivnostima u Babilonu. Daniel je vrlo važna spona u priči o evoluciji kanona zbog toga što je bio odgovorna osoba kroz koju su svete knjige

Biblije sačuvane u Babilonu. **Ezri** je to omogućilo da ih kasnije vrati u Jeruzalem. Ezra je zaključio kanon, i, uz puno rada na redakciji, svrstao knjige Biblije u njihov sadašnji (hebrejski) redoslijed.

APOKRIFI

Važno je primjetiti da se ovaj izraz odnosi na SZ. Riječ znači 'sakrivene' knjige, jer nisu bile namijenjene javnom čitanju u sinagogi. Nisu se smjele čitati javno jer nisu bile dio židovskog starozavjetnog kanona. Mogle su se, međutim, upotrebljavati za osobno proučavanje i izgradnju. Nema nikakva dokaza da su bile uključene u starozavjetni kanon, jer očito nikad nisu zadovoljile provjere koje su se zahtijevale kod kanonskih knjiga.

a. **Autorstvo**: Autor je morao biti čovjek priznata proročkoga dara, potvrđen ispunjenjem proročanstava o budućnosti.

b. **Sadržaj**: Njegova učenja su se morala slagati s već postojećim Pismom (posebno s Torom koja je bila temelj Izraelove vjere).

c. **Samoautentifikacija**: Može se odrediti prema načinu na koji su se tekstovi koristili, naročito u službama u Hramu i kasnije u službama u sinagogama. Određene su se knjige čitale (ili pjevale) za određenih svetkovina ili u spomen određenih događaja. To su bile knjige o kojima židovski vođe nikada nisu sumnjali.

Naziv apokrifne knjige obuhvaća:

a) Određene dodatke kanonskim knjigama koji se pojavljuju u Septuaginti (Esteri, Danielu, Jeremiji i Knjizi Ljetopisa).

b) Samostalne knjige koje su do nas došle u grčkom prijevodu. Ima ih devet: Ezdra I i II, Tobija, Judita, Baruh, Knjiga Sirahova, Knjiga Mudrosti, Makabejcima I i II.

Razlog za prihvatanje apokrifnih knjiga je bio raširenost

Septuaginte u ranoj Crkvi i prijevoda izvedenih od njega. Židovi iz Aleksandrije, (tamo je Septuaginta načinjena) su se samo, da tako kažemo, našle unutar istih korica. Istaknuti Židov iz Aleksandrije, po imenu Filon, kojem je materinji jezik bio grčki, nikada ne citira iz apokrifnih knjiga. Najvjerojatnije je da su Židovski prevodioci Septuaginte pod istim koricama izdali i kanonske knjige i one koje su smatrali vrijednim za izgrađivanje, ali ne i mjerodavnima za vjeru ili nepogrešivima.

Prvi čovjek koji je izradio novi prijevod Biblije je bio Hieronim. On je izbacio apokrifne knjige. Nažalost kolebljivost Augustina na ovom području je ostavio loš presedan za crkvu.

TEMA SZ-a

Osnovna tema Biblije je ponovna uspostava raja (a ne dostignuće nirvane!) i koraci koje Bog poduzima da bi to ostvario. Ovo uključuje obećanje i blagoslov (ograničenje prokletstva): Različito kamenje Božje građevine bit će na svom mjestu ako scenario postane stvarnost u mileniju. Obraćeni ljudi žive u preobraženoj zemlji, s Bogom koji prebiva u njihovoj sredini (u osobi Mesije), služeći narodima.

1. Obećanja u vezi s dolazećim Izbaviteljem u Postanku

Post 3,15 govori o dolazećem Izbavitelju.

Post 9,25-27 Prema jednom od mogućih tumačenja ovog odjeljka, mjesto Božjeg boravka je u Izraelskom narodu (Šemovi šatori).

Prvotno obećanje dano je Abrahamu koje su zatim prenosili njegovi potomci.

Post 12,1-3: Bog govori Abrahamu da će iz njegovih potomaka izići iskupitelj.

Post 49,10: Ovdje se nalazi jasna aluzija dolazećeg Mesije "...

dok ne dođe onaj kome (žezlo i vladareva palica) pripada — kome će se narodi pokoriti." Sličan stih nalazi se u Ezek 21,27.

2. U **vrijeme Izlaska**, Božji prorok bio je Mojsije kojemu nije bilo ravna među ljudima (Brojevi 12,6-8). On je bio slika Velikog Proroka koji je trebao doći (Pnz 18,15-18). U Brojevi 24,17-18 vidimo također proroštvo o dolaska Jakovljeve zvijezde (tj. Mesije).

3. **Daljnja obećanja dana su Davidu.**

Ono što je Postanak 12,1-3 za razdoblje patrijarha, to je 2. Sam 7 je za Davidovo doba. Četrdeset godina Davidove vladavine slaže se s dužinom Mojsijevog razdoblja.

Utemeljenje Hrama u Salomonovo vrijeme bilo je važan predvjesnik onoga što se ima dogoditi u mileniju. Božji budući vladar sad je vidljiv u Davidovoj liniji, a Božja prisutnost među onima koji su ga štovali, bila je dramatzirana u Hramu.

U ovom razdoblju pojavljuje se i mudrosna literatura, mudrost je u Izrekama personificirana i uzima ljudski oblik u inkarnaciji, a Ivanov Logos je ekvivalent Mudrosti. Većina jezika koji je Isus upotrebljavao, i koji se sviđao njegovim slušateljima, podsjeća na Mudrost upućenu Izraelcima.

4. **Proroci**, premda su proveli dosta vremena pozivajući Izrael na vjernost savezu, govorili su i o veličanstvenoj budućnosti, izvan progonstva, koja će uključivati Božju vladavinu nad narodima, nakon što ih pobijedi na Dan Gospodnji. "Bit ću vaš Bog a vi ćete biti moj narod i ja ću biti među vama."

Ezekiel i Daniel značajno izoštravaju taj fokus. Ezekiel govori o dolasku Dobrog Pastira koji će jednog dana vladati nad ponovo ujedinjenim dvanaest plemenskim Izraelom obnovljenim u svojoj zemlji. Sin čovječji (Mesija) doći će na oblacima. Bit će mu dana vlast, slava i kraljevstvo u kojem

mu budu služili svi narodi, nacije i jezici. Njegovo će kraljevstvo biti vječno i nikad neće proći.

Poslije-izgnanički proroci dovršavaju tu sliku. Njihov kralj dolazi, jašući na magarcu, donoseći spasenje. On će čak ići ispred i pobijediti sve narode na zemlji, koji će se, jednoga odlučnog dana, skupiti na bitku protiv Jeruzalema (Zah 9).

5. **Spisi:** Kroničar zaokružuje kanon i pokazuje, upotreb-
ljavajući Izraelovu povijest, kako su slike Davidove kuće i Salomonskoga hrama i štovanja stalne i čekaju savršeno ispunjenje pri dolasku Mesije. Mnogi psalmi također zorno prikazuju događaje koji će se zbiti u mileniju (Ps 2,18,20,21, 45, 72, 89, 101, 110, 132, 144 i eshatološki ili kraljevski psalmi 47, 93-100).

POSTANAK

Knjiga Postanka može se podijeliti u dva jednaka dijela:

1) Drevna povijest (1-11) predstavljena je kao predigra povijesti spasenja kojom se bavi čitava Biblija. Knjiga započinje podrijetlom svijeta da bi se zatim obuhvatila čitavo čovječanstvo. Govori o stvaranju svijeta i čovjeka, čovjekovom padu i posljedicama, o izvanrednom razvoju zla koje je kažnjeno slanjem Velikog potopa. Tu je novi početak. Svijet je ponovo napučen, od Noe i njegove obitelji, ali pomoću poslije-potopnih rodoslovnih popisa središte interesa sužava se na Abrahama, oca izabranog naroda.

Pomoću iznošenja selektivnog materijala, naglašene su neke teološke istine:

1. Bog je tvorac svega pa prema tome i čitavog čovječanstva. Zbog toga se ljudi ne mogu samovoljno ponašati već su odgovorni Njemu.
2. Čovječanstvo nije poslušalo Božju zapovijest pa, zbog ponosa, proživljava patnju, nevolju, zbunjenost i podjelu.

3. Suočen s čovjekovim grijehom, Bog ispoljava svoju srdžbu kažnjavajući ljudski rod i podižući novo čovječanstvo, koje je poteklo od čovjeka (Noe) na koga se smilovao.

4. Zbog rasta ljudske pokvarenosti, Bog, koji je Noi obećao da više nikada neće poslati potop, sada poduzima dugoročnu politiku, u kojoj pokazuje svoje dugo trpljenje i milosrđe. On će načiniti narod, koji će poteći od čovjeka po Njegovom izboru (Abrahama). Postavlja ga da bude svjedokom među drugim narodima, tako da bi se jednog dana njegov zakon mogao znati i poštivati. Taj zakon je objava njegovog karaktera i stila života po kome želi da živi njegov narod.

5. Iz tog naroda koji je često bio nevjeran i tvrdokoran, unatoč upozorenja ljudi koje je Bog slao, On će na kraju poslati svog Sina, živu Riječ, da bi Izraelu i drugim narodima objavio spasenje. Samo Isusovom, Mesijinom, žrtvom pomirnicom za naše grijehe, (što je prvorazredan izraz Božje ljubavi, ali i ljudske zloće), bit će potpuno ostvarena Božja svrha spasenja ovoga svijeta.

Zbog Adamove neposlušnosti Božjoj zapovijesti, čitav ljudski rod pada pod Njegovu osudu i doživljava smrt, ali zbog smrti i uskrsnuća Mesije, drugog Adama, put spasenja otvoren je svim ljudima.

Drugi dio postanka sadržava povijest patrijarha (12-50), otaca koji su utemeljili židovsku naciju.

Abraham je čovjek vjere čiju je poslušnost Bog nagradio obećavši mu baštinka i obećanu zemlju koja će pripadati njegovim potomcima. (gl. 12,1-25,18). Abraham ne mora biti zamišljen kao nomadski pastir koji čuva neke raštrkane ovce i koze, već kao trgovački knez koji "trguje" sa kraljevima i koji upotrebuje snage osiguranja od 318 ljudi za nadgledanje svojeg temeljnog ulaganja, svojih stada.

Jakov je prepredenjak koji istiskuje svog brata, zadobiva očev (Izakov) blagoslov lukavstvom, nadmašuje svog ujaka

Labana u zastranjivanju.

Ali sve to lukavstvo bilo bi bez koristi da njega a ne Ezava, Bog nije izabrao, čak i prije rođenja, da bude nasljednik obećanjima datim Abrahamu (25,19-36).

Između Abrahama i Jakova, Izak nije istaknuto prikazan i njegov život opisan je uglavnom u odnosu prema ocu (Abrahamu) i sinu (Jakovu).

Većinu materijala druge polovice knjige Postanka zauzimaju zapreke na putu prema ispunjenju obećanja. Kao da je sve tri žene patrijarha mučila neplodnost. Abraham je imao starosni problem. Egipatski i filistejski vladari skoro su im oteli žene. Druge prepreke bile su: glad, problemi s djecom i genocidom koji je izvršio Faraon. Dvanaest Jakovljevih sinova su preci 12 plemena Izraela (Jakovljevo novo ime). Posljednji dio Postanka (gl. 37-49) posvećen je posebno jednom od njih (Josipu), mudrom čovjeku (tj. čovjeku koji se boji Boga, živi po Njegovim principima). Ovaj izvještaj, koji se razlikuje od prethodnih, ispričan je bez jasne Božje intervencije ili novih otkrivenja, premda je sam po sebi lekcija: krepost mudrog čovjeka se nagrađuje i Bog preokreće na dobro greške i zlobu drugih. Patrijarhe se naziva prorocima (Post 20,7; Ps 105,15), očito zbog toga što su osobno primili Božju riječ. Došla im je ili direktno, ili im se Bog ukazao u viziji, ili u osobi Božjeg anđela.

Knjiga Postanka je sveobuhvatna jedinica: povijest predaka židovskog naroda. Ova povijest patrijarha je obiteljska povijest, sažetak sjećanja na pretke: Abrahama, Izaka i Jakova. To je narodna povijest: dugo se bavi osobnim anegdotama i slikovitim detaljima, bez pokušaja stapanja u opću svjetsku povijest.

Na kraju krajeva to je religiozna povijest: sve prekretnice karakterizira božanska intervencija i, tako proizlazi, Božja režija. To je ispravno gledište dok je u pitanju vjera, ali ono

ne uzima u obzir druge razloge. Uz to, činjenice su iznešene, objašnjene i skupljene da bi potkrijepile religiozni materijal (izjava vjere Izraela):

1) Postoji Bog koji je podigao narod i dao mu zemlju.

2) Taj Bog je Gospod (Jahve), taj narod je Izrael, a ta zemlja naziva se Obećana zemlja (ili: Sveta zemlja — to jest, zemlja koja pripada Bogu).

DODATAK: STVARANJE

Izvještaj o stvaranju koji se nalazi u knjizi Postanka jedinstven je za drevni svijet. U većini drevnih filozofija i poganskih religija vjerovalo se u određeni oblik preobrazbe vrsta i u spontano stvaranje. Biblijski izvještaj, s druge strane, govori da je Bog odjednom stvorio svijet sa svom florom i faunom. Izvještaj, međutim, nije napisan suvremenom znanstvenom terminologijom 20. stoljeća, nego stilom nevezanim uz određeno vrijeme i razumljivim bilo kojoj kulturi.

Izvešće o stvaranju dat je u Postanku 1 u oblici šestodnevno perioda.

Ponudeno je nekoliko objašnjenja o tome, ali čini nam se da je sljedeće najjednostavnije: Šest dana predstavlja 6 vizija božanske djelatnosti koje su otkrivene piscu (vjerojatno Mojsiju).

Biblijski izvještaj kaže da je u početku Bog stvorio nebo i zemlju - to je izraz koji vjerojatno znači našu planetu sa njenom atmosferom. Kasnije se usput spominje da je Bog stvorio i svemir, ali u Post 1 izvještaj se piše sa stajališta promatrača na zemlji. U trenutku kada je stvorena, čini se da je Zemlja bila planeta glatke površine koju je tvorila voda. Sve vode nisu bile tekuće, poput oceana, nego većinom para i oblaci. Oblačni sloj mora da je bio veoma debeo te je sprečavao svako prodiranje svjetla. Na Božju zapovijed veliki

se dio oblaka ili kondenzirao ili pretvorio u čistu paru, omogućivši svjetlosti da prvi put osvijetli zemlju.

Drugog se dana jedan dio pare kondenzirao, stvarajući na Zemlji ocean zajedno sa slojem pare i oblaka visoko u atmosferi. Oblak je u tom sloju bio dovoljno tanak da propušta svjetlost, ali predebeo da bi se vidjeli Sunce i Mjesec. Ispod tog sloja bio je otvor ili nebo bez vodene pare. Nije bilo kiše (vidi Post 2,5-6).

Trećeg se dana prvi put pojavilo kopno. Voda koja je prekrivala površinu zemlje slila se u mora umjesto da, kao prije, bude po čitavoj kugli. Kopno se vjerojatno javilo kao rezultat stezanja zemljina središta. To je uzrokovalo boranje čvrste zemljine kore upravo kao što se nabire kora jabuke kada se jabuka iznutra suši i steže. Naborana kora vjerojatno je natjerala vodu da se slije u ulegnuća, ostavivši bregove da strše iznad vode. To se vjerojatno dogodilo kada se središte zemlje zbog hladenja stegnulo. Još uvijek trećeg dana, Bog je stvorio prva živa stvorenja: travu, biljke i drveće. Stoga je prvi život na zemlji bio biljni svijet - stvoren na kopnu, a ne u moru. Već od početka svaka vrsta biljke ili stabla postojala je zasebno, tj., razmnožavala se samo u okviru svoje vrste. To je u skladu s našim iskustvom da živa bića uvijek reproduciraju svoju vrstu. Tu nema nikakva nagovještaja bilo kakve evolucije. Izvještaj nam, međutim, govori da je zemlja rodila ili proklimala biljkama, odnosno drvećem. Ono je, po svemu sudeći, stvoreno u zemlji u obliku sjemena, a zatim se razvilo i raslo na normalan način, premda je brzina rasta bila čudnovato velika. Atomi i molekule, koji su već postojali (prethodno stvoreni), na čudesan su način spojeni u žive molekule, a molekule su poredane u stanicama i na kraju u sjemenu. Bog je um koji je stajao iza toga, a proces se odvijao odmah.

Četvrtog se dana mjesto radnje prenosi na nebo iako se gleda

još uvijek sa Zemlje. Sada je svemir vidljiv sa Zemlje jer se sloj oblaka naglo prekinuo i nestao budući da više nije bio potreban.

Petog se dana u moru pojavio životinjski svijet. Ispunjenost mora i rijeka živim stvorovima objašnjava odakle ogroman broj morskih fosila i veliki glineni talozi koje su stvorili kosturi sitnih morskih stvorenja. Petog su dana također stvorene ptice.

Šestog je dana stvoreno životinjsko carstvo, od insekata do stoke. Tu su uključeni i dinosauri. Biblija nam kaže da je Bog životinje načinio 'od zemlje'. Danas nam znanost pomaže da shvatimo što to znači. Sve su stvorenja sastavljena od potpuno istih atoma (ugljika, kisika, vodika, sumpora itd.) kao i tlo (tj. Zemlja, stijene i atmosfera). Čudo stvaranja krije se u načinu na koji je Bog atome spojio u posebne molekule poput DNK i bjelancevina, i u načinu na koji je u njih utisnuo genetički kod.

Šestog je dana Bog stvorio i čovjeka. Biblija nam kaže da je stvoren na isti način kao i životinje, ali se ipak razlikovao od životinja. On ne pripada samo materijalnom svijetu nego i duhovnom. Povrh toga, Biblija nam kaže da je stvoren na sliku samog Boga, što ga čini vječnim.

Međutim treba dodati da izvještaj o postanku ima i polemički element. Ima sve znakove da je bio pisan (od strane Mojsija nedugo prije ulaska izraelaca u obećanu zemlju), sa svrhom da ih pripremi na sučevljavanje s kanaanskom religijom koja je utemeljena na kultu plodnosti. U toj religiji, svijet je nastao kao rezultat seksualnog sjedinjavanja bogova. To može objasniti zašto izvještaj ima polemički ton: on je posebno izrađen da napadne suparnički sistem razmišljanja. To će također objasniti sadržaj i naglasak u izvještaju. Jedna od postavki kanaanske religije tvrdi da je postanak rezultat sukoba

između stvoritelja i snaga kaosa (božica Tiamat — riječ srodna hebrejskom *tehom* = duboki). Biblijski izvještaj naglašava da to nije bio rezultat sukoba i da je Bog imao savršenu kontrolu nad svakom fazom u procesu stvaranja. Kada čitamo na kraju svakoga dijela stvaranja "i vidje Bog da je dobro", to nam govori da rezultat ovog stvaralačkog djela u potpunosti odgovara onom što je Bog imao na um: to je bilo baš ono što jo on htio.

Značajno je da su se nebeska tijela pojavila četvrtoga dana. To je povezano s njihovom važnošću: ona nisu bogovi, nego svjetla na nebu koja su u skladu s obredima u Izraelu. Ona daju svjetlo zemlji i služe za označavanje svetkovine obredne godine: ona pridonose proslavljanju Boga. Njihova imena nisu čak ni spomenuta (niti ona od riba: hebr. *dag*, što se može usporediti s Dagon, ili od ptica. *sippor*), zato što su to bila imena poganskih bogova (Sunce — *šemeš*, bog sunca — *Šamaš*, ili mjesec božica mjeseca *Jareah*, usp. Jerihon). Oni su jednostavno nazvani nosioci svjetla, jer to je sve što oni jesu u Božjem planu. Oni su u potpunosti podređeni Bogu i ispod njega: njihovo mjesto je u nebeskom svodu (drugo nebo), ne u trećem nebu (gdje Bog prebiva).

ZAKLJUČNE PRIMJEDBE: Izvještaj u Postanku 1 bavi se posebno stvaranjem života na našem planetu. On pretpostavlja prethodno stvaranje svemira, čak i zemlje. Ovaj izvještaj o stvaranju života za 6 dana mora biti prihvaćen bukvalno, ali moramo priznati da je bio uslovljen dvama faktorima.

1. Polemika protiv poganstvu — svrha izvještaj je prije svega ispravljanje pokvarene poganske perspektive. Ovo objašnjava spominjanje nebeskih tijela tek na dan 4. Alternativno objašnjenje je da se nebeska tijela ukazuju na dan 4 gledano s perspektive promatrača na zemlji;

2. Bog želi da čovjek vidi svemir s prave točke gledišta, posebno što se tiče uloge nebeskih tijela. Ovo objašnjava upotrebu antropomorfizma (npr. Bog je naljepio zvijezde na svod nebeski).

Malo je vjerojatno da 6-dnevni izvještaj predstavlja izključivo literarnu ili didaktičnu perspektivu, jer uzor 6 dana rada i jednog dana odmora mora biti utemeljen na stvarnosti (usp. izlazak i slavljenja pashe).

Vjerojatno se Izlazak 20,11 temelji na pojmu da se stvaranje svemira smatra kao dio prvog dana, koji se proteže natrag na isti način kao što se sedmi dan proteže naprijed.

IZLAZAK

Druga knjiga Biblije ima ime po glavnom događaju u knjizi. Bilježi ispunjenje obećanja koje je Abraham dobio prije 430 godina: rođenje izraelske nacije i dobivanje nacionalne povlastice: Zakona. Ove teme povezane su još jednim događajem; lutanjem po pustinji koje je trajalo 40 godina. Sadržaj knjige može se sažeti na sljedeći način:

1-12 Izrael u Egiptu

13-18 Izlazak iz Egipta

19-40 Davanje Zakona na Sinaju.

Mojsije je čovjek kojega je Bog odgojio kako bi mogao djelovati kao Njegov posrednik, da vodi narod iz egipatskog ropstva i kroz pustinju. Na Božjoj gori, Sinaju, dobiva Božje otkrivenje. Toj gori Bog dovodi i narod nakon oslobođenja. Tu im se objavljuje na spektakularan način, uspostavlja savez s narodom i daje im svoje zakone (pravila za život koja donose korist narodu koji mu pripada).

Nedugo nakon toga narod krši savez štjućući zlatno tele — oblik idolatrije koju su poznavali u Egiptu. Ali Bog im oprašta i obnavlja savez. Zatim im daje niz poduka o tome

kako ga trebaju štovati u pustinji. Oštrina nekih uputa može nas šokirati, ali moramo se sjetiti da je Bog svet i da ne može dozvoliti da njegova svetost bude dovedena u pitanje pobunjeničkim stavovima naroda koji nije bio preporođen. Drugi je faktor bila nedoraslost izraelskog naroda, a da Bog nije bio strog prema njima, oni ne bi opstali kao nacija.

Događaji Izlaska, koji su vodili izraelski narod ka formiranju nacije (Izl 19,3-6), ukazuju na daleko veći Izlazak koji se imao dogoditi nekih 1480 godina kasnije kada je Mesija Isus prolio svoju krv kao pashalno jagnje da bi otkupio one koji su bili robovi grijeha i sotone. Kroz to djelo učinio je od onih koji vjeruju u Njega novi narod ili naciju — narod Božji, koji će naslijediti bolju obećanu zemlju, nebeski Jeruzalem.

Glavni naglasak knjige Izlaska je narav duhovne borbe koja se vodi paralelno sa događajima na zemlji. Za Boga je važno da se bogovi Egipćana diskreditiraju. Gotovo prilikom svake kuge, osuđen je neki egipatski bog koji se pokaže nemocnim: primjerice za egipćanima je Nil bio sveta rijeka, a na faraona se gledalo kao na utjelovljenje nekog boga. Da bi se Božji narod oslobodio, njegovi duhovni neprijatelji moraju biti poraženi, a to mož činiti jedino Bog.

LEVITSKI ZAKONIK

Točniji opis sadržaja knjige bio bi "svećenički zakonik", jer je on u biti svećenički priručnik. Sve pojedinosti svakodnevnoga običnoga života Izraelaca, nametnute su od svećenika i kao takve morale su biti naučene. Bog je izabrao Izraelce da budu svećenički i sveti narod, tj. narod koji će posredovati kod Boga za druge narode, voditi ih u štovanju Boga, koji će održavat svetu narav Onoga kome pripadaju. Tema ove knjige, koja je uspostavljena za vrijeme Izlaska jeste, kako se održava ova veza između Boga i Izraela. U

knjizi Levitskog zakona vidimo da je Bog to sam odredio i to kroz sistem prinošenja žrtava.

BROJEVI

Nakon Izlaska nije se pošlo ravno u Obećanu zemlju, uglavnom zbog religioznih i vojnih razloga. Izraelci su putovanje mogli završiti za dvije godine, ali zbog njihove neposlušnosti, trebalo im je daljnjih 38, što je ukupno bilo 40 godina.

Knjiga Brojeva vodi nas od gore Sinaj do prilaska Obećanoj zemlji. Započinje i završava popisima, od kojih i dobiva ime. Na Sinajskoj gori, do koje su došli nakon 3 mjeseca putovanja, Bog se pokazuje svom narodu u dramatičnom zavjetnom obredu. Tu saznaju kako Bog želi da ga štiju, kroz svećenstvo koje poslučuje u centralnom svetištu koje se zvalo Šator sastanka, kome je pomagao red ljudi zvani leviti.

Nakon davanja zakona, Izraelci su organizirani u disciplinirano društvo, neku vrst vojske. Nažalost vrijeme provedeno u putovanju pustinjom obilježeno je serijom pobuna, bilo protiv Mojsija kao vođe ili kao ponovno padanje u idolopoklonstvo. Svaki put Bog ih kažnjava nekom pošasti ili vojnim porazom koji odnose dio naroda. Na kraju, Bog se zaklinje da toj generaciji neće dozvoliti ulazak u obećanu zemlju i tako svoje kosti ostavljaju u pustinji.

Kad su stigli do Kadeš Barnee, poslali su izviđački odred, ali on donosi vrlo negativan izvještaj po kome izbija buna. Kao rezultat toga, Izrael mora čekati još 38 godina, a samo Jošua i Kaleb iz te generacije ulaze u Obećanu zemlju. Čak je i Mojsije kažnjen za drskost i umire noć uoči Osvajanja.

Unatoč neprekidnim pobunama naroda, Bog se čudesno brine za njih: daje im dovoljno hrane za svakoga, svaki dan, 40 godina!

Duhovne pouke knjige Brojeva su:

1. Bog živi među svojim narodom.
2. Bog svoj narod disciplinira kad je potrebno.
3. Bog prevladava ljudsku pobunu zbog svog naroda. On kontrolira povijest.
4. Bog je svet i ne podnosi suparnike. Da bismo imali zajedništvo s Njim, moramo mu pristupiti po Njegovim uslovima.
5. Bog SZ je Bog NZ: sveti Bog a ipak pun ljubavi i milosrđa.

PONOVLJENI ZAKON

Naslov knjige zapravo znači "ponovljeni savez", jer njena struktura slijedi one obrede ponavljanja saveza. Takvi savezi su bili poznati na Srednjem Istoku toga vremena, uglavnom u obliku političkih ugovora. Obična struktura takvog ugovora (ili saveza) je bila sljedeća:

1. Predgovor u kojem se imenuje začetnik ugovora.
2. Pregled prošlih odnosa između dvoje sudionika od vremena potpisivanja ugovora.
3. Klauzula u kojoj se objašnjava uzajamna odgovornost sudionika.
4. Posebna klauzula u kojoj se opisuje ugovorni dokument i pripreme za redovitog čitanja dokumenta od strane vazala.
5. Spis bogova koji su svjedoci potpisivanja ugovora.
6. Prokletstva i blagoslovi koji ugrožavaju vazala bolestima, smrću, izgnanstvom, itd. ako raskine ugovor, ali koji mu obećava blagostanje (život) i blagoslov (dobrobit) ako ga održava.

Svrha takvih ugovora je bio osiguravanje potpune zavisnosti vazala (kralja ili države) od sudionika ugovora.

Posebni termini su korišteni za opisivanja ponašanje vjernog vazala. Dobri vazal "traži", "sa strahom poštuje", "ljubi" svog Gospodara i sluša njegov glas. Buntovnički vazal "griješi".

Ova frazeologija se nalazi i u SZ i u NZ (vidi naročito Hebrejima 10).

Grožnja od strane proroka u vezi dolazećeg suda često puta ponavljaju prokletstva saveza. Ustvari, jedna od uloga proroka je bila podsjećanje naroda da savezni odnos uključuje odgovornost, a ne samo prednost.

Kraće oblike saveznog uzora nalazimo u Izlasku 19-24, Jošua 24 i 1 Samuelu 12, ali iscrpno u Ponavljenom Zakonu, kako sljede:

1-3 Povijesni predgovor — pregled saveznih odnosa.

4-6 Uslovi

27 Klauzula dokumenta

28 Blagoslovi i prokletstva.

Ponovljeni Zakon, budući da je teološki orijentiran, predstavlja se u obliku propovjedi. Mojsije trajno apelira na lojalnost naroda. Znakovito je da su Židovi ovu knjigu čitali svake godine prilikom blagdana sjenica, što upućuje na način korištenja kod ponavljanja saveza.

DODATAK: VAŽNIJI POJMOVI U ZAKONU

PRAVNI SISTEM

Na Sinajskoj gori Bog je sklopio nacionalni savez s izraelskim narodom. Ovaj sporazum sastavljen je po modelu neke vrste ugovora koji su hetitski kraljevi sklapali sa svojim vazalskim državama. Bog ih je, poput velikog kralja, izbavio iz ropstva, tako da sad pripadaju njemu. Izraelci se slažu s tim i zavjet je potvrđen. Bog s njima sklapa formalni ugovor. On je njihov feudalni gospodar a oni njegovi podanici. Da bi uživali njegov blagoslov, zaštitu i naklonost, moraju mu se

pokoravati i u potpunosti odbaciti idolatriju (tj. alternativne odanosti).

Prema uslovima ugovora, ako ga prekrše, bit će kažnjeni, konačnim progonstvom i izgonom. Bog će upotrijebiti druge narode da to izvrše. S vremena na vrijeme, taj sporazum bivao je ponovo uspostavljan i obnavljan (to je i značenje riječi deuteronomija: obnavljanje zavjeta). Na primjer Ponovljeni zakon označava obnovu saveza (za dobrobit nove generacije) uoči osvajanja, nakon pustinjaških putovanja (Brojevi). Zakon postaje ustrojstvo i zbirka pravila nove nacije. Ovaj zakon je jedinstven po tome što ga je dao Bog i tako odražava njegov karakter. U tom smislu, nazvan je "savršenim" zakonom. Pobožan Izraelac želio je znati više o Božjim zakonima (njegovim pravilima za blagoslov i prosperitet), jer je znao da je Bog savršen i želio je njegovo krajnje dobro. Tako zakon nije imao negativnih konotacija. One su bile uključene samo u slučaju kad narod nije htio poslušati Boga ili kad bi ga uvrijedio.

Kad se Izrael složio s tim da postane Božjim narodom, dobili su ime "sveta" nacija, što znači da su odvojeni za Božju službu. Zatim, Bog im daje svoj zakon da bi im pokazao kako trebaju živjeti, kao narod i pojedinci. Najprije Bog govori o osnovi svoga zakona: 10 zapovijedi ili 10 riječi. Ostatak zakona prenosi im kroz posrednika Mojsija. Narod prihvaća uslove i savez je potvrđen.

Zakon ili Tora (što znači poduka u pravednosti ili primjernom životu) podijeljen je, u širem smislu, u tri kategorije:

1. Moralni zakon
2. Građansko pravo
3. Ritualni zakon

Svaka kategorija zasniva se na pretpostavci da Izraelci pripadaju Bogu: zbog toga neki oblici ponašanja ne odgovaraju ovome, niti kod pojedinaca i kod naroda. Bog će

kazniti one koji si dopuste takvo ponašanje. Različite liste zakona razbacane su po Petoknjižju (prvih 5 knjiga Biblije). Mogu se podijeliti u četiri glavne grupe:

1. **Božanski zakon**, sastavljen iz bezuslovnih zabrana. Sve počinju riječima Nemoj (radi tako i tako, jer pripadaš meni). Drugim riječima "Nemoj činiti ništa što je u suprotnosti s mojim karakterom." Najbolji primjer ove kategorije su 10 zapovijedi. Te pisane odredbe koje možemo nazvati "moralnim zakonom" predstavljaju Božju volju za svakog pojedinca.

2. **Zakonske odredbe** ili primjeri pojedinih slučajeva (zvani "presude"). One su ono što bismo mi nazvali običajnim pravom i većinom imaju sljedeću formulaciju: "Ako čovjek učini tako i tako, platit će takvu i takvu cijenu" (određena kazna za svaki prekršaj).

3. **Prijelazne oblici** izraženi u uzročno-posojedničnoj vezi: "Ako čovjek počini to i to, bit će ubijen." Ovi zakoni odnose se posebno na Izrael kao teokratsku zajednicu, direktno pod Božjom vladavinom. To objašnjava njihovu krajnje strogu formu.

4. **Ritualni zakon**, koji se odnosi na to kako je Bog htio da ga štiju u okviru Šatora sastanka ili, kasnije, Hrama. Govori o tome kako su se morali ponašati svećenici. Govori i o levitima (onima što su pomagali svećenicima) i što su oni morali činiti. Zbog toga što je Bog svet i strašan, svakoga tko ih čita ovi zakoni podsjećaju na pravila koja se provode u nuklearnim elektranama. Principi su bili isti: Bog je svet i ne možemo si dozvoliti da mu dodemo drugačije nego po njegovim uslovima.

Izraelski zakon bio je jedinstven, iz sljedećih razloga:

1. Svako gledište u njemu daje direktno Bog. Neposlušnost se smatrala osobnom pobunom protiv Njega. Nije bio relativan

ili samovoljan. Pokrivao je čitav privatni i nacionalni život. Sav je bio jednako važan.

2. Pokazuje vrlo visoko shvaćanje ljudskog života. Isključuje se brutalnost a kazna mora biti primjerena prekršaju. Svatko je, uključujući i kralja, bio jednak pred zakonom. U zakonu koji su imali Hetiti kazna je ovisila o socijalnoj klasi prekršitelja. Zakon je bio apsolutan, osim u olakotnim okolnostima.

3. Nitko nije bio prevaren. Ustvari, zakon je imao posebne uslove za nepriviligirane, kao što su udovice i siročad, stranci, izbjeglice i robovi.

Što danas možemo naučiti iz toga zakona?

1. Daje nam uvid u Božje razmišljanje i zbog toga je neodjeljiv dio objave.

2. Dan je narodu kojeg je već bio odabrao pa tako nikad ne može biti put spasenja!

Mnogo toga može nas zbunjivati dok čitamo ZAKON:

1. Izgleda da nije naklonjen seksu. Više nam se čini nego što jest. Postoje dva područja u kojima je Bog čvrst:

a) Odbija da ga štiju kao idola. Odbija sve što ima veze s kanaanskim štovanjem koje je bilo opsjednuto seksom i plodnošću.

b) Bog je stvorio seks za upotrebu u okviru braka. Odbija svaku formu izopačenosti, iz jednostavnog razloga jer to dolazi iz izopačenog mozga sotone koji je uvijek zaokupljen željom da radi točno suprotno od onoga što je Bog zapovijedio.

2. Pojam čistog i nečistog. Čisto znači "moći doći u Božju prisutnost i štovati ga," a nečisto znači suprotno. Ima nekoliko faktora koji određuju što je čisto ili nečisto.

a) Sve što je mrtvo, ili uključuje mrtve stanice (kao što je menstrualna krv ili izljev sjemena itd.). Kontakt s tim čini ga "nečistim" jer mrtva tijela i stanice moraju imati vezu s

grijehom (raspadanje).

b) Sve što je, u Božjim očima, neprikladno. Ponekad nije iznešen razlog.

c) Neke su životinje proglašene nečistima, vjerojatno zato što se hrane krvlju ili mrtvim mesom (strvinama itd.) ili zato što su bili uporabljene u okviru poganskih kulta (npr. svinja). Druge nečista životinja su bile vjerojatno povezana s poganskom magičnom vjerovanjem (npr. miševi, zmija i zeci). Životinje predstavljaju čovjeka. U ritualu izmirenja, životinja može zamijeniti čovjeka, jer oboje imaju životni dah, koji se odražava cirkulacijom krvi.

3. Krv se nije smjela jesti jer je bila rezervirana za upotrebu u ritualu nadoknade za grijeh. U krvi je princip života koji se žrtvuje za život grešnika.

SISTEM ŽRTVOVANJA

1. PRIJE SINAJA: Iako je sistem žrtvovanja uveden u okviru Sinajskog saveza, kroz cijelu Knjigu Postanka čitamo da su žrtve bile prinošene, u vezi s Adamom i Kaijnom (prešutno) i, izričito kad god je stvoren savez. Mora se posebno spomenuti Izakov pokušaj žrtvovanja i isto tako pashalna žrtva koja je prethodila Sinajskom savezu.

2. NA GORI SINAJ: Izraelski je narod primio Zakon; poslušnost Zakonu imala je za posljedicu blagoslov i stalno zajedništvo s Bogom. U isto su vrijeme dane pojedinosti o načinu štovanja Boga. Bog je utemeljio sistem žrtvovanja kao sredstvo obnavljanja prekinutog zajedništva, uzrokovanog grijehom ili obrednom nečistoćom, kao izraz štovanja, te da bi osigurao obrednu čistoću prilikom štovanja. Kao i Zakon, žrtve nisu bile sredstvo vječnog spasenja. Ljudi vjere u Starom zavjetu (Ostatak) spašeni su po istoj osnovi kao i mi. Buduća Mesijina žrtva računala im se u prilog.

3. RAZLIČITE VRSTE ŽRTAVA

a. **Žrtva paljenica** ili opće uništenje (vatrom). Žrtva je bila u potpunosti spaljena simbolizirajući posvećivanje Bogu. Ljudska je žrtva, naravno, bila zabranjena.

b. **Žrtve pričesnice**, žrtva za blagostanje ili dijeljena žrtva. Postojale su tri glavne vrste žrtve pričesnice; posebno zahvaljivanje, opće zahvaljivanje i zavjetovanje. Dio se žrtve spaljivao, a ostatak su pojeli oni koji su žrtvu prinosili. Ta je žrtva simbolizirala zajedništvo čovjeka s Bogom te čovjeka s čovjekom.

c. **Žrtva prinosnica** simbolizirala je posvećivanje rada Bogu.

d. **Žrtva naknadnica** znači žrtva prinesena kao nadoknada za nešto ukradeno. K tome je bila potrebna novčana nadoknada. To je simbolično okajanje.

e. **Žrtva okajnica** prinošena je za grijeha pojedinca ili čitavog naroda. U hebrejskom jeziku riječ *hatat* može isto tako značiti 'grijeh'. Zbog toga je Krist koji je bio bez grijeha, učinjen grijehom (žrtva za grijeh), vidi Amos 4,8; Rim 8,3 i 2 Kor 5,21. Tu je vrstu žrtve Isus prinio na križu i njena se uspomena slavi prilikom Gospodnje večere.

Na Dan pomirenja, koji se slavio jednom godišnje, ova je žrtva poprimila poseban oblik. Veliki je svećenik ušao u najsvetije mjesto u Svetišću. Prvo je trebao za sebe prinijeti žrtvu, budući da je bio grešnik, a zatim je prinio žrtvu za čitav narod. Upotrijebio je za to dvije koze. Jedna je koza bila ubijena, a druga se ostavljala u pustinji. Prva je koza simbolizirala samo pomirenje (cijenu) dok je druga simbolizirala posljedicu pomirenja (otklanjanja grijeha).

4. VAŽNOST KRVI. Sve ove žrtve uključivale su prolijevanje krvi, bilo u glavnoj žrtvi (ako se radilo o žrtvi za grijeh), bilo u uvodnom obredu. Ta je žrtva podsjećala prinositelja na izvorni grijeh koji je trebao biti okajan

prolijevanjem krvi. Krvava je žrtva uključivala sljedeće elemente:

- a. **Udobrovoljavanje** (Boga), odvrćanje njegova gnjeva (stanja neprijateljstva između dvije osobe, čija je posljedica kažnjavanje).
- b. **Okajanje** (grijeha), što je značilo otklanjanje grijeha. Pomirenje obuhvaća oba pojma.
- c. **Princip zamjene**. Grešnik je morao položiti ruke na životinju određenu za klanje kao znak poistovjećivanja s njom, priznati svoj grijeh.
- d. **Bog je bio taj koji je pribavljao žrtvu za pomirenje**. Čovjek je morao prihvatiti Božji način pomirenja.

5. PREDNOSTI SISTEMA ŽRTVOVANJA

- a) Bilo je to živopisno iskustvo koje je grešnik pamtio — njegov je grijeh nedužnu životinju stajao života.
- b) Pokazalo se da grijeh nije ograničen samo na svjesno učinjena djela. Pojedinaac možda ne uviđa da je sagriješio, ali mu drugi mogu na to ukazati. To pokazuje dubinu grijeha.
- c) Čovjek je morao doći Bogu pod uslovima koje je Bog postavio.
- d) Sistem žrtvovanja pokazuje da Bog želi zajedništvo.

6. OGRANIČENJA SISTEMA ŽRTVOVANJA

- a. **Privremeni sistem**. Poput Zakona bio je to privremeni sistem koji je vrijedio do Mesijinog dolaska. Sama po sebi, krv životinja nije mogla izvršiti pomirenje, već je vrijedila samo određeno, ograničeno vrijeme prema Božjoj zamisli.
- b. **Ograničeni sistem**. Sistem nije pokrivao grijeh smišljene i svjesne pobune protiv Boga, kao što su preljub, idolopoklonstvo, ubojstvo i kleveta, grijehe koji su isključivali osobu iz zajednice saveza i donosili smrtnu kaznu.
- c. **Sistem koji se tiče ovog svijeta**. Sistem žrtvovanja

omogućio je grešniku da izbjegne kaznu na zemlji (tj. odvajanje od Boga), ali samo do slijedećeg počinjenog grijeha. Drugim riječima, žrtve nisu mogle osigurati vječno spasenje pa su se morale ponavljati. Isusova žrtva uklanja sva ta ograničenja.

OTKUPLJENJE

Terminologija otkupljenja koristi se u sljedećim slučajevima:

1. Zakonita zamjena omogućena krvnim srodstvom. U Iz 40 do 66 označuje se da je Gospod Osloboditelj svog naroda, Otkupitelj (*Go'el*) otkupljuje (hebr. *gaal*) svoju rodbinu prodanu u ropstvo (Lev 25,47-49), ili otkupljuje izgubljenu imovinu (Lev 25,25). On ženi udovicu bez djece (Rut 3,13), ili osvećuje rodbinu (pri čemu se naziva krvnim otkupiteljem, Br 35). U svakom slučaju on čini ono što netko drugi nema pravo učiniti — izvršiti zamjenu na temelju rodbinske veze.

2. Cijena otplaćena za izbavljenje nekoga od smrtne kazne: Korijensko značenje hebrejske riječi (*pada*) je osloboditi uz otkupninu. Taj je glagol upotrijebljen za oslobođenje prvorodenog djeteta (Izl 13,12; Br 3,48; 18,15-17), kao i za oslobođenje koje ostvaruje Gospod (Ps 130, 7). Tome je t zato jer je prvorodenac pripadao Bogu i zato bi zakonito trebao biti žrtvovan Njemu. Ali zbog toga što je ljudsko žrtvovanje odvratno Bogu, On plaća cijenu da bi oni mogli ostati živi.

Otkupnina plaćena za spasenje nečijeg života također je značenje glavarine koju su trebali isplatiti Izraelci pri izvedbi cenzusa (Izl 30,12-16; 1 Ljet 21). Cenzus bi mogao (prebrojavanje) izveden biti samo ako je bio hramski porez plaćen, da bi prekrio njihove živote koji su već postali jamčevinom jer je izvedba cenzusa pretpostavljala manjak

vjere u Boga (usp. 2 Sam 24). U NZ-u Isus posredno uči da je ovaj porez već bio otplaćen za 'sinove kraljevstva' koji su sada toga oslobođeni (Mt 17,24-27).

SVETKOVINE

U poganskim religijama, svetkovine ili obredi bili su u vezi s mitološkim događajima koji su prizivali bogove ili misteriozne sile svemira da bi zadobili njihov blagotvoran utjecaj. U drevnom Izraelu svetkovine su imale potpuno drugačije značenje. Bile su u vezi s događajima koje je izraelski narod osobno iskusio. U kasnijim generacijama, slavili su uspomenu na čuda koja je Bog učinio, opjevali su njegovu snagu, ljubav, obećanja i karakter. Na primjer, događaji koji su se zbili u Izlasku slavljani su u uspomeni na Pashu, a dobivanje zakona Duhovima. Ali svaka je svetkovina imala proročansko značenje. Svi su s nestrpljenjem očekivali njihovo ispunjenje u dolasku Mesije. Znakovito je da Isus nije ustanovio svetkovine da bi zamijenio one židovske, jer su biblijski događaji, koje su one predstavljale, ispunjeni u njemu (Gal 2,16-17). To je proročki aspekt tih svetkovina i njihovo ispunjenje koje zanima nas kao kršćane. One su bile sjena onoga što ima doći. Židovske svetkovine SZ mogu se podijeliti u dvije kategorije:

1. **Veliki blagdani:**

a) Hodočasničke svetkovine, bile su radosne prigode. *Pessah* (Pasha) Ožujak — Travanj, *Šavuot* (praznik sedmicâ) Svibanj — Lipanj i *Sukkot* (praznik sjenica) Rujan — Listopad.

b) Važni praznici: *Roš Hašana* (Nova godina) Rujan — Listopad, *Jom Kippur* (Veliki oprost) Rujan — Listopad.

2. **Manji blagdani:**

a) *Hanukka* (svetkovina posvećenja) — svečano posvećenje Hrama u Stud. — Pros.

b) *Purim* (svetkovina ždrijebova) Velj. — Ožuj.

Pasha, Duhovi i Sjenice bila su tri velika blagdana židovske godine. Svaki pobožni Židov trebao je hodočastiti u jeruzalemski Hram tri puta u godini da bi svetkovao veliku trojku. Na Pashu čitana je Pjesma nad pjesmama, Ruta na Duhove, Tužaljke su čitane u spomen Pada Jeruzalema, Propovjednik na Blagdan sjenica, Estera se čitala na Purim.

Blagdan Pashe: trajao je 8 dana kao sjećanje na događaje u Izlasku kad je Bog poštedio prvorodence i izbavio naciju iz ropstva. Svetkovina se također naziva i Blagdan beskvasnih kruhova, jer kruh koji su pekli noć uoči Izlaska nije sadržavao kvasac. U židovskim domaćinstvima u pripremi za Pashu mjesec dana se provede u potrazi i uklanjanju kruha s kvascom (usp. 1 Kor 5,7-8). Do Isusovog vremena uveden je novi element: klanje jaganjaca u dvorištu Hrama i mazanje oltara (ne dovratnika) njihovom krvlju. Pjevao se Hallel i svirao rog (*šofar*). Klali su jaganjce, a njihovom skupljenom krvi mazao se oltar. Svaka glava domaćinstva nosi mrtvo jagnje natrag porodici koje se onda tamo peče. Tko god nije prisustvovao toj svetkovini bez valjanog opravdanja bio je isključen iz naroda, tako se velika važnost pridavala tome. Jelo se zatim svetkovalo u obiteljskom krugu s odgovarajućom liturgijom (hebr. *seder*). Prema rabinskoj tradiciji, jedna stolica još uvijek ostaje prazna a vrata otvorena u očekivanju Ilije koji bi trebao ući i objaviti dolazak Mesije. Najvažniji elementi jela su: 3 pogače (hebr. *macot*) na pladnju, noga jagnjeta, 4 čaše crvenog vina, gorko bilje i umak i čaša slane vode. Čaše su se ispijale u različitim stadijima liturgije.

Pasha proslavlja izbavljenje iz Egipta ali se i nada još većem izbavljenju u budućnosti — onome što je Isus ostvario na križu. Prelomljena matsa (druga se zove afikomen) rekao je Isus, predstavlja njegovo tijelo, a 4 čaše predstavljaju jagnjetovu krv. Dok su je učenici ispijali, Isus je rekao: "Ova

je čaša novi zavjet (zapečaćen) mojom krvlju; svaki put kad je pijete, činite to na moju uspomenu" (1 Kor 11,25). Prema tome Isus je ispunjenje onoga što je Pasha čekala. Nažalost, Židovi to još nisu prepoznali.

Blagdan sedmicâ: U Bibliji se naziva i žetvenim praznikom, tjednima prvih plodova. Za svetkovanje ovog blagdana ljudi su donosili prve plodove svoje ljetine (pšenicu, ječam, grožđe, smokve i datulje) u Hram i davali ih svećenicima da ih prinesu Bogu na oltaru. Svečana povorka formirana u nekom gradu blizu Jeruzalema kretala je sa žrvenim juncem na čelu, praćena frulama i pjevanjem psalama. Kad bi stigli u Jeruzalem dočekali bi ih svećenici i drugi velikodostojnici. Hodočasnici bi tu proveli noć. Sljedećeg dana prve plodove razdijelili bi svećenicima na dužnosti. Čitala se knjiga o Rut. Ali blagdan je slavio i dobivanje zakona na Sinaju, koji je obilježio rođenje izraelske nacije. Na isti način rodila se i Crkva.

Smatra se da je svetkovina bila osmog dana Pashe, ali odvojena 7 tjedana. Doista, prvi snop pšenice bio je prinesen dan poslije Pashe. Ovaj simbolizam pokazuje da su kršćanski Duhovi usko povezani s događajima Uskrsnuća. Deset dana prije Duhova Krist se uzdigao na nebo, a deset dana kasnije, pošto su učenici ustrajali u molitvi, dan im je Sveti Duh i tako je rođena Crkva. Izašli su i propovijedali Evanđelje svim narodima.

Blagdan sjenica: sjeća na 40 godina izraelovog putovanja pustinjom i vrijeme kad su bili potpuno ovisni o Gospodu. Također svetkuje i pobiranje ljetine. Svetkovan je 10 dana nakon Yom Kippura. Pripreme za svetkovanje počinjale su odmah nakon Jom Kippura. U Isusovo vrijeme ovaj blagdan smatrao se najvećim, toliko velikim da su se Židovi prema

njemu odnosili kao prema blagdanu (Lk 2,41-2; Iv 2,23; Lk 22,7). Za vrijeme svetkovine Izraelci su kampirali u privremeno napravljenim skloništima od grana i lišća, u znak sjećanja na vrijeme provedeno u putovanjima kroz pustinju. Svetkovine su trajale po sedam dana i za to vrijeme prinosile bi se žrtve za 70 naroda na zemlji. Bila je to proročanska gesta koja je očekival vrijeme kada će i drugi narodi štovati izraelova Boga. Za vrijeme svetkovine tisuće hodočasnika grnulo bi u Jeruzalem mašući palmovim granama u znak radosti. Oko hrama bila su četiri ogromna stupa za svjetiljke koji su dominirali Jeruzalemom. Dok su se približavali Hramu pjevali su himne noseći uljanice koje su bile napunjene uljem iz četiri ogromne ukrasne posude. U drugoj ceremoniji, vukla se voda iz siloamskog jezerceta i nosila u Hram, tamo se sipala, pomiješana s vinom, u bazen ispred oltara. Osmog dana donosili bi desetinu i molili Boga da im sljedeće godine da kišu. U svjetlu ovoga moramo gledati Ivana 7. Za vrijeme svetkovine Isus se pojavio u Hramu i rekao da je on voda života: t.j. onaj koji će dati Božjeg Duha. Devetog dana svetkovine čitao se Zakon, a ljudi su plesali držeći svitak Zakona. U Ivanu 7 Isus kaže da nitko od njih ne drži Zakon — svi su prevareni. Trebaju ono što im on nudi: novi život koji je moguć uz pomoć Svetog Duha. Taj život započinje kad shvatimo našu propast i prihvatimo njegovo oproštenje, koje je moguće zbog onoga što je on učinio na Križu. Tada možemo primiti Svetog Duha.

IZRAEL KAO SVETI NAROD

a) **Odnos Otac/Sin:** Izrael, kao narod, prihvaćen je kao njegov sin. Bog, kao glava savezne zajednice, sad postaje Otac. On je Izrael stvorio nacijom, on ga je odgajao i vodio (Izl 4,22-23; Pnz 32,6). Svaki se Izraelac također smatrao Božjim sinom jer je bio član izabranog naroda. Izrael je

stvoren kao obitelj, koju je spašavao i čuvao Bog, Otac obitelji (Pnz 32,6). Naziv "prvorodenac" upotrebljava se u prenesenom smislu i znači "prvi u liniji," "prvi u superiornosti." Davao je primaocu posebna prava i nasljedne počasti i zaštitu. Kao pravi sinovi, Izrael mora imitirati svog Oca u njegovim aktivnostima. Sin bi trebao čeznuti da bude sve što je i otac (Budite sveti kao što sam ja svet — Lev 19,2). Sin, s njegove strane, mora uvažavati očeve želje i pokazati poštovanje i zahvalnost čineći ono što mu otac zapovijeda. U drugu ruku, otac bi demonstrirao svoju ljubav kroz milostivo i vjerno ophođenje sa sinom.

b) Izrael je trebao biti i kraljevstvo carskih svećenika. Bili su carski jer su pripadali kralju, Mesiji, i trebali su biti svećenici koji će biti posrednici Božje milosti narodima zemlje.

Nažalost odbili su privilegiju da budu nacionalno svećenstvo i zaželjeli da ih predstavlja posebna kasta (levitsko svećenstvo) (Izl 19,16-25 i 20,18-21) koja je posredovala za njih a ne za narode. Zbog toga je osujećena prvotna Božja nakana te ona postaje stvarnost tek u Crkvi. Ali doći će vrijeme kada će to biti stvarnost i u Izraelu, kad se obrati čitav narod pri (drugom) dolasku Mesije.

OBEĆANI MESIJA KAKO GA VIDI ZAKON (PETOKNJIŽJA)

a) **Prorok:** Mojsije je shvatio da njegovo djelo nije dovršeno: ipak mogao je vidjeti u viziji drugog Proroka koji će, za razliku od njega, dovršiti službu podučavanja i Božje objave. Taj će prorok biti Izraelac, poput Mojsija, i ovlašten objaviti Božju riječ s autoritetom. usp. Iv 1,45, 4, 19,29, 6,14 i Djela 3,22-26 i 7,37.

b) **Dolazeći vladar svijeta:** nagoviješten u Brojevima 24,17-18.

ZEMLJA IZRAELA — OBEĆANA ZEMLJA

Povijesno značenje

Granice. Odrediti granice Palestine nije jednostavno. Kraj ni po prirodi nije jedinstven, niti je bio nastanjen od homogenog stanovništva, a niti prije Davidowa vremena ne stvara jednu političku cijelinu.

U samoj Bibliji različito se naznačuju granice. Zemlja obećanja je zemlja zapadno od Jordana (Cisjordanija) ili uključuje i dijelove istočno od Jordana (Transjordanija) ili čak veliki Izrael, "Eufratski Izrael" od Rijeke u Egiptu (tj. wadi El-Ariš, do Velike rijeke, rijeke Eufrata (Post 15, 18 b; Pnz 1, 1; Jš 1, 4), a koji Izrael nikad nije osvojio. Redovno se uzima od "Dana na sjeveru do Beer Šebe na jugu" uz dijelove Transjordanije koje je Izrael zaposjeo. Zemlja je duga 240 km, široka na sjeveru oko 40 km, a na jugu oko 80 km. Površina zauzima nešto preko 16.000 km.

Iako malena zemlja zbog svoje geografske formacije, stvara jedinstveno područje na svijetu. Obala Palestine proteže se na 208 km od Gaze do Tira. Nije razvijena te priječi razvoj pomorskog života. Priobalni pojas od Gaze do Jafe (70 km) proteže se u širinu od 8 do 16 km i na to se nadovezuje *Šefela* ("niska zemlja") od 16 do 23 km. Sjeverno se proteže Ravnica šaronska do brda Karmela. Iznad Karmela je plodna Ašerova ravnica.

Središnjom zonom proteže se od sjevera na jug gorski lanac koji se nadovezuje na gorje Libanon (Bjelina) i Hermon kojih vrhunce prekriva vječni snijeg. Prema jugu proteže se Sjeverna Galileja, gorski kraj gdje brda dosižu visinu od 900 do 1200 m; zatim Južna Galileja, niska, s blagim brežuljcima

do 600 m. Južno od Galileje proteže se bogata Ezrelonska ravnica ili ravnica Jizreel. Južno od ravnice Jizreel proteže se područje Efrajimskog gorja koje dostiže visinu do 900. m. To je područje kasnije prozvano Samarija. Na Efrajimsko gorje nadovezuje se Judejsko gorje ili jednostavno Gorje i kod Hebrona dosiže visinu do 1100 m te se zatim blago spušta u pustinju Negeb. To je područje "Doma Judina" kasnije nazvano Judeja.

Rijeka Jordan ("velika rijeka" ili "obružavajuća rijeka") izvire podno Hermona u blizini Dana, protječe kroz ravnice Hule, prozvanu po presušenom malom jezeru Hule, zatim utječe u Genezaretsko jezero (zvano i Tiberijadsko ili Galilejsko more) maleno, 21 km dužane i 12 km širine, oko 150 km, dubine 50 m.

Zatim Jordan teče 105 km kroz veliku usjeklinu, kroz Gor i utječe u Mrtvo more. Genezaretsko jezero nalazi se već 208 m ispod razine mora a Mrtvo more oko 400 m ispod razine mora. Mrtvo more ili Slano, Pustinjsko more dugo je 85 km, široko 15 km, površina mu iznosi 945 km. U njemu nema nikakva traga života, suprotnost je Genezaretskom jezeru punu života. Južno od Mrtvog mora proteže se dolina Araba sve do Akabskog zaljeva.

Istočno od Jordana, počevši od sjevera, nalazi se Bašanska visoravan, Golansko područje, bogato pašnjacima i njivama. Južno od rijeke Jaboka prostire se Gilead, poznat po šumama. Slijedi prema jugu područje Amonaca, pa Moaba i dalje na jug područje Edoma.

Klima. Ovakvoj konfiguraciji tla odgovara i podneblje. Na ovom malom području imamo u malom sve klime na zemlji: u Galileji vlada planinska, gotovo alpska klima; na obalama Genezaretskog jezera imamo bujnu tropsku klimu, koja u dolini Jordana postaje suha i ubitaona vruća klima; na Efrajimovu i Judejskom gorju imamo umjerenu klimu, uz

obale Sredozemnog mora toplu i vlažnu morsku klimu, a u Negebu vlada suha pustinjska klima.

Narodi. Palestina je po svom geografsko-političkom izgledu raskrsnica i točka susreta kultura i civilizacije, naroda i rasa. Kroz nju prolaze saobraćajnice koje iz Mezopotamije i Asirije vode u Egipat i obratno. Ovim putovima stalno prolaze karavane trgovaca, ali i vojske koje se bore za prevlast nad ovim putovima. Nije čudo da susrećemo u zemlji veliku mješavinu naroda, kultura i rasa. Najstariji sloj su Kanaanci, zatim dolaze Amorejci, Huriti, Hetiti i u 13. st. priabalni pojas nastanjuje grupa "naroda mora", Filistejci. U Jošuinov knjizi pet puta se spominje sedam naroda Palestine: Kanaanci, Hetiti, Hivijci, Perizani, Girgašani, Amorejci, Jebuzejci (3, 10; 24, 11). Nisu svi nabrojeni. Osim Hetita i Hurita svi su ostali semiti.

Političko stanje. Iz dokumenata El Amarna (377 glinenih pločica, korespondencija iz arhiva faraona Amenofisa III. i Amenofisa IV.) Egipat upravlja Palestinom preko svojih komesara koji nadgledaju zemlju iz svojih garnizona u Gazi i Jafi.

Palestina je podijeljena na brojne gradove-kraljevine i Svaki grad uživa svoju slobodu pod pokroviteljstvom Egipaa. Svaki grad-kraljev na ima svoju vojske sastavljenu od bojnih kola i pješaka. Svaki je grad tvrđava.

Građani se dijele na patricije, pučane i robove. Aristokracija ide u rat na bojnim kolima. Sva upravna, politička i ekonomska vlast u rukama je kralja, koji je apsolutni gospodar grada. Kazne za prekršitelje su zatvor ili izgon iz grada, rjede smrtna kazna.

Kuće su im skromne osim palača kraljeva i patricija. Narod se bavi zemljoradnjom, stočarstvom i posebno trgovinom, tako da u hebrejskom jeziku "kanaanac" znači naprosto trgovac (Iz 23, 8; Job 40, 30; Izr 31, 23). U gradovima cvate i

industrija metala i lončarija.

Kultura Kanaana. U razdoblju između 1550. i 1200. (posljednji period bronzanog doba) kultura pokazuje veliko bogatstvo. Grade po uzoru Egipćana i Hetita, te gotovo nemaju vlastite civilizacije. Ali dali su svijetu najznačajnije otkriće: alfabet. Na tom području nastao je naš alfabet, nosilac naše moderne kulture. Na tom području služe se hijeroglifskim i klinovim pismima. U Ras Šamri (Ugarit) na klinovom pismu sačuvana je bogata mitska i epska literatura.

Religija. Nakon otkrića ugaritskih tekstova bolje nam je poznata i religija Kanaana. Kanaanci su politeisti. Vrhovno božanstvo je El, koji boravi "na izvoru rijeka" ili na brdu sjevera. Naziva se kralj, gospodar, otac i bik. Stvoritelj je svijeta i gospodar bogova.

Svijetom stvarno vlada Baal, bog oluje i groma, vegetacije i poljoprivrede. Nadvladavši Jama, boga mora i kaotičkih snaga, i potisnuvši Ela, Baal je gospodar zemlje (Zebul), uklanja kaos, osigurava red u prirodi. Njegova vlast ipak nije potpuna. Dijeli je s bogom Mot, božanstvom ljeta i vrućine, žetve i voća (Dagon, bog žita), i smrti. Baal i Mot predstavljaju godišnje dobi značajne za Palestinu: kišu i sušu, život i smrt.

Božice su: Ašerah, božica seksualnog života, Aštarta, božica plodnosti i Anat, krvožedna božica ljubavi i rata. Ašera je žena Ela, Aštarta i Anat, žene Baala, Anat mu je i sestra. Sve se tri prikazuju gole sa s mbolima zmije, golubova, lava. Teško je odrediti koji simbol označava pojedinu. Zato se i simboli tih božica jednostavno nazivaju aštarte.

Spominju se i drugi bogovi: Rešef, bog neba i atmosfere, koji donosi plodnost ali i oluje i munje; on je i bog kuge, poštasti i Šeola. Kult mu je u Bet Šeanu, Taanaku, Megidu, Bet Šemešu, Lakišu, Gazi. Naziva se *el eljon* — najviši i žena mu je "božica neba",

Bog Horon (Bet Horon) je dasta raširen po Kanaanu; on oživljava i ubija, gospodar je zmija, liječi i ubija, zaštitnik je žena kod porođaja.

Poznata su kanaanska svetišta: uzvišice — *bamot* na otvorenom povišenom mjestu. Tu se nalazi sveti stećak — *maceba*, simbol Baala, sveti stup — *panj ašera*, simbol Ašere, oltar, bunar za vodu i kadionici. Nesigurno je da li su simboli Baala i Aštarte predstavljali spolove boga i božice.

Postoje i svetišta, kuće božje. U njih ulaze samo svećenici, sluge božanstva. Tu se nalazi niša za idole božanstva, oltar-žrtvenik i drugi kultski predmeti. Oko svetišta su stanovi za svećenike i spremišta. Svećenici su pod vodstvom velikog svećenika. Prinose se životinjske i ljudske, posebno žrtve djece u kriznim vremenima. Groblja žrtvovane djece nađena u feniokim kolonijama na Siciliji i Sardiniji nazivaju se *tofet*, prema mjestu u dolini Hinom južno od Jeruzalema gdje su se prinosile te žrtve djece (Jr 7, 31).

Uz uzvišice i svetišta nalaze se i "svete osobe", mladići i djevojke (*kedešim* i *kedošet*), koje u čast božanstva vrše kultsku prostituciju. Sveto pismo naziva takve mladiće prezirnim imenom "*psi*". Tako duboki pad religije upravo šokira te se mnogi pitaju da li se to još i može zvati religija.

Utjecaj na Izraela. Kanaan, ska religija i kultura vrše jezični i literarni upliv na Izraela i posebno na kult i svetišta. Atributi Baala Hadada pridaju se Jahvi: on je koji jaši na oblacima (Ps 68, 5; Iz 19, 1), grmljavina je kao glas Jahvin (Ps 29). Podižu uzvišice po uzoru kanaanskom, ali u njima nema kipova i štuje se Jahve. Gradnja hrama je prema uzoru na kanaanska svetišta. I njihova muzika ulazi u hramski kult. Etan i Heman su ezrahit (1 Kr 5, 11), stranci. Imena su nađena u Ras Šamri.

Pogubni i štetni utjecaj bio je veoma koban: uvode se ljudske žrtve (1 Kr 11, 7; Jr 32, 35); sklonost prema razbludnom

kultu Ašere, Aštarte i Anata u sakralnoj prostituciji (1 Kr 11, 5-8; 14, 23; 2 Kr 12, 4; 15, 4); prikazivam je Jahve u liku zlatnog teleta i slično. Do sada u iskapinama nije pronađen idol koji bi prikazivao Jahvu, ali su pronađene mnoge aštarte na području koje nastanjuju Izraelci. Oštra kritika i sud proroka nisu bili bez temelja.

Izraelu je civilizacija Kanaana bila odbojna. Kanaanac je trgovac, zato Izraelac u početku odbija obrt, trgovinu, dobitak kao i društveni život padijeljen na kaste: aristokraciju, koja uživa, i puk, koji trpi i stradava. Izraelac je u vjeri u jednog Boga osjetio jednakopravnost sviju, zato odbija taj društveni sustav kao i bojna kola, znak aristokracije.

Teološko značenje

Zemlja Izrael je, prije svega zemlja obećanja, to je "dobra zemlja", "zemlja prostrana i plodna", kojom teče "med i mlijeko" (Izl 3, 8), zemlja "od svih zemalja najljepša" (Ez), "najljepši biser među narodima" (Jr 3, 19), kao "vrt rajski" (Joel 2, 3), "zemlja na kojoj oči Jahvine počivaju" (Pnz 4, 48).

Svi ti izričaji i mnogi drugi ukazuju da zemlja obećanja nije samo geografski i politički nego više teološki pojam. Tema zemlje obećanja prožima cijeli Zakon, nosiva je misao njegovih predaja i izraz je sveobuhvatnog, konačnog spasenja.

Zemlja obećanja je temeljna misao povijesti Izlaska (Izl, Lv, Br, Pnz), to je temeljna misao i povijesti patrijarha (Post 12-50), jer to je zemlja "obećana ocima". I prapovijest spasenja na svoj način otkriva tajnu "zemlje obećanja". Jahve Bog, zasadio je vrt na istoku, u Edenu, i smjestio u nj čovjeka (Post 2, 8. 15). Nakon grijeha Jahve, Bog, istjera čovjeka iz vrta edenskog (3, 23), ali Bog nije u Adamu uništio nadu da

će se opet vratiti i nastaniti u zemlji sreće i blaženstva, u vrtu na istoku, u Edenu. Značajno je da se riječ *kabaš* — zaposjesti zemlju (u Post 1, 28, što je zapovijed Božja čovjeku) susreće još jednom nakon zaposjedanja po Jošui (u Jš 18, 1.). Spasenje nije zemlja nego ostvarenje samoga stvaranja. Zemlja obećanja je ostvarenje Božjega stvaralačkog plana.

Zemlja obećanja nije zemlja koju će Izrael osvojiti, za nju se boriti, ostvariti svoju ovozemnu veličinu. Zemlja obećanja je zemlja u kojoj se živi zajedno s Bogom. To će produbiti proroci u vremenu kada je "zemlja obećanja" u opasnosti da je izgube. Proroci govore o "novoj zemlji" (Iz 66, 22), na kojoj će se zaista ostvariti Božja prisutnost (Ez 37, 27). Tako "zemlja obećanja" postaje eshatološko obećanje, onaj konačni pokoj u Bogu, ostvarenje izgubljena raja, ali na neočekivani način, u zajedništvu s Trojedinim Bogom.

U Isusu Kristu, u njegovu uskrsnuću, to postaje već stvarnost; eshatološko vrijeme je započeto i ono će se u punini ostvariti u slavlom drugom dolasku Krista na kraju vremena. Vidjelac na Patmosu u zanosu već promatra "novo nebo i novu zemlju, jer prvo nebo i prva zemlja uminu; ni mora više nema." (Otkr 21, 1)

PROROCI

Knjige Ponovljeni zakon i Jošua zajedno su povezane s pet tema:

- a. Sveti rat osvajanja
- b. Raspodjela zemlje
- c. Jedinstvo čitavog Izraela
- d. Jošua kao Mojsijev nasljednik
- e. Savez

Četrdeset godišnjim razdobljem dominira obećanje koje je

dano Davidu u 2. Samuelovoj 7,15-16 (usp. također Ps 89).

JOŠUA

Priča o izraelskom naseljavanju obećane zemlje ispričana je u knjigama Jošue i Sudaca. Osvajanje je bilo više u stilu munjevitog rata koji je neutralizirao opoziciju i stavio Izrael u kontrolu nad stratezijskim točkama u Izraelu, što je zahtijevalo dug period čišćenja. Većinu utvrda nisu uzeli opsadom, već bi Jošua izmamio stanovnike da se bore vani. Ustvari Izraelci su u trajnom vlasništvu imali samo glavninu planina Izraela: kad su se stanovnici ponovo okupili na borbu, Izraelci su izgubili kontrolu nad obalnim pojasom od Kanaanaca, a kasnije Filisteja. Knjiga se dijelom detaljno bavi pažljivom podjelom zemlje plemenima. Bilo je to zbog toga što je njima teritorij koji im je Bog dao bio svet. Oni ga nikom ne bi prodali, jer to je bila njihova baština.

Knjiga završava ceremonijom obnove saveza koja se zbila između planine Ebal i Gerizima.

Prije napada na prvi grad, Jerihon, Bog mu se ukazuje u osobi zapovjednika nebeskih vojski anđela i podsjeća ga da će se za njihove najezde u isto vrijeme voditi bitka u duhovnoj sferi između Boga i zlih sila koje drže pokvarene stanovnike Kanaanaca. Jerihon, prvi grad, posvećen je, kao što otkriva njegovo ime, božici Mjeseca. Jošui je rečeno da bitka mora biti po pravilima koja mu je dao Bog. Jerihon, kao prvi plodovi obećane zemlje, mora biti posvećen njemu: to jest, mora biti spaljen kao žrtva paljenica. Ovaj će se mostobran tražiti i za provođenje vojnog pohoda.

SUCI

Riječ "sudac" u osnovi se odnosi na izbavitelja ili spasitelja.

Bog je kao odgovor na usrdne molitve podigao određen broj njih da priskoče u pomoć Izraelu kad bi upao u nepriliku zbog grijeha (idolopoklonstva).

Posljednji sudac je Samson u kojem je utjelovljena nedoumica cijeloga Izraela. Njegova nepredvidljivost i nevoljkost, da prihvati svoj poziv, savršen su primjer nepredvidljivosti i borbe cijeloga naroda. Kao što je Izrael bio izdvojen među narodima, kada je Bog s njim sklopio savez, tako je i Samson izdvojen među ljudima svojim nazarenskim pozivom. Izrael je žudio za stranim bogovima, a tako i Samson žudi za strankinjama. Izrael je želio biti poput drugih naroda, a Samson želi biti poput drugih muškaraca. Kada bi se našao u nevoljama, Izrael bi neprestance zazivao Boga. Isto čini i Samson. Ukratko; podteme koje teku kroz cijeli središnji dio knjige (Izraelova borba protiv vlastite sudbine i Gospodinova ustrajnost prema njemu i u sudu i u milosti) jasno se dovode u središte pozornosti opisa događaja o Samsonu. Njegova priča je priča Izraela tijekom toga razdoblja. Posljednje poglavlje ocrtava ljudski poraz, kao i vjerski i moralni nered, te nikako ne ostajemo u nedoumicu u vezi s činjenicom da je preživljavanje Izraela, u tom razdoblju, ishod čuda Božje milosti. No, prisutno je i gorko trajno nasljeđe: narodi koji su bili neprijateljski raspoloženi prema Izraelu sada će ostati na istom području. Grijeh može ostaviti neizbrisiv ožiljak, barem u životu na zemlji.

Organizacija Izraela tog razdoblja može se nazvati plemenskim savezom. Glavni faktor ujedinjenja bila je njihova religija jer su svi bili u zavjetu s jednim Bogom. Sretali bi se za vrijeme rata (kad su bili mobilizirani) ili za odlaska u centralno svetište Šilo na štovanje. Nisu bili jedinstveni kako su trebali biti i bilo je slučajeva građanskog rata (Benjaminovci protiv ostalih). Tako su se neke od tih starih podjela kasnije za vrijeme kraljeva učvrstile. Osnovna

socijalna jedinica bila je "očeva kuća", neka vrst proširene obitelji. Posjedovali su određenu zemlju koju su obrađivali. Viši nivo udruživanja bio je klan na nekom određenom području onih koji su bili u rodbinskim vezama. Klan je bio odgovoran za osiguranje zaštite u vrijeme rata.

Neka razdoblja sudaca vjerojatno se prekrivaju. Ponekad je u isto vrijeme bilo više sudaca, ali u drugim plemenima i krajevima zemlje. Osim toga, kronologija sudaca je ponekad vjerojatno približna: pronovljaju se brojevi 40 (trajanje jednog pokolenja), ili njegova dvostrukost (80), ili pak polovica (20). Cijela razdoblje od Izlaska do gradnja Hrama daje 480 godina = $12 \times 40 = 12$ pokolenja (1 Kr 6,1). Usp. Mt 1,19 — $14 \times 14 \times 14$ pokoljenja ili naraštaja

Rečeno nam je da je nakon svakog izbavljenja Bog dao period odmora ili mira. Postoje neke povijesne činjenice koje ukazuju da su se ta razdoblja podudarala s povećanom kontrolom Egipta nad potčinjenim državama u Palestini, od kojih naravno nikad nije odustao. To je destimuliralo unutrašnje pobune ali i naježde izvana.

Dobro je znati u kakvo su to idolopoklonstvo Izraelci padali. Prihvatili su kanaansko jer su s njima sklapali brakove. U kanaanskoj religiji sve je bilo fokusirano oko kulta plodnosti. Vjerovali su da su i sami bogovi nastali aktom stvaranja između primitivnih sila svemira i da sve živo (ljudi i bogovi) ima isto porijeklo. Stvaranje je rezultat seksualnih odnosa među bogovima, a godišnja plodnost zemlje ovisi o istom procesu. Dakle, svake godine sudjelovali su u kultnoj (sakralnoj) prostituciji kako bi ponukali bogove da ih imitiraju i učine plodnom zemlju za usjeve. Ovaj ritual bio je izvođen na vrhovima šumovitih brda po kojima su Kanaanci podignuli drvene stupove a predstavljali su žensko božanstvo, Ašeru, i uspravno kamenje koje je predstavljalo muško božanstvo, Baala. Ako nije bilo plodnosti, to je značilo da su se

bogovi naljutili te da ih moraju umilostiviti ljudskim žrtvama: djeca su živa spaljivana u "vatri posvete" bogu Molohu. Svaka parcela zemlje imala je svog duhovnog vlasnika ili "baala". Za svaku površinu postojao je po jedan baal. To objašnjava zašto nalazimo imena poput Baal-Peor, Baal-Berit, Baal-Bek itd. Dvije karakteristike obilježavaju religiju inspiriranu izopačenim umom sotone: strašna okrutnost i strahovit nemoral.

KNJIGA O RUTI

Također pripada razdoblju sudaca, ali za razliku od nje ima sasvim drugu atmosferu. Knjiga služi kao prijelaz na monarhiju (posebno Davidovu dinastiju, te Mesijinu dinastiju) kao ispunjenje proroštva kod Postanka 49,10. Istaknuto mjesto dano Betlehemu u posljednjih poglavljima knjige o sucima i u knjizi o Rutu objašnjava se time što se David ima kasnije tamo roditi i tamo također biti pomazan kraljem. U ovoj knjizi Boaz se ukazuje kao besposredan potomak Peresa, sina Jude i Tamari. Tu ima jasnu paralelu između Tamare i Rute: obje sve poduzmu da bi osigrale pobožno potomstvo za sebe.

KRALJEVI

Kraljevi Izraela: razdoblje započinje za vrijeme suca Samuela koji je imao značajke suca, proroka i svećenika. Ustvari, od Mojsija nije bilo nikoga poput njega. Kao sudac (t.j. izbavitelj), poveo je narod u bitku protiv Filisteja (1 Sam 7), obavljao svećeničke dužnosti (1 Sam 7,10; 1 Sam 10,8), a u svojoj konfrontaciji s Izraelom po pitanju kraljevanja, bio je poput proroka (1 Sam 8,10; 12,20-25). Međutim, svoje sinove nije uspio pravilno disciplinirati pa je na kraju Bog bio primoran da ih osudi.

Knjiga Sudaca pokrivala je razdoblje od Osvajanja do početka izraelske monarhije (1375-1030). Knjige 1. i 2. Samuelova pokrivaju mnogo kraće razdoblje od 1040. do 970 g. prije Krista, vrijeme formiranja monarhije u Izraelu. Za vrijeme Samuela Izrael se suočio s najvećim izazovom poslije Jošue. S povlačenjem egipatskog utjecaja iz Kanaana, postavilo se pitanje tko će kontrolirati zemlju, Filisteji ili izraelska plemena.

Filisteji su pripadali grčkoj civilizaciji sa središtem na Kreti. Kad je 1470. bila uništena silnom vulkanskom erupcijom, mnogi su krenuli južnije prema Egiptu (od kuda su otjerani) i kanaanskoj obali gdje su pronašli civilizaciju koja se temeljila na 5 gradova država: Ašdod, Aškelon, Gaza, Gat i Ekron. I prije toga u patrijarhalnom razdoblju (1900-1700) Filisteji su s Kanaanom imali trgovačke kontakte, tako da su već poznavali kanaansku zemlju. Sada, međutim, postaju najozbiljnija prijetnja Izraelu. Opasnost od Filisteja gurnula je Šaula u vodstvo.

Međutim, Samuel je za svoje vladavine ostao religiozni vođa. Nažalost, Šaul nije bio uspješan čovjek. Premda je bio dobar general nije bio čovjek osjetljiv prema Božjoj volji. Kao što smo vidjeli u slučaju Mojsija i Jošue, to je bila kvalifikacija potrebna za uspjeh u narodu koji je bio pod direktnim Božjim suverenitetom.

Šaul predstavlja čovjeka koji je primio duhovni dar kraljevanja, ali nije ničim pokazao da je "obnovljen". Nikada nije prozvan "čovjekom po Božjem srcu" odnosno obnovljenom osobom kao što je to bio slučaj s Davidom. Očito je da se karizmatična skupina unutar Izraela nije uvijek podudarao s obnavljajućim skupinom. Božji odabir Šaula bio je zapravo potaknut željom da Izrael snosi posljedice svoje pobunjeničke odluke protiv Boga, no David je bio Božji konačni odabir te je on, za razliku od Šaula, dobio od Boga

obećanja koja su neopoziva.

Koncept Kraljevstva: Nije bilo sumnje da će jednog dana Izrael imati kralja, jer to je jasno rečeno u Br 24,17 i Pnz 17,14. Kralj SZ vremena bio je:

1) zapovjednik ili ratni vođa (ali koji je djelovao kao Božji izaslanik)

2) pastir naroda — netko tko je brinuo za njihove duše

3) vrhovni sudac u izraelskom pravnom sistemu.

Prvotna Božja namjera bili su kraljevi (ili vladari) koje bi direktno on postavljao, a ne dinastija u kojoj sin automatski naslijeđuje oca. Za razliku od Mojsija i Samuela, kasnijim vođama Izraela nije bilo dopušteno da uzmu ulogu svećenika. Premda su životi mnogih drugih kraljeva suđeni uspoređujući ih s Davidovim, ni on nije bio savršen i na kraju je umro. Ponavljana obećanja koja je primao u vezi s vječnom vladalačkom kućom, mogla bi se u pravom smislu tih riječi ispuniti samo s nekim tko bi bio vječan. Mesijanska proročanstva indirektno su govorila da je davidovska linija kraljeva bila samo upravitelj kraljevstva koje je s pravom pripadalo Mesiji. Uz to, budući kralj Izraela (Mesija) određen je da bude vladar svijeta u okviru milenija: samo božanska osoba mogla bi ispuniti tu ulogu.

Šaul je bio prvi kralj, ali bio je više poput ekstrasuca. Nije imao stvarnog kapitala, a Izrael je još uvijek bio labava federacija. Kanaanci su još uvijek kontrolirali jeruzalemsku i bet-šansku enklavu. Ne samo da nije zauzeo čitavu zemlju, već je i Davidova popularnost bila stalna opasnost za Šaulovo prijestolje. Ovo suparništvo vjerojatno je odražavalo unutrašnje podjele u Izraelu, posebno one između Jude i Benjamina. Šaulov poraz obilježava slabo razdoblje izraelske povijesti, ali to se ubrzo pretvorilo u briljantne uspjehe Davida. Koristeći se stanjem dok na Bliskom istoku nije bilo pravih

sila, David je stvorio mini-imperij u Palestini. Njegova postignuća bila su sljedeća:

1. Ujedinio je Izrael, učinio Jeruzalem glavnim gradom i počeo od Izraela stvarati državu, s državnom mašinerijom (2 Sam 8,15-18).

2. Svladao je izraelske neprijatelje na svim stranama (Filistejce, Amonce, Moapce i Edomce, kao i većinu Sirije). Pod Davidom, Izrael postiže najveći teritorijalni pomak koji je definirao obećanu zemlju. Ovo se može gledati kao ispunjenje obećanja danog Abrahamu. David je postao i otac velike dinastije, koja je objekt posebnog obećanja Davidu (pomoću nove objave). 2 Sam 7,8-17.

Salomon je uživao plodove Davidovih pobjeda, ali njegovo najveće postignuće bila je izgradnja Hrama na koji se gleda kao na ključnu točku izraelske povijesti, pošto označava vrijeme kada je Bog došao boraviti među svojim narodom, što opet gleda naprijed na eshatološku perspektivu. Hram koji je izgradio trajao je tisuću godina (s pauzom od 70 godina progonstva).

Salomon je skupio ogromno bogatstvo od trgovine, poreza i danaka.

Upustio se u ogroman graditeljski program.

S Hramom došla je i uspostava kulta države što je rezultiralo potrebom za himnama (psalmima), liturgijom, svećenstvom, levitima itd.

Salomon je bio i čovjek velike mudrosti koji je osnovao izraelski obrazovni sistem. Pojavila se nova klasa ljudi koji su se nazvali mudraci, odmah do proroka i svećenika (Jr 18,18). Ova klasa nastavila je tradiciju ponovljenog zakona (Pnz 31,9-13).

Salomonova vladavina označava zenit izraelske države, ali sadržava i sjeme propasti. Proročanstvo koje se odnosi na lošu stranu kraljevanja izgleda da je bilo prisutno posebno u

slučaju Salomona.

1. Upotrebljavao je robovski rad što je vodilo u silno negodovanje.
2. Premda je izraelski životni standard bio porastao, bogatstvo se vrlo nejednoliko raspoređivalo. Bogatstvo postignuto velikim oporezivanjima ostajalo je u rukama nekolicine ljudi.
3. Njegovi državnički brakovi odveli su ga u idolopoklonstvo koje je bilo karakteristika izraelskog grijeha do progonstva.
4. On nije bio kalibra svog oca Davida. Osjećaj nesigurnosti naveo ga je da likvidira osobne neprijatelje, dok je David uvijek čekao na Gospoda da ga on zaštiti.
5. Zavjet koji je Bog sklopio s Izraelom zasnivao se na strogim principima monoteizma, pravde i jednakosti pred zakonom. Salomon je, ponašajući se kao tipični orijentalni monarh, besramno kršio osnovna načela zavjeta. Kazna je pala na Salomonove nasljednike koji su nastavili istu politiku.

Grubost Salomonovih nasljednika rezultirala je podjelom u kojoj su Juda i Izrael postali odvojene drugorazredne države. Sjeverno kraljevstvo vratilo se na ono što je i bilo: labav plemenski savez. Ali kralj je uskoro uvidio da mora uspostaviti kult države kako bi konkurirao onima s juga, u Betelu i Danu. Bio je to početak idolopoklonstva.

Sjeverno kraljevstvo: Povijest Sjevernog kraljevstva (Izraela) može se podijeliti u 4 glavna razdoblja:

1. **Prvo razdoblje** (- 930-880) karakterizira suparništvo i ratovi između Izraela i Jude. Jeroboam I, prvi kralj sjevernog kraljevstva (Izraela) uspostavio je konkurentni sistem štovanja u svom kraljevstvu kako bi spriječio hodočasnike da odlaze u Jeruzalem da tamo štuju. Ovaj kult se brzo izopačio u idolopoklonstvo. Posljednji kralj ovog razdoblja, Omri,

postao je vrlo važna internacionalna ličnost.

2. **Drugo razdoblje** (- 880-841) vidjelo je uspon Omrijeve dinastije i izgradnju jednoga važnoga glavnoga grada, zajedno s kićenom palačom, u Šomronu (u SZ naziva se Samarija), čiji se ostaci mogu vidjeti još i danas. Omrijev sin, Ahab, uvezao je radnike i vještinu iz Tira kako bi sagradio palaču. Da bi osnažio savez s Tirom, oženio se tirskom princezom Jezabelom (Izobaal). Da bi udobrovoljio svoju ženu, dopustio joj je da dovede 400 proroka njezine poganske religije koja se tada smjestila u Izraelu. To nije rezultiralo samo nemoralom i nepravdom, već je donijelo idolo-poklonstvo. Bog podiže čovjeka (Iliju) da zaustavi takav razvoj situacije. On objavljuje kralju da Bog donosi sušu kako bi kaznio narod za nevjerstvo. Suša se završila spektakularnom predstavom s poganskim prorocima na gori Karmel (koja gleda na današnju Haifu), kada je Bog šaljući vatru pokazao da je on pravi Bog. Drugi slučaj, koji je uključivao očitu socijalnu nepravdu kralja i njegove poganske žene, ponukao je Iliju da prorokuje kraj Omrijeve dinastije. To se ispunilo kasnije kada je Jehu poveo prevrat koji je, doslovce, iskorijenio dinastiju Omri. Ratovi protiv Sirije obilježavaju zadnji dio ovog razdoblja u kom je bio aktivan prorok Elizej, upozoravajući i prijeteci nevjernim kraljevima. Prorok **Jona** daje nam važnu smjernicu Božju stavu prema poganima. Jona, zajedno s Ilijom i Eliseom, služili su nežidovima. Elise ide do Sidona, Ilija liječi sirijskog generala a Jona je poslan Ninivi, glavnom gradu okrutnog poganskog carstva, Asiriju (vid. Naumove primjedbe, stolečje poslije). Činjenica da su povijesne pojedinosti izostavljeni iz knjigi o Joni, govori nam da je autor stavlja akcenat prvenstveno na Božju brigu o nežidovima. To je tema koja se razvija u NZ-u. Prema Asirskim arhivama, prije Jonove posjete Ninivi, harala je kuga (765 i 759 g.) 763 g. potpuna pomrčina Sunca, a za

vrijeme suvladanja kraljice Semiramisa i kralja Adad-Nirari, slijedi obraćenje na monoteizam.

3. **Treće razdoblje** (- 841-852) odnosi se na Jehuovu dinastiju koja nije bila uspješna. Unatoč revnosti u masakriranju dinastije Omri, nije želio štovati Boga. Najezde Sirijaca su se nastavljale sve do pojave glavnog kralja toga razdoblja, Jeroboama II. On je ostvario veliki prosperitet, ali na uštrb socijalne pravde. Zbog toga su ga javno prekorila još dva proroka koja je Bog podigao: Amos i Hošea.

4. **Četvrto razdoblje** (752-722) obilježava zadnjih 30 godina kraljevine Izrael. Asirija je bila dominantna sila sjevera koja je prijetila čitavom području svojom strašnom vojnom mašinerijom. U to vrijeme slabih kraljeva koji su se brzo smjenjivali, zbog atentata i revolucija, Izrael je postao jedna od vazalskih država Asirije. Nerazumno se pobunio, i 721. zemlja je napadnuta, gradovi uništeni, a narod protjeran. Upozorenja proroka Amosa i Hošee su se obistinila.

Asiriju je pratio zao glas zbog njezinog nečovječnog ponašanja. Asumazirpal II. nastojao je utjerati strah u kosti drugih kako bi od njih iznudio pokornost. "Nakon što bi zauzeo neprijateljski grad, prvo bi ga spalio, a potom bi unakazio zarobljene odrasle muškarce tako što bi im odsjekao ruke i uši te iskopao oči. Poslagao bi ih na hrpu kako bi s takvim velikim ranama a oni bi, izloženi muhama, pomrli na suncu. Svu djecu, i dječake i djevojčice, spalio bi na lomači, dok bi vođa grada bio odveden u Asiriju gdje bi na kraljevo zadovoljstvo bio oderan do kostiju." (Hull)

Iako njegovi nasljednici nisu išli u takvu krajnost, okrutnost je ostala jednim od glavnih obilježja asirskog ratovanja i osvajanja.

Južno kraljevstvo: Juda, južno kraljevstvo, imao je početnu prednost pošto je imao izgrađen glavni grad (Jeruzalem) i

veličanstven Hram s ozakonjenim kultom koji su podržavali kraljevi iz linije koju je utvrdio Bog. Za svog kraljevanja prvi kralj nakon podjele (Roboam) dozvolio je Egipćanima opljačkavati zemlju, da bi mu ostao nekakav oblik nezavisnosti. Unutrašnji problemi došli su kad je Joram oženio Ataliju, kćerku Ahaba iz Izraela. Kad joj je muž umro ona je postala vladaricom i uvela idolatriju. Pokušala je poklati čitavu Davidovu dinastiju, ali nije uspjela. Jedini preostali član, Joaš, konačno je zakraljen u jednoj dvorskoj revoluciji. Uveo je ograničene reforme ali kad je Sirija zaprijetila napadom na Jeruzalem, podmitio je sirijskog kralja hramskim dragocjenostima da se povuče. U 8. stoljeću Uzija je bio izvanredan kralj i za njegove vladavine zemlja je iskusila prosperitet kakav nisu pamtili još od Salomonove smrti. Zadnje godine njegova kraljevanja prorok Izaija je primio Božji poziv. Zajedno s još jednim prorokom, Mihejom, bio je Božji glasnogovornik kraljevima Jude za vrijeme asirijskog presezanja. Nažalost, Božje poruke i savjetovanja kraljevi su većinom odbijali. Vjerujući da su pametniji od Boga, pozudavali su se u saveze s Egiptom da bi se oduprli invaziji Asiraca, ali Egipat nikad nije bio dovoljno jak da im pomogne. To je rezultiralo provalom Asiraca, općim uništenjem i preživljavanjem, pukim čudom, opsjednutog Jeruzalema, kada se kralj Ezekija odazvao na propovijed Miheja i Izaije. Za vladavine Manašea, koja je poništila sve što je bilo postignuto pod Ezekijom, a Judom padnuvši u strašno idolopoklonstvo, poubijano je mnogo Božjih ljudi. Prema tradiciji, prorok Izaija bio je prepiljen u deblu drveta. Neki svećenici bili su toliko očajni da su emigrirali u Egipat gdje su izgradili drugi Hram na jednom otoku na Nilu (Elefantinu). Manaševov nasljednik, Jošija, preokrenuo je očevu politiku i uveo religioznu i socijalnu reformu. Za njegove vladavine Bog je pozvao još dva proroka da mu budu glas-

nogovornici: Sefaniju i Jeremiju. Njima su pridodani Nahum i Habakuk. Svi su prorokovali da će Bog upotrijebiti Babiloniju kako bi kaznio Judu za nevjerstvo. god. 605. za najezde Babilonaca, zajedno s mnogim uglednim Židovima, odveden je u ropstvo Daniel. Zbog nelojalnosti Juda je, kao potčinjena država, naveo Nabukodonozora da opkoli Jeruzalem i protjera vodeće ljude među kojima je bio i prorok Ezekiel. Posljednje razaranje grada 587. prorokovali su i Jeremija u Judi i Ezekiel u babilonskom progonstvu. A kao što je rekao prorok Obadija, i što je bilo najveće poniženje, Edom, Judin tradicionalni neprijatelj, pomogao je u tome Babiloncima. Čitavo to razdoblje predstavljeno je u Knjizi o Kraljevima kao jedan velik neuspjeh. Jeroboamovo otcjepljenje prikazano je kao idolopoklonstvo, odbacivanje zavjeta i početak idolopoklonstva na sjeveru. Značajno je da Ljetopisi ne spominju povijest sjevernog kraljevstva, pokazujući tako da u Ezrinim očima ono nije imalo legitimnost kraljevstva. Također je značajno da se nakon progonstva nitko od njih nikad nije vratio. A što se desilo sa onima koji su odlazili u izgnanstvo? Oni su bili deportirani do Gozana u Mezopotamiji i Mediji, a zamjenjeni u sjevernom kraljevstvu s drugim potlačenim narodima. Dakle, izgnanstvo prve populaciji i utjecaj drugih uzrokovalo je križanu rasu poznata kao samarijanci, koji su razvili svoj vlastiti kult na gori Garizim, gdje su izgradili hram i državali svoju vlastitu verziju Tore. Danas ih ima oko 550, tvrdeći da su potomci plemena Efraim, Gad i Manaše. A što se desilo drugima? Čini se da su oni migrirali istočno od Perzije. Njihovi tragovi su bili nađeni među etiopljanima (falaša), u Jemenu, Indiji (pleme Manipur), u Kini (pleme Chiangmin), u Birmi (pleme Shinlung) i u Afganistanu (pleme Pashtu). Danas se svi vraćaju u Izrael, čuvajući svoj židovski identitet.

PROBLEM IDOLOPOKLONSTVA: Nažalost, idolopoklonstvo se nije ograničilo samo na Izrael. Pod Manašeom (koji je bio vazal Asirije) idolopoklonstvo je u velikoj mjeri uvedeno i u Judu. Za njegove vladavine Izaija je potajno pisao svoja proročanstva u obliku drugog dijela svoje knjige. Jeremija je napao Manašeovu ostavštinu. Ustvari, od svih izraelskih kraljeva, samo su Ezekija i Jošija bezuslovno pohvaljeni, dok 6 ostalih (Asa, Jošafat, Joaš, Amasija, Uzija, i Jotam) primaju uslovnu pohvalu. Drugi su prezreli zapovijedi i ponosno odbili pokajanje. David i Jeroboam postali su standardi pobožnosti odnosno bezbožnosti.

Kao što smo vidjeli, u tom razdoblju zbile su se dvije glavne reforme koje su proveli Ezekija (radi Izaije) i Jošija (radi Jeremije). Jošijina reforma slijedi nakon otpadništva pod Manašeom. Usredotočena je na otkriće knjige Ponovljenog zakona i vide je kao ponovnu obnovu drevnog zavjeta (2 Kr 23,1-3). Međutim, Jeremija jedva da je spominje, kao da je mislio da je bila plitka i nastavlja prorokovati propast južnog kraljevstva. Obje reforme bile su povezane s pogodnom političkom situacijom: Ezekija oslobođenjem od Sanheribove prijetnje a Jošija je mogao profitirati s nazadovanjem Asirije. Ponašanje tih kraljeva nije utjecalo na obećanje Davidovoj dinastiji koja se linijski prenosila njegovim nasljednicima. Isti princip primjenjivao se i kod hetitske podjele zemlje: do-djela je mogla biti odgođena ili je pojedinac mogao izgubiti pravo na nju, ali još uvijek je morala prijeći na slijedećeg u liniji i nije mogla biti prenešena na nekoga izvan određene obitelji. Sve to ukazuje na činjenicu da je Mesija morao biti iz Davidove linije.

Rani proroci: Nažalost, kao što smo vidjeli, izraelski grijesi iziskivali su značajan dio proročke pozornosti. Unatoč tomu, pomiješan s riječima osude bio je i sjajan pogled na vječno

Božje kraljevstvo još davno najavljeno u obećanju. Pošto su najprije Izrael, a potom i Juda, ustrajali u njihovoj pobuni proroci su objavili da Božji narod mora još jednom proći topionički lonac božanske osude prije izbavljenja i konačnog dopuštenja da dožive svoju pravu sudbinu. Tako sadašnji oblik naroda božanske institucije mora biti osuđen, ali slijedit će još jedan novi dan, novi sluga, novi savez i nova Božja pobjeda.

IZGNANSTVO je započelo 597. Jeremija je dio svog materijala napisao prognanicima. Ezekiel ih je tješio novom vizijom budućnosti.

Neki prognanici, koji su se najprije nastanili u Babilonu, nakon povratka migrirali su dalje u Perziju (Eстера), u Egipt i Malu Aziju.

Prognanici su doživjeli važnost proučavanja pisane riječi i početke rabinskog judaizma.

POVRATAK iz izgnanstva započeo je 537. pod Kirovom novom politikom. Šešbasar je postao prvi upravitelj. Poslije njega je Zerubabel, unuk kralja Jojakina, postao drugi upravitelj i židovski vođa i ponovo oživio nade obnovljene monarhije. On je, zajedno sa svećenikom Ješ uom, postavio temelje novog Hrama (Ezra 3), ali građevina nije dovršena do 516. zahvaljujući službi Hagaja i Zaharije.

458. Ezra prvi put posjećuje Jeruzalem.

445. Nehemija (imenovan trećim upraviteljem) se vraća da bi obnovio jeruzalemske zidove i ustrojio Izrael kao političko biće.

433. Nehemija drugi put posjećuje Jeruzalem.

438. Ezra putuje po drugi put i vodi sa sobom novu grupu doseljenika te započinje religioznu reformu. Tom prilikom se javno čitao Zakon i naveliko se kajalo. Ezra je uredio Bibliju

u oblik u kome je poznajemo i danas i vjerojatno zaključio biblijski kanon. Uređeni su psalmi i uveden je sistem javnog čitanja Biblije u Hramu.

PROROCI: Važno je podsjetiti se na sljedeće važne momente dok se čitaju Proroci:

1. Proroci u biti nisu ljudi koji su proricali budućnost. Oni su bili Božji glasnici poslani Izraelu koji su pozivali ljude da se vrate izvornom zavjetu sklopljenom s njima, a od koga su se oni udaljili. Kazne koje su oni navješćivali, ako ljudi ne budu poslušni uglavnom su izražene u obliku prokletstava koja su navedena na kraju knjige Levitskog zakonika (26,14-39) i Ponovljenog zakona (4,15-28; 28,15-32.42): smrt, bolest, suša, nevolja, opasnost, razaranje, poraz, progonstvo, oskudica i sramota, ali se i blagoslovi uglavnom nalaze u istoj knjizi, a izraženi su u obliku njihove seoske ekonomije (poljoprivredno obilje, život, zdravlje, blagostanje, zaštita (sigurnost)).

2. Tamo gdje proroci govore o budućnosti, obično govore o bliskoj budućnosti. Na neki način moralo je biti tako, jer da bi njihova proročanstva bila potvrđena, ona su trebala biti ispunjena za života onih koji su ih čuli. Više dugoročnog proročanstva obično je utkano u taj materijal.

3. Većina proročkih knjiga sadrži beskonačnu nit proročanstava izgovorenih prilikom različitih prigoda i koja se moraju sagledavati u svjetlu određenih političkih situacija. Velika je pomoć znati kakve su točno bile te političke situacije. Na općem moralnom nivou, od pomoći je znati kontekst službi tih proroka. Može se vidjeti da je u Izraelovoj povijesti Bog podigao proroke u četiri različita razdoblja, koja odgovaraju na vremenima krize:

a) Prva grupa: Ilija, Elizej i Joel su bili proroci 9. stoljeća. Kriza na sjeveru je bila prijetnja da će Baalov kult od Fenicije

preuzeti Izrael.

b) Druga grupa: Jona, Izaija, Hošea, Amos i Mihej su bili proroci 8. stoljeća. Ovo je prethodilo protjerivanju Sjevernog kraljevstva posredstvom Asirije. Izaija se suprotstavio krizi uzrokovanoj idolopoklonstvom Manašea što je prijetilo Izraelovu opstanku kao narodu.

c) Treća grupa: Jeremija, Obadija (Avdija), Nahum, Habakuk i Sefanija (Cefanja) su bili proroci krajem 7. stoljeća, tek prije druge krize, Babilonskog izgnanstva.

d) Ezekiel je bio prorok Izgnanstva kao i Daniel. Prognanici su hitno potreba li znati da Svevišnji ima vlast nad ljudskim kraljevstvom i da ga on daje kome hoće te da je za njih imao budućnost.

e) Četvrta grupa: Hagaj, Zaharija i Malahija su bili proroci Povratka krajem 6. te početkom 5. stoljeća. Kriza je bila vidljiva u duševnoj klonulosti zbog poteškoća s kojima su se susreli nakon povratka, osobito neuspjeh u ponovnoj gradnji Hrama.

TEOLOGIJA PROROKA: Četiri su naglasaka prorokâ:

1. Prvi je naglasak **poziv na pokajanje** koji uključuje ljutanje od njihovih saveznih obaveza. Bilo je to od najviše važnosti da bi se trebao svet narod (Božji narod) držati čistim, tako da bi mogao nastaviti biti svjedokom narodima te biti narod od kojeg je imao doći Mesija. U ovoj vezi je spasenje od suda uslovljeno pokajanjem: sud je bio proglašen kao upozorenje, a ne kao nešto što bi se moglo promijeniti. Ovo uključuje nekoliko stavki:

a) Obaveze saveza su uključile društvene točke kao pravdu (usp. Amos).

b) Uključile su zabranu saveza s bezbožnim narodima koji bi uključili štovanje njihovih bogova (usp. Izaija). Izložen je savez u Ponovljenom zakonu u obliku podanička ugovora.

Stoga bi Izrael pobunom bio kriv za veleizdaju te bi mogao biti protjeran sa svoje zemlje koju mu je dao Bog kao povjereno dobro i to u vezi sa savezima obećanjima.

c) Često puta se savez s Bogom promatrao u terminima ženidbena ugovora, kojem je Izrael bio nevjeran. Dakle, narod je bio kriv za preljubu, a osobito u jurenju za bogovima drugih naroda. Ovo se nije podudaralo, jer im je Bog kao kaznu dao pad u idolopoklonstvo, a to je bilo upravo to, s druge strane, od čega je Bog izbavio svoj narod. Kušnja je u Sjevernom kraljevstvu osobito bila sinkretizam: štovati Boga kao da je neki baal. Ovakvo štovanje je Gospod odbio.

2. Drugi je naglasak **sud**. Ako se odbiju pokajati, vratiti se uslovima saveza, bit će kažnjeni pobjedom i izgnanstvom.

3. Treći je naglasak **sveobuhvatnost Božje uprave**. Bog se vidi kao sudac sve zemlje. Stoga su Mu odgovorni i drugi narodi, mada i poganski. Izlučeni su za osudu:

a) zbog njihova postupanja s Izraelom, a i

b) zbog njihova prezira osobnog ćudoređa. Osuđeni su za trgovinu robljem ili prekomjernu okrutnost i dr.

Nakon što je Bog upotrijebio neki narod (Asirija ili Babilonija) kao alat kojim je kaznio Izrael, kaznit će se po redu taj narod za prekoračivanje mjerila.

4. Četvrti je naglasak **eshatološki**, tj. o budućnosti Izraela i narodâ što uključuje: sud (u smislu razorenja i poraza) i spasenje — duhovno i tjelesno.

a) **Dan Gospodnji**: ovo je vrijeme kada Bog posreduje na kraju doba, da bi ispravio svu nepravdu, učinio pravim ono što je krivo. Ovo uključuje satiranje nežidovske sile i obnavljanje Izraela, kažnjavanje svijeta i obnavljanje Božje uprave (kraljevstvo Božje). Izgleda da će zbiti na kraju onoga što je nazvano razdobljem Velike nevolje. Pojavljuje se Mesija, Crkva se uzdiže te vatrena kugla proždire svijet. Poslije ovoga silazi Mesija sa Svojom Crkvom i sudi Izraelu.

Ovo se također zove Dan Gospodnjeg gnjeva.

Ali se sva nagovještanja ovoga posljednjeg posredovanja i suda opisuju jezikom upotrebljavanim za Dan Gospodnji. Sva su (kao pošast skakavaca ili, kasnije, razorenje Jeruzalema), dani Gospodnji u manjem: vremena kada Bog određeno posreduje u sudu.

Upućivanja na Dan Gospodnji nalaze se uglavnom u Joelu i Obadiji.

b) **Davanje Duha.** Za vrijeme ove nevolje a prije Dana Gospodnjeg spasit će se ostatak Izraela te će se izliti (na njih) Duh. Što je počelo na Pedesetnici dovršit će se na kasnijem danu.

Ovo je blisko povezano s provedbom Novog saveza spomenutog u Jeremiji i Ezekielu.

c) Samo će se spasiti **ostatak** (Jl.2,32) i preživjeti nevolju da mogu ući u kraljevstvo (Jl.2,32 3,5 ; Iz.37,32 Ob.17). Obećanje jest da bi ostatak baštiniio zemlju. Izraelu se bude sudilo prije uspostavljanja tisućgodišnjeg kraljevstva, a smjeti će ući u zemlju samo pravedni (usp. Ezk.20).

d) Sud narodima: ako pogledamo na kontekst vidimo da ovo znači uništenje onih vojski koje su napale Jeruzalem (Jl.3,13 Otk. 14, 14-16.19-20 19, 15).

e) Završni blagoslov: vidimo sliku o obraćenim ljudima koji žive u preobraženoj zemlji u zajedništvu s Bogom koji prebiva (u Osobi Svog Sina) među njima.

Od Jeruzalema bi izlazilo ne samo ćudoredno i vjeronaučno učenje nego i vansudsko rješavanje sporova za sve narode (Jl. 4,3a). Bilo bi to razdoblje besprimjernog i neprekidnog mira i blagostanja (Jl.4,3b-4). Jeruzalemski hram je poslužio kao visok dvor za državu. Tamo je narod primio uputstvo i odande je dolazila osuda ili konačna odluka. U Izaijinom viđenju o tisućgodišnjem kraljevstvu (Iz.2,2-3) vidio je Hram kao jedan međunarodni dvor koji daje "uputstvo" narodima

svih država i koji izdaje 'odluke' međunarodnih sporova — baš poimanje savršene skuštine Ujedinjenih naroda.

5. Peti naglasak je **Mesijanski**: Mesija je u suštini Božji agent za izvršavanje njegovih planova, Davidov veliki potomak koji ima doći i završiti očekivano Božje kraljevstvo. On je Jahvin kralj koji će vladati u Njegovom vječnom kraljevstvu na zemlji, pa ipak on je i izabranik (sin čovječji) u izabranoj liniji koji ima pravo sjediti na Davidovom prijestolju kao Božji predstavnik. Sve što je bilo ponuđeno patrijarsima i Mojsiju ponuđeno je sad i Davidovoj dinastiji (usp. 2 Sam 7).

Kralj je dobio titulu Sina Božjeg, ne poput blisko-istočnog naslova; David i njegovi potomci naslijedili su patrijarhalna i Mojsijevska obećanja. Ipak nikad nije rečeno da je neki od Judinih kraljeva ostvario tu uzvišenu predodžbu božanskog sina.

Mesijanski izrazi: Svetac (hebr. *hasid*: Ps 16,10; Hoš 11,9+12), Jahvin sin Prvorođenac: (Hebr. *Bekor*: Ps 89,26-27; Hoš 11,1), Izdanak (hebr. *Cemah*: Iz 4,2-6; Jer 23,5-8; Zah 3,8; 6,9-15), Sluga (hebr. *Eved Jahve*: Iz 42,1-4; 49,1-7; 52,13-53,12), Mladica (hebr. *Necer*: Iz 11,1; 60,21), Knez (hebr. *Nagid*: Iz 55,4; Dn 9,25; 11,22).

SPISI

MUDROSNA LITERATURA

Ovaj opis pokriva knjige Izreka. Propovjednika i Joba. Mudrosna literatura upravljena je na ljude i njihovo ponašanje, na to koliko su uspješni u primjeni istine ili učenju iz iskustva. Mudraci (hebr. *hakamim*) su bili oni koji su se koncentrirali na rezultate u vlastitim životima i na pomaganje

drugima da učine isto, sistematski izlazući Božji zakon. Ponekad je takva mudrost bila primijenjena na tehnička pitanja poput konstrukcije (Izl. 31,3) ili plovidbe (Ezek 27,8-9). Božanska mudrost znači njegovo umijeće u postizanju ciljeva (poput stvaranja) uz minimalan potrošak energije. Mudrost su tražili i ljudi koji su trebali činiti odluke od važnosti za dobrobit drugih. Politički vođe poput Jošue (Pnz 34,9), David (2 Sam 14,20) i Salomon (1 Kr 3,9) opisani su kao ljudi kojima Bog dao mudrost (znanje kako nešto učiniti) da bi njihova vladavina mogla biti djelotvorna i uspješna.

Jedan od načina na koji ljudi poboljšavaju i pročišćavaju znanje i buduće ponašanje, raspravljanje je i dokazivanje. Ova vrsta mudrosti ponekad se postiže detaljnim raspravljanjem, u obliku monologa namijenjenog čitateljima koji bi trebali o njemu razmisliti (Propovjednik) ili u obliku dijaloga različitih osoba koje žele drugima predstaviti drugačija mišljenja o istini i životu (Job). Vrsta mudrosti koja prevladava u Izrekama naziva se mudrost u obliku izreka, dok se vrsta koju nalazimo u Propovjedniku i Jobu naziva spekulativna mudrost.

Stil je poetski, nadopunjen različitim vrstama svojstvenih tehnika kao što su paralelizmi, akrostihovi, aliteracije, brojčani nizovi i bezbrojne komparacije poput metafora i hiperbola, pa onda poredbe, alegorije i zagonetke.

Mudrosna literatura nije bila prisutna samo u Izraelu nego i po čitavom Drevnom svijetu. Ono što je čini drugačijom od drugih jest njezin naglasak da mudrost dolazi od Gospoda i da je njezin cilj ugoditi njemu. Ona nije sama sebi svrha.

KNJIGA PROPOVJEDNIKA

Prikazuje što se događa ako živimo kao da Bog ne postoji:

rezultat nije zadovoljavajući. To je izazov onima u Izraelu koji su prihvatili tu filozofiju, da bi ih se privedo pameti: prikazuje im logičan zaključak njihovog gledišta. Biti vjernik samo po imenu donosi samo frustraciju: to nije dobar izbor za život. Autor otkriva svoje gledište u posljednja dva stiha (12,13-14).

PJESMA NAD PJESMAMA

Također pokazuje kako svi oni koji poznaju Boga mogu uživati u onom što je On stvorio. Ono što je Bog stvorio (u ovom slučaju brak) dobro je i dio je njegovog plana. Sotona je odgovoran za njegovo upropaštenje. Brak postaje nezadovoljavajuć ako je sam sebi svrha. Pitanje: Hoće li me moj brak učiniti efikasnijim ili neefikasnijim za Boga? To naravno ovisi o vrsti službe koju vam je Bog dao. Rabini su je vidjeli kao sliku Božjeg odnosa s Izraelom, a Crkva kao sliku Kristovog odnosa s Crkvom. Važno je shvatiti da je ona u općem smislu slika (analogija), a ne alegorija kojoj se može prilijepiti bilo kakva paralela!

KKNJIGA O JOB

Napisana je da bi opovrgla tezu (kako je objašnjavaju Jobovi tješitelji) da je sve što se događa čovjeku — dobro ili loše — direktan rezultat našega odnosa prema Bogu: jesmo li go zadovoljili ili ne. Zbog toga je važno znati da su svi Jobovi tješitelji u krivu i da ga krivo savjetuju, jer čitalac to ne otkriva sve do posljednjeg poglavlja, kada se sve otkriva. Moramo znati učenje Pisma da je ovaj svijet pao, pokvaren grijehom, pod vladavinom sotone, i da se mnogo toga u životu događa kako Bog ne bi htio. Posebno patnja nije

obavezno rezultat grijeha (Rim 8, 18-23). Čak i vjernici, premda su pod Božjom svemoćnom brigom i zaštitom, nisu izuzeti slučajnosti koja karakterizira svijet koji pati od općih posljedica zbog toga što se odvojio od Boga. Međutim, u slučaju Joba saznajemo ono što se događa iza zavjese, radi se o nakani koje on nije svjestan.

Knjiga o Jobu sadrži i navode o uskrsnuću: bio je siguran da će baš kao što i drvo nanovo proklija iako ga podrežu, i čovjek ponovo živjeti (Job 14,7-14). Ustvari čeznuo je da svojim očima vidi svog otkupitelja pošto mu crvi unište tijelo (19,25-27).

USKRSNUĆE: Post 5,24; 22,5 (Hebr 11,17-19); Job 14,7-14; 19,25-27; Ps 16,10; 49,15; 73,17+24; Iz 26,19; Izl 6,3 (Lk 20,37-38).

Povijesno gledano, knjiga o Jobu jedna je od najstarijih knjiga Biblije, vjerojatno datira od vremena Abrahama. Jobab koji se spominje u Postanku 10,29 vjerojatno je varijacija istog imena.

KNIGA IZREKA

Sadrži materijal koji bismo mi mogli nazvati konzervativne, temeljne vrijednosti. Ona govori da, u normalnim okolnostima, postoje osnovni stavovi i oblici ponašanja koji će pomoći osobi da izraste u odgovornu zrelost. Knjiga povlači nepopustljiv kontrast između života ludosti i života mudrosti. Život ludosti karakteriziran je: okrutnim kriminalom (1,10-19; 4,14-19), nemarnim obećanjima ili jamstvima (6,1-5), ljenošću (6, 6-11), zlobnim nepoštenjem (6,12-15) i seksualnom nečistoćom (2,16-19; 5,3-20; 6,23-25; 7,4-27; 9,13-18; 23, 26-28). Život mudrosti karakteriziran je brigom za siromašne (22. 22. 27), poštivanjem osoba vlasti (23,1-3; 24,21-22), važnošću discipliniranja djece (23,13-14), umjere-

nošću u konzumiranju alkohola (23, 19-21.29.35) i poštivanjem roditelja (23,2225). Ovo učenje podrazumijeva da će nagrade, blagoslov i prilike *vrlo vjerojatno* uslijediti ako osoba slijedi predložene mudre putove, ali knjiga nigdje ne uči o *automatskom* uspjehu. Knjiga daje opće smjernice: ne apsolutna obećanja.

Izreke ne sadržavaju samo Salomonovu mudrost već i onih mudrih ljudi koji su živjeli prije njega. U Bibliji se spominju Etan, Heman, Kalkol i Darda (1 Kr 4,31). Ta četiri čovjeka živjela su u Egiptu dok je tamo živio Josip. I Josip se uključuje među mudrace (Post 41). Drugi mudraci bili su iz Arabije i Edoma (Obadija 8), gdje je živio i mudri čovjek Job. Tako Izreke sadržavaju vrhnje drevne mudrosne literature. Autor prvog dijela knjige (1,7-9,18) očigledno je Josip, Egipatski vezir. On se posebno spominje po svom odnosu prema roditeljima i odupiranju lukavstvu nemoralne žene. Ovaj dio pun je aluzija u tom pravcu.

Autor drugog dijela je Salomon (10,1-22,16). Ostatak je prikupio on ili je dodan kasnije.

Autori trećeg dijela (22,17-24,22) su vjerojatno egipatski mudraci jer se zbirka od 30 izreka slaže s egipatskim dokumentom koji je uređen u Josipovo vrijeme (poduka od Amen-em-opeta).

Četvrti dio (24,23-24.34 — Salomon) je protiv lijenosti.

Peti dio (25,1-29,27 — Salomon) govori o tome kako bi kralj trebao mudro vladati. Ovu zbirku napravili su Ezekijini dvorjani.

Šesti dio (gl.30) je djelo Agura, koji je očigledno bio agnostik!

Sedmi dio (gl.31) djelo je Lemuela (Salomonov pseudonim?) i govori o idealnoj ženi koja je zaobišla Salomona (usp. Prop 7,26-29).

Ukratko, Izreke su sastavljene da bi ih čitali vođe kako bi

mogli mudro vladati i ne činiti iste greške koje je počinio Salomon. One nas pozivaju, i u Izrekama i u Propovjedniku, da učimo na njegovim greškama.

Značajno je da su odlike iznešene u Izrekama posebno prikladne za vladare. (usp. Izl 18,21; Pnz 1,13-17; Br 11,11-30). Same Izreke ovo potvrđuju (Izr 8,15-16).

PSALMI

Psalmi su bili knjiga himni drevnog Izraela i priređeni su za upotrebu u Hramu u sljedećim prigodama:

1. Državne ceremonije
2. Narodne svetkovine
3. Osobna pobožnost (kod prinošenja žrtve zahvalnice, zavjeta, molitve, posredovanja).

Neki su bili pripravljeni za zborsko pjevanje: to objašnjava antifonsku strukturu nekih od njih.

Napisani su u hebrejskoj poeziji koja, za razliku od naše, nema rime nego je izražena u paralelizmu (ponavljanje, kontrast, sinteza, uspinjanje).

Psalmi su aranžirani u pet odjeljaka, analogno knjigama Tore:
Knjiga 1 Ps 1-41 Davidovi psalmi. Tema: Pasha

Knjiga 2 Ps 42-72 Davidovi psalmi. Tema: Duhovi

Knjiga 3 Ps 73-89 Tema: Uništenje Izraela

Knjiga 4 Ps 90-106 Tema: Ponovno okupljanje Izraela (Milenij)

Knjiga 5 Ps 107-150 Tema: Izbavljenje Izraela

Ove knjige vjerojatno pokazuju odvojene zbirke psalama koji su kružili, ali su bile kasnije obuhvaćene u jednu jedinu knjigu. Ovo bi objasnilo zašto se ponekad ponavljaju isti psalmi. Naslovi psalama vjerojatno pokazuju melodije po kojima su bili pjevani ovi psalmi, a anotacije unutar psalama

(npr. *sela*) vjerojatno punktovi gdje treba mijeniti ključ, ili druga uputa kao kod naše glazbe (npr. *fortissimo*).

Neki su psalmi napisani u akrostihu. Svaki redak započinje drugim slovom hebrejskog alfabeta. To su: 9-10, 25, 34, 37, 111, 112, 119, 145. U 119. psalmu svaki dio sadrži sinonim za Zakon. Sve je to pomagalo pamćenju.

Psalmi se mogu podijeliti u određene kategorije ili stilove: himne slavljenja, nacionalne tužaljke, kraljevski psalmi, osobne tužaljke, liturgije Tore, miješani stilovi.

Konačno, psalmi imaju težak proročki sadržaj. Psalmist je znao započeti pjevati poznatu temu, ali bi ga zatim Božji Duh odnio izvan vremena (ili u buduće vrijeme) i on bi govorio o onome što će se zbiti.

Mesija u Psalmima: jasno je da su mnogi navodi iz Psalama u NZ-u, bogati izvori mesijanskih proroštava. Ovo možemo klasificirati po sljedećim naslovima:

1) Pomazani kralj (tj. Mesija) koji je i Mesija i Bog (ovo naglašava poslanica Hebrejima; vidi Ps 110 i 45).

2) Jahvin Sluga: većina citata kojima se koristi Isus nalazi se u ovoj kategoriji. Vidimo Njegovu reformirajuću zrelost (69,9), žrtvovanje samog sebe (40,6-8), iskustvo osamljivanja (69,8), izdaja, mrznje i odbacivanja (41, 9; 69,4; 35,19; 118, 22), stid (69,9), rугanja (22,7; 69,21), ogoljenja (22,18) i razapinjanje (22,16). Njegove posljedne riječi su bile citati od Ps 22,1; 31,5). Krista se gleda također kao zastupničkog čovjeka (8,4, kralj koji je velikosvećenik (110,4), kamen koji su odbacili graditelji (118,22) na koji padaju ljudi i lome se, tj. koji uzrokujе njihovu osudu (v. Izaija 8,13-15), i kamen koji će uništiti (pretvoriti u prah) carstva svijeta (Dan 2,34).

Psalmi su isprva bili zbirka pjesama, od kojih su mnoge bile stilizirane, a pjevale su se u Hramu. Među njima je bilo

tužbalica, zahvalnica, hvalospjeva, pjesama o izbavljenju, psalama proslavljanja i očitovanja, poučnih psalama (kojima su se hvalile prednosti mudroga života), te psalama pouzdanja. Tužbalica je više od šezdeset, a dijelimo ih na tužbalice pojedinaca (Psalmi 3., 22., 31., 39., 42., 57., 71., 120., 139. i 142., i tužbalice naroda (Psalmi 12., 44., 80., 94. i 137.). Psalmi 65., 67., 75., 107., 124. i 136., predstavljaju zahvalnice naroda, dok su 18., 30., 32., 34., 40., 66., 116., 118. i 138., zahvalnice pojedinaca. Bog, kao Bog svemira, proslavlja se u psalmima hvalospjevima 8., 19., 104. i 148., a kao Bog zaštitnik, i dobročinitelj Izraela, u hvalospjevima 66., 100., 114. i 149. Kao Bogu povijesti posvećeni su mu psalmi hvalospjevi 33., 103., 113., 117., 145., 146 i 147. Psalme izbavljenja predstavljaju 78., 105., 106., 135. i 136. psalam, dok su psalmi proslavljanja i očitovanja podijeljeni u nekoliko skupina: psalmi pjevani na liturgijama obnove narodnoga zavjeta (50. i 81.), psalmi Davidova saveza (89. i 132.), kraljevski psalmi (2., 18., 20., 21., 45., 72., 101., 110. i 144.)

Kraljevi su smatrani Božjim posrednicima koji jamče stabilnost i zaštitu. Tako postoje psalmi ustoličenja (24., 29., 47., 93., 95., 96., 97., 98. i 99.) kojima se, na godišnjoj svečanosti, proslavljalo ustoličenje kralja. Zatim su tu pjesme Siona ili Pjesme Jeruzalema (46., 48., 76., 84., 87. i 122.), što nije čudno jer je Jeruzalem, kao mjesto gdje se nalazi Hram i sjedište Davidovog kraljevanja, zauzimao uvijek posebno mjesto naročito u pogledu uloge koju bi trebao imati tijekom tisućljetnog kraljevstva. Postoje i poučni psalmi (11., 16., 23., 27., 62., 63., 91., 91., 121., 125., 131.) koji govore o pouzdanju u Boga u vremenima nevolja.

Čovjek u Psalmima Čovječanstvo se koristi elementarnom

klasifikacijom: postoje zli i pravedni. Pisac Psalama, naravno, drži kako se nalazi među potonjima. Shodno tome, izražava se ostavljajući dojam osobnog uzvisivanja (Ps 17,26). S druge strane, ne može pronaći dovoljno težak ili preziran izraz za zle. Kako stoga objasniti ovaj stav? Ključ objašnjenja leži nesumnjivo u točnom smislu dviju riječi: pravedan i zao. Kako bismo ih razumjeli ne trebamo ih stavljati u moralni kontekst (primjerice: pravednik bi bio savršen ili svet u odnosu na grešnika) već u vjerski kontekst. Zao je nevjernik tj. onaj koji Boga ne treba niti poštuje propise vjerskog života. Pravednik je, s druge strane, pobožan, rekli bismo "praktični vjernik". On primjenjuje Božji zakon, ljubi Boga, te slijedi zapovijedi zakona i vjere. On nije moralno savršen. Štoviše; svjestan je vlastita grijeha (što potvrđuju psalmi pokajanja), no Boga prihvaća u životu nalazeći zadovoljstvo kako u meditaciji Božjeg zakona tako i u poslušnosti prema njemu.

Iz ovoga proizlazi kako su pogani zli, kao i Izraelci koji su prestali biti vjerni, koji više ne vjeruju i koji vjernike izvirgavaju ruglu (Ps 1,1) (danas bismo rekli: ravnodušni, mlaki i sumnjičavci). Suprotnost grijehu ili zlobi nije savršenstvo ili moralna pravednost, već zajedništvo s Bogom, i uživanje u prisutnosti Boga. Očito ova dva stava izazivaju posljedice na području moralnog života, no to nije njihovo izvorište.

Pogreške i patnje: Jedna se druga zamisao koja je uobičajena u Starom zavjetu na poseban način ocrtava u Psalmima. Radi se o bliskom odnosu između moralne pogreške i tjelesne patnje. Mnoge molitve osamljenosti su molitve bolesnih kojima se od Boga traži da ih izliječi; dakle, da im oprostí grijeh jer će oproštenje dovesti do izlječenja. Naime grijeh izaziva patnju (Ps 6, 32,38). Ono što svakako

treba naglasiti je učestalost riječi kojima se u ovim molitvama opisuje neprijatelj. Često smo se pitali: tko su bili neprijatelji bolesnika ili patnik i objašnjenja su uvijek višestruka. U nekim slučajevima radi se o čarobnjacima i vješticama koji bi začarali vjernika i odveli ga do vrata smrti. Vještičarenje i gatanje Božji je zakon službeno zabranjivao. Dakle, ovi su neprijatelji zapravo više bili neprijatelji Boga nego vjernika. Time se mogu objasniti naglasci mržnje i osvete psalmista prema njegovim sotonskim neprijateljima koje je Bog mogao samo uništiti. Ipak iako je ovo objašnjenje ponekad istinito, drugi tekstovi aludiraju isključivo na ljude u okružju bolesnika ili očajnika, koji ga opterećuju vlastitim predbacivanjima osuđujući ga kao grešnika jer pati. Ovi neprijatelji su slični Jobovim "prijateljima" koji neumorno optužuju, kritiziraju želeći Joba uvjeriti u grijeh. Konačno, njegovi prijatelji su objekt Božjeg gnjeva jer su ludo govorili o pravedniku (Job 42, 7-8)

DANIEL

Knjiga Daniela pripada apokaliptičkoj književnosti, koja se rađa u vrijeme duhovnog mediokriteta — u ovome primjeru između iseljenih u Babiloniju; a to je bila posljedica sljedećeg: gubitka nacionalne nezavistnosti, ohlađenje vjere većine stanovništva i progon onih koji su stali odlučni u svojoj vjeri prema Gospodu. Bog otkriva svome narodu kako se ispunjava njegov plan. Povijest se ne odlučuje za njega, ne samo u općenitom smislu, nego ni u pojedinostima; to što se događa nije slučajnost, nego jedna faza Božjeg plana, koji se ispunjuje prema shemi nekoliko perioda ili epoha.

Ovu vrstu književnosti možemo okarakterizirati sljedećim točkama:

1) Upotreba vizija raportiranih direktno.

2) Upotreba simbola kao sredstvo objave, ponekad interpretiranih (vidi ovan i jarac), ponekad bez interpretacije (vidi zenu obučenu u sunce, u knjizi Otrivenja 12).

3) Predviđanjem budućnosti Božjeg naroda u odnosu s ostalim narodima, koja postiže vrhunac dolaskom Mesije.

4) Proza, a ne poezija (za razliku od stila proroka SZ).

Knjiga Daniela ima kao svrhu davanje odgovora u jednom posebnom pitanju: koliko još vremena treba trajati vrijeme patnje Židova, to jest Božjeg naroda? Knjiga proroka Jeremije dalo je ograničen odgovor (patnje će trajati do 70 godina, do kraja babilonskog izgnanstva), ali knjiga Daniela daje detaljniji odgovor (do 7 x 70 godina, to jest sve do Mesijanskog dolaska da uspostavi svoje kraljevstvo). U ovoj knjizi se prvi puta spominje u SZ ime Sina Čovječjega (mesijanski izraz), koji je jedini u stanju osloboditi svoj narod. Osim toga, u ovoj knjizi se objavljuju jasno uskrsenje mrtvih, a to je rješenje problema mučenika kao nagrada.

ESTERA

Samo oko 50.000 Židova vratilo se u Izrael. Drugi su ostali u Babilonu iz ekonomskih razloga. Drugi su ipak migrirali dalje na istok u Shushan u Perziji. Knjiga o Esteri govori nam o tome što se dogodilo s tom kolonijom Židova između 483. i 473.: kako ih je Bog spasio od urote da ih ubiju. U to je vrijeme Kserkso I bio vladar. Knjiga započinje velikom gozбом u tvrđavi grada Suze. Znamo da su ta gozba i prateće svečanosti bile povodom zadržavanja vojnog pohoda na Grčku. 480. Grčka je teško porazila njegovu flotu, a uskoro i vojsku. U Perziju se vratio potišten. Bilo je to vrijeme kada se pokušavao utješiti zadovoljstvima palače i potražiti kraljicu među ljepoticama svojega carstva. Izabrao je Esteru i oženio se njome. Estera je bila Židovka i mogla je utjecati na muža

tako da je svoj narod spasila genocida. Na taj način Bog je čudesno sačuvao svoj narod i okrenuo batinu na one koji su ih htjeli likvidirati. To značajno izbavljenje Židovi još uvijek slave na blagdan Purim. Dogodilo se to 16 godina nakon prvog blagdana Purima kad je Ezra organizirao prvo putovanje u Jeruzalem. Nekoliko godina kasnije umro je Kserkso I, a naslijedio ga je 465. Artakserkso Dugoruki. 445. Artakserkso I izdao je edikt kojim je ovlastio obnovu zidova Jeruzalema i Izraela kao političkog entiteta. Nehemija je bio Judin vladar kojeg je postavio imperator i poslao u Jeruzalem da vidi kako se provodi edikt. Opozicija je nadvladana i za 52 dana zidovi su bili gotovi. Nakon praznine od oko 150 godina, od vremena kad su ga razorili Babilonci, Jeruzalem je opet imao zidove i bio zaštićen grad. Nekoliko godina kasnije Nehemija je za vrijeme druge misije došao pomoći Ezri. Prihvaćeno je zakonodavstvo da bi se osigurao kontinuitet štovanja u Hramu, ali Ezra je bio taj koji je fokusirao pažnju ljudi na Mojsijev zakon i njegovo striktno održavanje od strane svih Židova.

LJETOPISI

Kroničar (vjerojatno Ezra) je odabrao povijesne događaje i riječi davidovskog i salomonskog kraljevstva koje bi se mogle upotrijebiti za projekciju predodžbe očekivanoga eshatološkog ispunjenja obećanja u novom Davidu. Njegova očekivana vladavina bit će vrhunac starog obećanja, i to očekivanje ponovo će oživjeti nadu usred mraka slabog rasta koji se nadvijao nad post-izgnaničkim razdobljem.

Kroničar je imao viziju ponovno ujedinjenog Izraela, jednog dana u budućnosti s Jeruzalemom kao glavnim gradom, sretnog kao u slavne dane Davida i Saolomona, ali bit će još bolje, jer vladat će Mesija.

Stavljajući Ljetopise na kraj hebrejskog kanona, Ezra očekuje milenij kada će pod Mesijom biti obnovljeni štovanje u Hramu i kraljevstvo. Crkva, u drugu ruku, gleda iz drugačije perspektive, mijenjajući redoslijed i stavljajući na posljednje mjesto Malahiju, očekuje prvi dolazak Mesije.

MEĐUZAVJETNO RAZDOBLJE

Stari zavjet završava priključenjem zapadnoazijskih područja Perzijskom carstvu. Darije II (423.-404.), iz Nehemijine knjige, posljednji je perzijski car koji se spominje u tom djelu Biblije. To je vrijeme kada u Grčkoj poučava Platon, a nedugo zatim i Aristotel. Novi zavjet, pak, započinje u svjetlu novih gospodara: Rimljana i Rimskoga carstva. Što li se, dakle, u međuvremenu dogodilo? O tom razdoblju prevlasti grčkoga carstva Aleksandra Velikog, i njegovih nasljednika, čitamo u Danielovim proročanstvima, kao u još jednoj ili dvjema starozavjetnim knjigama. Ovdje se usredotočujemo na preispitivanje značajki toga vremena koje su zanimljive biblijskim piscima, pa tako istražujemo:

1. Čudesan način na koji je Bog očuvao svoj narod.
2. Uspješno odupiranje opasnosti da se Židovi stope s tadašnjom grčkom kulturom i
3. Način na koji događaji u tome razdoblju objašnjavaju svijet u kojem se rodio Isus Krist.

Kako se približavao kraj perzijskog razdoblja, nadzor nad Judejom imalo je visoko svećenstvo koje je bilo odgovorno perzijskoj vladi. Nažalost, politička moć ih je često kvarila. Samaritanci, koji su bili potomci ljudi koji su živjeli u Sjevernom kraljevstvu Izraelu, izgradili su svoje svetište koje

je trebalo biti uz bok Hrama u Jeruzalemu. Tijekom petoga stoljeća doznajemo za židovsku koloniju u Elefantini, na prvom kataraktu Nila, blizu današnjeg Asuana. Iz poruka koje su izmjenjivali s Judejom, kao i Samaritancima, očito je njihovo stremljenje k sinkretizmu. Oni su potomci onih Židova koji su pobjegli u Egipat kako bi izbjegli babilonski bijes nakon ubojstva babilonskog upravitelja, Gedalija, ostavivši iza sebe Jeremiju.

333. godine Aleksandar Veliki porazio je perzijsku vojsku u Maloj Aziji te je ušao u Siriju i Palestinu. Legenda kaže da ga je, dok se približavao Jeruzalemu, presreo jedan od židovskih visokih svećenika koji ga je upoznao s Danielovim proročanstvima, iz osmoga poglavlja njegove knjige, o pobjedonosnoj grčkoj vojsci. No, to je legenda. Ono što je, pak, sigurno je to da je Aleksandar postupao prijazno s Židovima dopuštajući im da svetkuju svoje tradicije i izuzimajući ih od oporezivanja tijekom sabatskih godina. Kada je 331. godine izgradio Aleksandriju u Egiptu, kao jedan od mnogih gradova u svome carstvu koje je imenovao po sebi, poticao je Židove da se tamo nastane dajući im one povlastice koje su imali njegovi grčki podanici. Nakon njegove smrti 323. godine vlast nad Judejom preuzeo je jedan od njegovih generala, Antigona. Njega je, međutim, svrgnuo drugi general; Ptolomej I., koji je preuzimajući nadzor nad Egiptom napredovao prema sjeveru kako bi i Judeju priključio svojim područjima. No, i on je bio prijazan prema Židovima, kao što će to biti i njegov nasljednik Ptolomej II., tijekom čije je vladavine je u Aleksandriji na grčki prevedena Hebrejska Tora. Nazvana je Septuagintom jer se smatralo da su sedamdesetorica bila uključena u proces prevođenja. Ovaj je prijevod postao "Biblijom" židovskog iseljništva, a kako su je čitali i mnogi nežidovi, otvorila je put za kršćansku

poruku koja je stigla tristo godina kasnije.

Otprilike stoljeće kasnije general, koji je vladao sirijskim dijelom negdašnjeg Aleksandrovog carstva, Antioh III. (po kojem je dobila ime Antiohija), stekao je 198. godine nadzor nad Palestinom. On je Židovima dopuštao njihovu vjeru što nije bio slučaj s njegovim nasljednikom Antiohom IV Epifanom koji im je, zabranivši njihovu, nastojao nametnuti grčku religiju i civilizaciju. Njegovo djelovanje bilo je potaknuto političkim razlozima jer je, nastojeći iz Izraela učiniti zonu razdvajanja između sebe u Siriji te Rimljana koji su držali pod svojim nadzorom Egipat, želio da Židovi prakticiraju "podobnu" religiju. Tako je krenuo sa svojom "kulturnom revolucijom". Upao je u Jeruzalem i opljačkao Hram ubivši pritom mnoge Židove. Civilne i vjerske slobode je ukinuo kao i dnevno prinošenje žrtava u Hramu. Na starome oltaru žrtava paljenica podigao je oltar poganskom bogu Jupiteru. Mnogi su primjerci Pisma spaljeni, a Židovi su bili prisiljeni jesti svinjetinu što je bilo u suprotnosti s njihovim Zakonom. Ženke svinja prinosile bi se na žrtveniku kako bi se ponizilo Židove, a njihova je religija bila posvuda potiskivana. No, stvoren je pokret otpora nakon čega je započeo gerilski rat. Vodila su ga trojica braće, a glavni među njima bio je Juda. Bili su Makabejci što je bilo znakovito jer sama riječ "Makabejac" znači čekić. Sirijci su slali svoje odrede, ali uzalud jer ih bi židovska gerila porazila. Juda je zadobio potpuni nadzor nad Izraelom 164. godine, a Hram je ponovno posvećen Bogu. Židovi i danas obilježavaju ovaj događaj kao Hanuku ili svečanost svjetala. Juda je kasnije poginuo u bitci, ali je već prije toga sklopio bitan savez s Rimljanima. Njime su Rimljani naglasili svoje interese u tom području, a dobili su i izgovor za vojno djelovanje. Upravo tada dolazi do stvaranja određenih frakcija koje će kasnije, u

Isusovo vrijeme, odigrati važnu ulogu. Farizeji su bili skupina iznimno religioznih Židova koji su odbijali kompromis s Grcima i njihovom "kulturnom revolucijom". Podupirali su oslobodilački rat Makabejaca, iako sami u njemu nisu sudjelovali. Saduceji, pripadnici plemstva, surađivali su s neprijateljem. Zeloti, kao pravi nasljednici Makabejaca, bili su buntovnici spremni na nasilje i teror. Njima je pripadao Baraba, kao i Šimun, jedan od Isusovih učenika.

Nakon Judine smrti naslijedio ga je brat Jonatan. Isprva se činilo da se isključivo zanima za politiku no, kada se imenovao jednim od velikih svećenika kao i vladarom, mnogi su se Židovi iz prosvjeda povukli u izolirane zajednice, kao npr. Eseni u Qumranu, gdje se pretpostavlja da je neko vrijeme u proučavanju proveo Ivan Krstitelj. Kada je Jonatan umro, naslijedio ga je njegov brat Šimun. No ovoga su ubili, pa je njegov sin Hirkan I preuzeo vlast osnivajući dinastiju čiji su se pripadnici zvali Hašmoneanci, prema Hašmonu, jednom od imena Jude Makabejca. Partska vojska porazila je Sirijce, što su Židovi iskoristili, te je pod Hirkanom njihovo kraljevstvo obuhvaćalo najveći prostor od vremena Salomona. Hirkan je nametnuo židovsku religiju Edomcima (dakle i Herodovom ocu Antipateru), kao i Galilejcima. Vladao je od 134. do 104. godine. Ukratko, nakon nekoga vremena izbio je građanski rat između suparničkih kandidata za židovsko prijestolje. Uz jednoga od njih svrstao se Rim koji je poduzeo korake kako bi zaustavio rat. Antipater, Herodov otac, zauzeo je vrlo važni položaj u tom vremenu. Kada je partska vojska ušla u Izrael, Herod se uspio dokazati u očima Rimljana kao čovjek od povjerenja. Tako je naposljetku i postao kralj.

Razdoblje makabejskog otpora spominje se u Poslanici

Hebrejima. Tada su neki pojedinci pohvaljeni jer su se, unatoč mučenju i zlostavljanju, odbili odreći svoje vjere tijekom "kulturne revolucije" Antioha Epifana. "Jedni biše mučeni na kolu, odbijajući oslobođenje da postignu bolje uskrснуće. Drugi, opet, iskusiše izrugivanja i udarce i povrh toga okove i tamnice..." Kakvu li su samo vjeru pokazali! "I ti svi, iako su postigli pohvalno svjedočanstvo zahvaljujući vjeri, ne primiše ono što je obećano, jer je Bog nešto bolje predvidio za nas: da bez nas ne postignu savršenstvo." Progonstva za vrijeme Makabejaca slika su onih patnji kada će netko poput Antioha nastojati Židovima nametnuti stranu religiju, a pri tome će mu pomagati odmetnički veliki svećenik (Antikrist).

NOVI ZAVJET

SVIJET NOVOGA ZAVJETA

Kršćanstvo se rodilo u krilu naroda koji je imao mučnu povijest. Nakon bolnoga babilonskoga izgnanstva, koje je konačno opečatilo židovsku svijest, Izrael se ponovno, i sretno i nesretno, nastanio u Palestini. Ali pošto su ponovno uspostavili Obećanu zemlju, Židovi su morali ustanoviti da su se vremena promijenila i da se u zemlji više ne može živjeti kao prije. Doista, Izrael je tada više nego nekoć bila plijenom interesa koji su je nadvisivali i više nego nekoć podložna zasjedničkim i upornim utjecajima stranih i dakle poganskih ideja koje su se sve oštrije i oštrije sukobljavale sa židovskim otačkim predajama, koje su Židovi uporno htjeli zadržati nasuprot svima i protiv svijeta. Tijekom godina sučeljenje se

židovstva i okolnoga svijeta razvijalo u sve silovitije oblike. Onamo od smrti Aleksandra Velikoga (323.) Izrael je ovisna o helenističkim kraljevima. Njihovi su stavovi prema Židovima bili veoma različiti: išli su od velike snošljivosti pa sve do bjesomučnih pokušaja asimilacije. Ime Antioha Epifana IV. (175-164) ostalo je povezano s najokrutnijim od tih pokušaja: silom dokinuti židovsku posebnost i nametnuti joj obraćanje na helenizam. Vrhunac mu je bio: jeruzalemski je Hram posvećen Jupiteru Olimpijskomu. O tim događajima pripovijedaju knjige o Makabejcima. Učinak je tih događaja da su pobožne Židove (ili *hasidim*) prisilili ili na pasivni otpor ili na otvorenu pobunu. Vojnički je ustanak pod vodstvom braće Makabejaca čak doveo do ponovne uspostave relativne političke i religiozne nezavisnosti koja će trajati gotovo jedno stoljeće. Hasmonejska dinastija, koja to ime baštini od jednoga pretka Jude Makabejca, vladala je doista u Palestini sve dok joj nije nametnut rimski poredak. Pompej je došao dokrajčiti nutarnje razmirice koje su dijelile posljednje hasmonejce te je osvojio Jeruzalem 63. prije Krista.

U početku rimskog razdoblja izraelske povijesti vlada dinastija herodovića. Herod Veliki (Mt 2, 1) vladao je, često strahovladao, od 40. do 4. prije Krista. Židovski ga je narod neutaživo mrzio zbog njegova idumejskoga, dakle nedavidovskoga podrijetla i zbog njegove okrutnosti. Nakon njegove smrti njegova su tri sina između sebe podijelili njegovo kraljevstvo. Herod je Antipa u baštinu dobio Galileju (Lk 3, 1) i Pereju, gdje je vladao od 4. prije Krista do 39. poslije Krista. Poznat je po tome što je dao pogubiti Ivana Krstitelja (Mk 6, 17-29) i što je igrao stanovitu ulogu u Isusovu procesu (Lk 23, 61b). O Arhelaju (Mt 2, 22), koji je bio dobio Judeju i Samariju, i o Filipu, koji je dobio teritorije što se protežu sjeverno od Pereje, evanđelja spominju samo

imena.

Političku prevlast imali su ipak rimski funkcionari, prefekti ili prokuratorji (upravitelji). Novi je zavjet sačuvao uspomenu na nekoliko takvih upravitelja: Poncije Pilat, peti po redu, surovo je vršio svoju funkciju između 27. i 37; Feliks, okrutan i pokvaren čovjek (ako ćemo vjerovati Tacitu), upravitelj između 52. i 60., obilno je pridonio nastanku građanskoga rata na područjima svoje jurisdikcije. Pred njega su doveli Pavla u Cezareji (Dj 23, 23 - 24, 26); naslijedio ga je Fest (Dj 25-26), pred kojim se Pavao prizvao na cara (Dj 25, 11-12).

Vlast je upravitelja bila prekinuta kratkotrajnim jačanjem herodovića Agripe I, unuka Heroda Velikoga, koji je u Novom zavjetu istaknut kao jedan od prvih progonitelja tek rodene Crkve (Dj 12,1-23). U to se međuvrijeme (39-44) nije poboljšala situacija u Izraelu. Politički su se nemiri pod posljednjim upraviteljima još samo proširili i izrodili se 66. u pravi ustanak. Rimljani su ustanak krvavo ugušili i 70. razrušili Jeruzalem i njegov Hram. Pošto je tako razrušen Hram, Zidovi više nisu mogli slaviti bogoslužje. Najgora je katastrofa u povijesti, činilo se, zadesila sam židovski politički, religiozni i nacionalni sustav.

Mala je kršćanska zajednica, čini se, već prije tih kobnih događaja pobjegla iz Jeruzalema i sklonila se u Pellu u Dekapolu.

Povijest židovstva nakon 70. godine svodi se praktično na povijest milijuna Zidova već vjekovima raspršenih po sve sredozemnom bazenu, po Mezopotamiji i sve do Perzije i zahvaćenih svim političkim burama koje su potresale Srednjim istokom. Najbrojnije su zajednice te raspršenosti ili "dijaspore" bile u Aleksandriji, u Antiohiji i u Rimu. Tu su Židovi imali posebni pravni položaj koji im je omogućavao sačuvati religioznu i civilnu upravu utemeljenu na Mojsijevu

zakonu. Prikriveni je pučki antisemitizam pomogao izolirati te zajednice od njihove socijalne okoline, ali on je tek rijetko bio svjesno nasilan. Religiozni i kulturalni život Židova u dijaspori bio je usredotočen na sinagogu, koja je nadomještala u isto vrijeme i školu i kulturno žarište i bogoslužno mjesto. A bogoslužje se sastojalo od molitve, čitanja i tumačenja Tore.

U Isusovo je vrijeme židovstvo bilo homogen socio-religiozni sustav utemeljen na vjeri u Gospodina, Svemogućega i Jedinoga, i na poštovanju apsolutne norme, Tore ili Zakona. Iz tih se dvaju osnovnih elemenata židovska misao mogla razvijati veoma slobodno uživajući veliku toleranciju osobito religioznih nadležstava.

Sav se židovski život odvijao pod božanskim svjetlom Zakona. Zakon je od Boga i stoga savršen.. Ipak je potrebno izlagati ga i tumačiti da bi se mogao primijeniti na konkretne i pojedinačne probleme. Taj stoljetni tumačiteljski napor razvio je oko pisane Tore usmenu Toru, koja se sastojala od onoga što se zvalo Predaja starih i koja je, smatralo se, sezala sve do Mojsija preko neprekinuta lanca rabina. Novi zavjet zove pismoznancima te učene židovske tumačitelje Zakona. U Isusovo su vrijeme oni uživali velik ugled u narodu, posebno u srednjim slojevima. U društvu su imali ulogu teologa i pravnika pa su zauzimali visok položaj u židovskom životu. Onamo od 3. stoljeća rabini su se dali na zapisivanje svih predaja pismoznancima, koje su se dotad prenosile samo usmeno. Taj je golemi posao urodio Mišnom (Ponavljanje Zakona, tumačenje), koja je kasnije ušla u sastav Talmuda (nauka).

Drugi je stožer židovske opstojnosti neosporno bio jeruzalemski Hram, prema kojemu su se slijevali religiozni nacionalni osjećaji svega naroda. Hram se doista smatrao središtem svijeta i mjestom gdje se Bog imao očitovati u

posljednji dan. Svi su odrasli židovski muškarci smatrali svojom dužnosšću, da ne kažemo užitkom, točno namirivati porez dvodrahme, koji se davao za potrebe svetišta. Bogoslužne i kultne funkcije preuzimali su svećenici, koji su se birali između potomaka Aronove obitelji. U njihovim su im zadaćama pomagali leviti. Oko jeruzalemskog se svetišta tako okupljala cijela jedna svećenička klasa uređena strogo hijerarhijski pod vrhovnom vlašću velikog svećenika. On je predsjedao i sinedriju, vijeću od 70 članova, svećenika i laika nadležnih za građanska i religiozna pitanja. Danas sinedrija postoji ponovo u Izraelu.

U isto je vrijeme sve više rasla protivnost između pismoznanaca i tih predstavnika svećeničke klase. Ta je protivnost bila dio suprotnosti koja je vladala između Hrama i sinagoge ili između saduceja i farizeja. Te su dvije struje tvorile ono što se obično zove službeno židovstvo.

Autoritet se **saduceja** u Isusovo vrijeme već snažno osporava. Oni su doista u svakom pogledu bili konzervativci i pristaše poretka koji im je inače jamčio glavninu njihovih nadarbina, pa bio on i rimski. Zbog toga ih je narod ozbiljno sumnjičio za kolaboraciju, tj. za šurovanje s poganskom okupatorskom vlasti. U svakom su slučaju bili izgubili svaki utjecaj na narod. Narod je više cijenio njihove protivnike farizeje, u kojima je gledao patriote, vjerne Gospodinu i Zakonu, čak i potomke glasovitih hasidima, koji su se bili udružili u pobuni protiv Antioha Epifana u Makabejskom razdoblju. Razaranje Hrama godine 70. moralo je za sobom povući i propast saduceja, koji su o njemu potpuno ovisili. Od tada službeno židovstvo predstavlja samo farizejska struja.

Na rubu tih dviju velikih "partija" postojalo je u Isusovo vrijeme više sljedba, od kojih su neke veoma zanimljive za poznavanje sredine početaka kršćanstva.

O zelotskoj sljedbi (zeloti = revnitelji) posjedujemo samo djelomične i teško protumačive podatke. Bilo je to, čini se, ekstremističko krilo farizejske partije. **Zeloti** su se odlučno zalagali za poštovanje zakonskih propisa; činili su to svim sredstvima, pa i silom. Često ih prikazuju kao obične cestovne razbojnike, ali oni su zapravo više religiozni fanatici, nepokolebljivi protivnici svake vlasti koja ne proizlazi izravno iz Zakona. Zbog toga nisu prezali ni pred čime, pa čak ni smrću kazniti one koji su se u njihovim očima teško ogriješili o Zakon i naročito one koji su surađivali s poganskom okupatorskom vlasti. Može biti da su neki Isusovi učenici ili čak Pavao prije nego su postali kršćani podržavali veze sa zelotskom sljedbom.

Još rubniji od zelota i bolje poznati nakon rukopisnih otkrića u Kumranu kod Mrtvoga mora jesu **eseni**. Većim su dijelom bili monasi, ali su neki između njih mogli stanovati i izvan središnjega kumranskoga samostana i imati tako znatan utjecaj na palestinsko stanovništvo. Eseni su bili veoma neprijateljski raspoloženi prema postojećoj židovskoj vlasti i poglavito prema velikom svećeništvu. Bili su veoma strogi Židovi, ali su prihvatili i mnogo stranih ideja i prilagodili ih svojoj teologiji. Tako su bez sumnje pod iranskim utjecajem razvili veoma jasno dualistički nauk utemeljen na korijenitoj oporbi dvaju duhova ili dviju snaga, Dobra i Zla, koji se nemilosrdno bore u boju sve do posljednjega dana, kada će nastati konačni trijumf Kneza svjetla nad Anđelom tmina.

Novi zavjet nikada ne spominje esena i ne sadrži nikakva traga koji bi pokazivao da je esenizam izravno utjecao na kršćanstvo. Ipak se neke osobe, kao Ivan Krstitelj, Isus, prvi učenici očituju više ovisnima o židovskim "sektaškim" sredinama 1. stoljeća nego li o službenom židovstvu. A koliko danas znamo, svim su tim sredinama bile simpatične više ili manje esenske ideje. Nije dakle nemoguće da je

početno kršćanstvo propuštalo te ideje i da je esenski mentalitet i ponašanje vladalo u krilu prve kršćanske zajednice u Jeruzalemu, barem za neko vrijeme. Eseni su vjerojatno aktivno sudjelovali u pobuni protiv Rimljana. Nestalo ih je s povijesne pozornice za burne 70. godine.

Događaji koji su doveli do razorenja Jeruzalema svjedoče o stupnju ogorčenosti židovskih masa podložnih samovolji rimskih upravitelja. Ta se ogorčenost, koju su obilno iskorištavali zelotski krugovi, napajala i na izvoru svih apokaliptičkih vjerovanja koja su se bila jako razvila u Izraelu onamo od 2. stoljeća prije Krista. Zaista, sve se više i više u židovskoj svijesti ukorjenjivalo uvjerenje da Bog neće kasniti ukloniti izazov poganske nazočnosti u Svetoj zemlji i da će ponovno uspostaviti pravdu, a tako i povlastice svojih izabranika - da će dakle blještavo uspostaviti svoje kraljevstvo na zemlji. Taj je Božji zahvat imao značiti kraj sadašnjih nevolja te početak nove ere, ere u kojoj će Zlo biti iskorijenjeno. Taj je događaj imao navijestiti pooštrenje katastrofa i nevolja te u isto vrijeme konačnu propast svih Božjih neprijatelja. To su eshatološka vjerovanja i poimanja ranoga židovstva.

U 1. stoljeću naše ere ne postoji ni izdaleka neko jedinstvo eshatoloških iščekivanja. Dapače, bujaju prilično zbrkane ideje koje je teško obuzdavati. Ali može se ustanoviti ovo: kako se približavala kršćanska era tako su se veoma jasno bar u nekim sredinama zaoštravala ta poimanja. Izraelove su nevolje tada i previše duboke a da bi mogla biti razumna nada da bi mu neki ljudski i povijesni mesija jednoga dana mogao vratiti dostojanstvo Božjega naroda. Promjena se stanja očekuje još samo od Boga, a toliko očekivanu preobrazbu može donijeti samo kozmički poremećaj i provala nekoga posve novoga svijeta. U apokaliptičkom scenariju uloga mesije nije naročito važna. Kad o njemu govore,

apokaliptički autori nemaju, čini se, pred očima, kao nekad, nekoga zemaljskoga mesiju, Jahvina pomazanika, tj. kralja koji je izašao iz Davidova roda i koji ima bitno političku i vojničku zadaću: uz Božju pomoć osigurati oslobođenje i blagostanje naroda. Sve više raste sklonost prema mesiji nadnaravnoga obličja, mesiji udruženu više s Bogom nego s ljudima. U nekim apokalipsama on dobiva ime Sina Čovječjega, ali ipak zadržava bitno nebesko obličje bez zbiljskoga dodira s čovječanstvom i bez mogućnosti da trpi. Zbir tih mesijanskih i apokaliptičkih poimanja toga razdoblja pružit će neku gradu pomoću koje će se razviti kršćanska kristologija. Ipak kršćani uvažavaju patničku Isusovu sudbinu i ona će im nametnuti da posve novim sadržajem ispune okvir koji im je pružio mesijanizam i apokaliptika njihovih suvremenika.

Poganski svijet

Rimski je svijet na početku kršćanske ere izravni nasljednik grčkoga carstva Aleksandra Velikoga. Pod rimskim premazom nalazi se ona ista grčka provincijska uprava, isti uvjeti društvenoga i pojedinačnoga života, jednom riječi ista civilizacija, pa i zajednički je jezik grčki. Veličinu će rimskoga carstva bolje pokazati njegova zemljopisna karta nego li nabranje njegovih pokrajina. Svjetskih je razmjera i iz godine u godinu povećava svoju vlast dokidajući partikularizme i suprotstavljajući se navalama barbara (Germana, Parta.)

Carstvo je plod mnogih osvajanja te obuhvaća teritorije različita reda: Egipat, osobno vlasništvo cara, koji u njemu imenuje podkralja, protektorate, bivša kraljevstva koja su zadržala svoje tradicionalne ustanove, i provincije. Potonje su ili senatorijalne (Azija = Mala Azija) ili carske, u kojima se

još nalazi rimska vojska i gdje su izvršna vlast legati izravno odgovorni samomu caru (Sirija). Pokrajinama posebnoga značaja upravljaju prokurator - upravitelji (Judeja).

Taj autoritarni sustav, koji pokrajinama ostavlja samo privid samostalnosti (provincijske skupštine) osigurava svima relativan ali pravi mir, od kojega osobitu korist imaju azijski gradovi zahvaljujući razmjeni koju poredak promiče. Gradovi uostalom uživaju stanovitu slobodu: uprava su im skupštine (*ekklesia*), kojih su članovi svi građani, i nadasve vijeća (*bo-ule*) uglednika. U mjesnom životu veliku ulogu isto tako imaju udruženja.

Građanin nekoga grada može imati i rimsko građanstvo. Tu povlasticu može steći nasljedstvom (kao Pavao), može je kupiti za zlato ili je dobiti kao nagradu. Rimski je građanin izuzet od tjelesnih i sramotnih kazni (Dj 22, 25-29) i ima pravo prizivati se na cara (Dj 25, 10 ssl).

Malo prije kršćanske ere počinju se carevi smatrati božanskim bićima, sinovima bogova, bogovima samim. Na taj proces obilno utječu vjerovanja istočnih naroda (Egipta, Perzije). On dobro odgovara logici stvari: jedan je carstvo pa kult mora očitovati kako mu je temelj jedan. Tiberije, Klaudije i Vespazijan radije su promicali samo kult pokojnoga cara, ali Kaligula, Neron i Domicijan dali su da im se ljudi i živima klanjaju. Zapravo tu religiju nije nametnuo Rim; car je imao samo dopustiti očitovanja oduševljenja, zahvalnosti... ili smjernu učtivost provincija, gradova ili udruženja. To tumači začudni rascvat toga kulta (Efez mu je posvetio više hramova), koji je postojao uz druge oblike religioznosti. Veliki su se svećenici birali između članova mjesne uprave. Bila je to skupa služba, ali je svojemu nosiocu osiguravala zbiljski politički utjecaj: tako je usko bila isprepletena religija i uprava. To će stanje kršćanima nametnuti strahovit problem: kako ostati dobri građani a ne

prihvatiti klanjati se caru? Mnogi su odlomci apostola Pavla jasniji kad ih čitamo u tom svjetlu. Trebalo je odbaciti sav jedan nazor na svijet. Videnja se u Otkrivenju često vraćaju na taj vrući problem.

Narodne se mase prije svega lijepe na čašćenje obiteljskih bogova, zaštitnika sasvim bliskih svakidašnjim brigama, ali tek gradanski kult s čašćenjem cara najbolje upućuje u bit religije onoga vremena: sav je svakidašnji život prožet religijom, i to službenom religijom. Njome su duboko opečaćena razdoblja života čovjeka kao pojedinca i kao člana bilo koje zajednice (obitelji, plemena, udruženja, grada). Tako svaka javna služba nužno uključuje i aktivno sudjelovanje u kultu. Postoje različite religije (i legija bogova), ali kult je uvijek samo obredan. Uputno je častiti bogove i prinositi im žrtve po pravilu: to je pobožnost. Ceremonije sadrže liturgijske molitve (zazive, zazivanja boga da dode na žrtvu, prošnje dobročinstava) i žrtve shvaćene kao dar prinesen bogu, najčešće u namirnicama. Jedan se dio žrtve spaljuje, drugi dio ili blaguje mjesni kler ili vjernici ili se pak prodaje na tržištima. Odatle problemi koji se nameću kršćanima kad kupuju meso ili su pozvani na te gozbe (1 Kor 8). Zahvalnost se čovjeka prema bogu koji ga je uslišao često izražuje zavjetnim darovima, kakvi su npr. nadeni u iskopinama Ovčjeg ribnjaka u Jeruzalemu (tu je bilo pogansko svetište posvećeno nekomu bogu ozdravitelju).

Miješanje ideja i ljudi pogodovalo je očito širenju manje pučkih istočnjačkih kultova. Spomenimo izidske kultove, u kojima susljedne inicijacijske kušnje dovode čovjeka do sličnosti s Ozirisom, mrtvim bogom komu je Izidino vraćanje vratilo život. Bio je to neki navještaj nade u besmrtnost.

Misteriji su uže povezani s gradanskim kultom i zadržavaju svoju mjesnu obojenost čak i onda kad im se slava proširila po svemu carstvu. Posrijedi su sveti obredi za koje se čovjek

dugo sprema u ozračju u kojem ponekad važno mjesto ima tajna. Najčešće su to obredi vezani uz godišnja doba i usmjereni na osiguranje plodnosti. Ali bi ponekad vjernicima htjeli uliti sigurnost u prekogrobni život (uvijek snagom nekoga obreda; nauk, dogma ne igra nikakve uloge). To bi npr. htjeli eleuzijski ili dionizijski (Dioniz = Bachus) misteriji, gdje se divlje izražuje potreba bijega u zanos (ekstazu) i sveto bunilo u prigodi ludih trka i blagovanja još drhtava mesa. Bog koji je omogućio trenutno umaći iz stanja ovoga svijeta neće moći napustiti svojih vjernika ni nakon smrti.

To su eto neke glavne značajke svijeta u kojem će prvi kršćani živjeti i ispovijedati svoju vjeru: jedini je Gospodin Krist, a ne car. Njega dakle treba slušati, pa i uz opasnost da se izravno sukobiš s religioznim okvirom svoga života. Njemu se možeš klanjati samo posvećenim životom, vladanjem koje će biti nadahnuto ljubavlju koje je Krist svjedok i koja u sebi nosi zalog vječnoga života.

NOVI ZAVJET - ISPUNJENJE OBEĆANJA

NZ je u stvari početak ispunjenja SZ. Njegovo učenje bazira se na tezi da je sada dan Sveti Duh koji omogućava život na višem nivou (etika drugi dio).

On također označava prvo veće ispunjenje Božjih namjera za pogane. To je glavna tema koju Pavao razvija u svojim poslanicama.

Evangelja sadržavaju život i učenje Isusa, obećanog Mesije, koji je trebao povesti svoj narod prema sudbini koju mu je Bog odredio. Prikazan je kao prorok poput Mojsija (Pnz 18,15) koji treba dovršiti Božje otkrivenje, onaj koga je Mojsije očekivao.

Najveći naglasak u evanđeljima je u dovršenju Isusove misije kao sina čovječjeg (t.j. Sluge). Isus je, prilikom krštenja, ušao u službu kao Sluga Gospodnji. Nakon uzdignuća započeo je svoju mesijansku vladavinu. On koji je po pridodi uvijek bio Božji Sin, postao je "sin" u smislu Mesije (Božji Sin bio je također sinonim za Mesiju).

Autori evanđelja pisali su s različitih stajališta i s različitom publikom u mislima. Matej i Ivan bili su apostoli, a Marko i Luka nisu (ali oni su govorili umjesto Petra i Pavla). Važno je znati kako je složen materijal i što su htjeli učiniti.

Položaj evanđelja obajšnjava se na sljedećoj osnovi: najprije Židovima, Matej je bio levit (Levi) i vjerojatno je zapisao ono što je govorio Jakov.

Marko (od Petra, Židov iz Galileje i apostol Židovima).

Luka (od Pavla, Židov koji je bio apostol neznabošcima).

Ivanovo evanđelje je kratak prikaz događaja koje su ostali tek dotaknuli ili nisu mislili da su važni da ih se zapiše. Bilo je ugurano između 1. i 2. dijela Luke što pokazuje da je napisano kasnije. Završava sa (što se podrazumijeva) napomenom "tisuće evanđelja moglo je biti napisano o Kristu, ali ova četiri su dovoljna. Prema tome budite zadovoljni i ne pokušavajte tražiti više o Kristu i njegovim učenjima od onoga što sam vam ja dao." Zadnje poglavlje također predviđa da će Ivanu biti dana prednost da bude autor knjige Otkrivenja, gdje u viziji vidi Kristov dolazak, nešto poput onoga što su on i drugi apostoli vidjeli na Gori preobraženja. Evanđelje je dobra cjelokupna interpretacija Kristovog života. Pri svakom većem događaju i Kristovom učenju iznesena je potpuno razvijena teološka pozicija. Ona se svakako razlikuje od materijalističkih koncepata koji su često pridruženi tradicionalnom učenju o Mesiji. Ivan daje duhovni pogled na gotovo sva Kristova učenja.

Autori poslanica nastavili su tamo gdje su stali autori

evanđelja: razvili su i proširili mnogo toga što je Isus rekao. Premda su poslanice uglavnom napisane crkvama da bi obradile određeni problem, najmanje dvije od njih izdvajaju se kao teološke rasprave: Rimljanima i Hebrejima.

STRUKTURA NZ:

Poput SZ i NZ ima osnovu od pet knjiga (Evanđelja + Djela) što odgovara knjigama Tore. Djela se gotovo mogu nazvati Evanđelje o Svetom Duhu koji je nastavio Kristov rad. Ona bilježe napredak evanđelja od Galileje do Jeruzalema i zatim od Jeruzalema do Rima, pokazujući tako da se evanđelje propovijedalo po cijelom svijetu. Na taj način kršćanska je Tora, 4 evanđelja + Djela, zauzela centralno mjesto između 22 knjige (prema židovskoj tradiciji) SZ i 22 knjige NZ. To je sveukupno 49 svetih knjiga (7x7).

Poslanice su podijeljene na 7 općih židovskih poslanica (Jakovljeva, 1. i 2. Petrova, 1., 2. i 3. Ivanova i Judina) i 14 kojih je napisao apostol Pavao, misionar neznabožaca.

Tu je i jedna apokaliptička ili vizionarska knjiga, koja odgovara Danielu, Otkrivenje.

KANON NZ:

Kanon Novoga zavjeta postavili su sami apostoli: apostol Ivan (i njegovi pomagači) naslijedivši pisma nakon Petrove smrti u Rimu, završno su ga dotjerali. U tom smislu on je Ezra novog doba. To se može vidjeti iz originalnog poretka knjiga koji je tipično židovski. Ustvari, nakon Petrove i Pavlove smrti, centar kršćanstva premjestio se u Efez u kome je živio i poučavao posljednji apostol. To znači da je kanon završen negdje pod kraj prvog stoljeća kada je židovska crkva nestala sa scene.

Nakon evanđelja + Djela dolazi Jakov, kao najstariji i kao Gospodinov brat, zatim Ivan, koji dolazi iz svećeničke linije, pa Petar kao vođa apostola, zatim Juda, Gospodinov brat, a zatim Pavao, zadnji od apostola.

Prikladno je da su opće poslanice stavljene naprijed. One donose učenje opće prirode za mlade kršćane ... one koji su upravo napustili judaizam. Jakov, Petar i Ivan nazivali su se stupovima Crkve. (Gal 2,9). Pavlovo pisanje bilo je profinjenije i predstavljalo je «hranuČ Riječi zbog toga što se u poretku tih poslanica poštuju principi položaja i sadržaja.

Od autora, dvojica su bili Isusova braća (prema tome Davidovog roda): Jakov i Juda, Ivan je bio iz aronovskog svećeništva, a Petar iz Šimunovog plemena. Pavao je bio jedini iz Benjaminovog plemena — najnevažniji. Pavao je do neke granice posrednik između Izraela i neznabožaca. Zato ne iznenađuje da je to jedna od glavnih Pavlovih tema: pomirenje Židova i neznabožaca u okviru Crkve.

Ivanova apokalipsa, koja je daleko najistaknutija, dolazi zadnja.

Petar i Pavao, nedugo prije smrti, poslali su kanonske spise Ivanu u Efez koji im je onda dodao svoje i zatvorio kanon. U ovoj fazi Ivan je uglavljen između Luke i Djela.

Pavlove poslanice: u istom su poretku kojeg imamo i mi, osim poslanice Hebrejima, koja dolazi nakon 2. Solunjanima a prije pastoralnih. Premda ju je napisao ili Pavao ili njegov pisar, zapadna crkva stavila ju je na posljednje mjesto, pošto su mislili da Pavao, misionar neznabožaca, ne bi mogao napisati takvu poslanicu. Četrnaest Pavlovih poslanica podijeljeno je u tri dijela:

- a) one koje su namijenjene određenim crkvama (9 poslanica za 7 crkava)
- b) jedno opće pismo: Hebrejima (1)
- c) pastoralne poslanice. (4)

EVANĐELJA

EVANĐELJE PO MATEJU

napisao je Matej, sakupljač poreza koji je bio jedan od apostola. Pošto je bio vrlo doslovan čovjek, on je vrlo vjerojatno bio tajnik grupe apostola. Možda je zapisao neka od Isusovih učenja. Namijenjeno je prvenstveno židovskoj i vjerojatno palestinskoj sredini. Apologetske je naravi s ciljem da obezvrijedi židovske klevete u vezi Isusove osobe. Židovima je naročito bilo teško prihvatiti rođenje od djevice, pojam razapetog Mesije i njegovo uskrnuće, pa se tako Matej dosta opsežno bavio ovim pitanjima. Osim toga...

Ako je Isus rođen u Betlehemu, zašto je većinu svog vremena proveo u Galilei?

Kako znamo da nije bio vanbračno dijete Marije? Što se tiče njegovog "uskrnuća", nije li istina da su učenici ukrali tijelo? Kako je vrijeme prolazio, interes koji je rastao u kršćanskoj crkvi usmjeren je na sporedne likove. Ljudi su počeli postavljati pitanja kao:

- a) Zašto je Juda izdao svog Gospodara?
- b) Zašto je Pilat osudio Isusa?

Mnogo je prostora posvećeno Isusovom učenju jer je Židove

posebno zanimalo što je Isus mislio o različitim prijepornim pitanjima u vezi tumačenja židovskog zakona.

Isus se sukobljavao sa židovskim visokim društvom upravo u tumačenju Zakona, kojeg je tumačio u odnosu na sebe, Mesiju, a kojeg su Židovi do te mjere apsolutizirali da su iz svog razmišljanja Mesiju isključili. Oni su praktički zauzeli njegovo mjesto. Evanđelje po Mateju jedinstveno je prvenstveno po tome što se isključivo primjenjuje na Izrael i na Židove. Prilično je jasno pokazano da je Isus Mesija izraelskog naroda: on je kralj iz Davidove loze, nasljednik Izraelova prijestolja (ovo je naglašeno u rodoslovlju na početku); on je drugi Mojsije, koji narodu donosi Božji zakon. On se sada tumači u odnosu na obećanog Duha Svetog kojeg daje Mesija i koji omogućava viši moralni standard.

Matej piše za Židove i bavi se pitanjima koja su njima interesantna. Njegovo evanđelje podijeljeno je na 5 odlomaka učenja, koji su u skladu s 5 knjiga Zakona.

1. Etičko: Propovijed na gori (5,1-7,27)

Proglas Velikog Mojsija: kraljevstvo nebesko predstavlja eshatološki element.

"Siromašni" su pobožni ili bogobojažni ljudi. "Zemlja" je obećano "Obećana zemlja" (tj. Izrael za vrijeme milenija). To pokazuje židovski naglasak u blaženstvima. Ovo se također vidi u Isusovim različitim tumačenjima Zakona od ovoga farizeja: "mirotvorci" se može razumijeti da znači "oni koji se pomire s Bogom". Blaženstva su "etika dio 2": kritizam farizeja ali i upozorenje protiv antinomianizma.

2. Misijsko: Misijski poziv Dvanaestorice (10,1-42)

Propovjedanje Židovima sada i tijekom Velike Nevolja.

3. Kerigmatsko: Prispodobje o kraljevstvu (13,1-52)

Gledani su različite vidovi kraljevstva. Ova je glavna točka cijelog evanđelja.

4. Svećeničko: Odnosi u kraljevstvu (18,1-35). Radi se o autoritetu, oproštenju grijeha, rješenju prepirka.

5. Eshatološko: Drugi dolazak (24,1-25,46).

Sljedeći materijali za učenje su očito složeni za lakšo pamćenje:

Genealogija: 14 x 14 x 14

Blaženstva: 8

Antiteze: 6 (Mt 5,21) Čuli ste da...

Propisi reda: 3 tipa

Jao: 7 na učitelje zakona

Zbirka od 10 čuda

Usporedbe: 8 parabola o kraljevstvu.

Matej teži da zabilježi sve neobične slike (za razliku od Petra u Ev. po Marku), jer je zainteresiran za lekciju koju treba naučiti.

Objašnjavajući zakon Isus također ispravlja pogrešna tumačenja književnika i farizeja koji su Zakon prilagodili ljudskim mjerilima. Isus je Sluga patnik koji je umro za grijeha svoga naroda da bi mu omogućio život koji je Bog za njega predvidio. Zato što ga je Izrael odbacio, Isus je osnovao mesijansku zajednicu sastavljenu od Židova i pogana da bi uživala plodove njegove smrti i uskrснуća dok ga narod ne prihvati kao Mesiju. Isus stoga naučava o životu u toj zajednici. Isus je na kraju prikazan kao Mesija koji će se vratiti na svršetku vremena da bi sudio židovskom narodu, te da bi odredio tko će ući u njegovo kraljevstvo Božjih kraljeva i svećenika. Oni koji su ga odbacili biti će isključeni. Matej ističe kako je Isusov život bio ispunjenje mnogih starozavjetnih proročanstava vezanih za Mesiju. S time u vezi Isus upotrijebljava u nekim slučajevima čak i tipologiju.

Ovi blokovi učenja su odijeljeni zapisima o čudima. Ona

služe da identifikaciji Isusa kao obećanog Mesiju. On je ista osoba koja će u mnogo većem opsegu činiti u milenju ono što čini sada. Također, pošto može činiti ta vanjska čudesa, to znači da ima potpunu vlast da čini unutarnja čuda kao opraštanje grijeha i davanje Duha.

Ispunjenje proročanstva je drugi značajni naglasak u ovom evanđelju. Isusova služba je bila da ispuni zakon i proroke. On nam pokazuje što to znači, vrlo detaljno.

Tema suda je također vrlo važna: u Mateju ima više o "krajnjoj tami i plaču i škrgutu" nego u bilo kojem drugom evanđelju. Isus je opisan kao sudac Izraelov koji će se vratiti da razdvoji one (posebno Židove) koji će ući u kraljevstvu i one koji neće.

Ima snažan židovski naglasak što se vidi u:

1. Naglasku na ispunjenju.
2. Stihovima koji se odnose na rabinske rasprave.
3. Korištenju izraza "kraljevstvo nebesko" umjesto "kraljevstvo Božje".
4. Židovski običaji i termini se ne objašnjavaju.
5. Služba Isusa se odnosi na Izrael.
6. Autorite Židovskih učitelja se shvaća ozbiljno.
7. Postoji osuda Židovskom narodu posebno vođama.
8. Postoji naglasak na Židovskom ostatku (sveti) koji će se proširiti i na pogane.
9. Eshatološki. Odnos osobe prema Isusu, kralju, je viđen kao odlučujući korak za prihvaćanje u kraljevstvo (slika banketa).
10. Ovo je evanđelje kralja (Mesije). To se vidi u:
 - a) Ispunjenju ideala za monarhiju
 - b) univerzalnom kralju
 - c) kušenju i izrugivanju teže da to povrgnu
 - d) Bog s nama + Ja JESAM s vama uvijek.
11. Eshatološki materijali jedinstveni za Mateja se vjerojatno primarno odnose na Židovski narod. Sigurno da je to

izlagano:

a) Sa stajališta nekog tko živi u Izraelu

b) Sa stajališta Danielovog proročanstva o 70 sedmica.

Eshatologija: Najveći dio događaja vezanih uz zadnja vremena, a spomenutih u Prvoj i Drugoj Poslanici Solunjanima, odvija se u Izraelu i tiče se Židova što se može zaključiti i iz mnogih dijelova Otkrivenja. Biblija predviđa da će nakon Mesijinog dolaska u Izraelu, gdje se zemljopisno i nalazi Božje kraljevstvo, doći do iznenadnog i jasnog odvojenja obnovljenih i neobnovljenih Židova. Kao što je Isus naglasio mnogo puta u svojim propovijedima (Matej 13 i Matej 24 i 25), isključivo će obnovljeni Židovi baštiniti kraljevstvo. Čak i sam izraz Kraljevstvo Božje odnosi se prvenstveno na židovsko kraljevstvo, iako su u Isusovom nauku uključeni novi elementi:

1. Kraljevstvo Božje je prošireno kako bi obuhvatilo i nežidove, pa su oni zajedno s Židovima dio istoga tijela. Ovo nije samo ograničeno na ovo vremensko razdoblje.
2. Započinje s Isusovim dolaskom.
3. Nastavlja se u nevidljivom obliku do povratka Mesije.
4. Tijekom Tisućljetnog kraljevanja, nežidovski članovi crkve bit će uključeni u vođenju svojih naroda.

Odnosno još detaljnije: sljedeći događaji će se ostvariti kada se na nebu pojavi Mesija:

1. Nežidovske vojske, koje su se urotile protiv Izraela, bit će uništene, a dvije će zvijeri biti bačene u pakao.
2. Anđeli će odnijeti neobnovljene Židove koji žive u Izraelu u pakao, a obnovljeni će ostati.
3. Židovi iz iseljništva će biti vraćeni u Izrael kako bi prisustvovali sudu, a obnovljeni među njima ući će u

zemlju (kraljevstvo). Znakovitost zadnje trube je u njenoj objavi suda.

4. Židovi, koji su umrli, ustat će iz mrtvih te će im se suditi. Samo oni koji su obnovljeni moći će postati članovi Novoga Jeruzalema.
5. Kršćani, koji su umrli, uskrsnut će; oni koji su još živi bit će na nadnaravni način preobličeni te će zajedno s uskrslim svetima izaći na ulice kako bi pozdravili (dočekali) Gospodina pri njegovom povratku.

Ovo će se dogoditi kada se oglasi zadnja truba koja poziva Izrael pred sud. Članovi crkve će biti dovedeni u Njegovu prisutnost, dok On bude išao oko Zemlje, te će svi vidjeti Krista s njegovom slavnom crkvom na nebu. Konačno će povorka završiti na Maslinskoj gori te će slavno ušetati u Jeruzalem.

Sud (procjenjivanje) kršćana će započeti u smislu podjele nagrada u administraciji Njegova kraljevstva.

Svi ovi događaji (bez obzira na slijed) bi se mogli odigrati unutar 24 sata.

Mjesto pisanja: najvjerojatnije je bilo Antiohija. Ignacije, antiohijski biskup, je prvi koji ga spominje. Ipak, dijelovi na aramejskom, popis ispunjenih proročanstava ili djetinistvo i događaji poslije uskrsnuća, su možda prije kružili Palestinom. Na to vjerojatno misli Papija kada kaže: Matej je složio Izreke na aramejskom jeziku i svatko ih je prevodio koliko je točno mogao.

Odnos s drugim Evandeljima: izgleda da je Matej skratio materijale koji se nalaze u Marku da bi obuhvatio blokove materijala za učenje. On također ubacuje druge izreke dostupnih njemu ili Luki. Ovome on dodaje druge priče koje su sabrane zbog opovrgavanja Židovskih glasina

EVANDELJE PO MARKU

napisali su Ivan Marko, mlađi Pavlov suradnik, Barnaba i kasnije Petar. Anti-Marcionov Prolog ga opijuje kao uratno-prstog, jer su njegovi prsti bili uratni u odnosu na ostatak tijela. Njegovo ime je bilo Johanan (skraćeno Ivan) a latinsko ime je bilo Markus. Njegova majka, Marija, je bila u rodu s Barnabom (bogatim zemljoposjednikom sa Cipra) koji je imao veliku kuću u Jeruzalemu gdje se sastajala prva crkva. Marija je bila žena na položaju i bogata. Kasnije su Marka u Antiohiju doveli Barnaba i Pavao (Djela 12,25) koji se vraćao s putovanja u crkvu u Jeruzalemu, On je kasnije pratio Pavla i Barnaba na njihovom prvom misijskom putovanju ali postupno je čeznuo za domom pa se vratio u Jeruzalem. Barnaba, njegov ujak ga je branio i uzeo pod svoju zaštitu. Kasnije je obavljao različite poslove za apostola Pavla i postaje stalan pratioc Petra. Stalno se družio s Lukom. Petrom i Pavlom koji su bili glavni nosioci Crkve.

Papije (kako ga citira Eusebije) nam govori da: "Marko koji je tumačio Petra, je zapisao točno sve čega se sjetio, riječi i djela Krista, ali ne po redu. On naime nije bio niti slušatelj (učenik) niti pratioc (apostol), ali je kasnije, kao što sam rekao, pratio Petra koji je prilagodio svoje pouke kako je bilo potrebno." Nakon što je Petar ubijen u Rimu, Marko je iskoristio materijal da napiše svoje Evanđelje. Irenej nam govori: "Nakon njihovog odlaska (tj. nakon smrti Petra i Pavla) Marko, Petrov učenik, nam je u pismenom obliku predao bit Petrovog propovijedanja."

Pažljivo će proučavanje ovoga evanđelja to i pokazati. Počinje tamo gdje Petar postaje Isusovim učenikom. Usredotočuje se na Isusovu službu u Galileji, Petrovom zavičaju. Ukazuje na pripovijest svjedoka. Nedostaju detalji

koji bi Petra prikazali u dobrom svijetlu, dok su oni koji ga prikazuju u lošem (npr: njegovo nijekanje Isusa) naglašeni.

Materijal je poredan po temam, ali ne uvijek kronološki i izostavlja mnoge pojedinosti koje se nalaze u ostalim evanđeljima. Razlog je taj što je ono u biti učiteljev priručnik kojeg je apostol Petar napisao za katekumene (*katakumen* = onaj koji se treba da krstiti). Sadrži stoga ono najneophodnije. Nakon što je Petar umro mučeničkom smrću u Rimu, Marko je iskoristio pisani materijal za svoje evanđelje

Postoji isto tako veliki broj aramejskih izraza koji se nenadano pojavljuju u tekstu i koji ukazuju na Petra kao autora. Jasno je, međutim, da je evanđelje upućeno čitateljima koji žive izvan Palestine (tj. u Rimu). Autor pažljivo objašnjava aramejske izraze koje koristi (kao *korban*, *Golgota*), a isto tako i židovske običaje. Postoje također i latinizmi koje prepisuje na grčki (npr. *praetorium*, *flagellum*, *centurion*). Učenje je izloženo u takvom obliku da se može lako zapamtiti katekumenima.

Dijelovi učenja povezani su određenim riječima (npr. 9,41-50...u moje ime...zapreka...oganj...sol). Markovo evanđelje sadrži duge odlomke o učenistvu. Nakon što se otkrije kakve su Petrove teme, lakše je razumjeti kako on upotrebljava svoj materijal. Naprimjer u Mk 8, poglavlje u kojem se govori o duhovoj sljepoći učenika, čini se da je Petar položio događaj o slijepcu iz Betsaide upravo da bi ilustrirao temu (da su učenici bili kao ovaj slijepac). Petar, pod utjecajem Sv. Duha, uredio je materijal kao poput čovjeka koji gradi mozaik. U slučajevima kada se kamenčići sasvim ne uklapaju, trebamo zanemariti detalje i usmjeriti misli na glavnu temu cjeloga odlomka (npr. Mk 9,1 gdje je izvorni kontekst vjerojatno bio drukčiji — možda pad Jeruzalema?).

Čini se da je glavna poruka koju je autor pokušao prenijeti ta

da je Isus kojeg je njegov narod odbacio i razapeo, ustvari Mesija. Bilo je to pitanje koje je, kao što znamo, Petra posebno zaokupljalo.

Markovo Evanđelje je ubrzo bilo promovirano od jake Rimske crkve i zadobilo je široku prihvaćenost vrlo brzo.

EVANĐELJE PO LUKI

napisao je Luka, liječnik, koji je i autor Djela apostolskih. Luka je bio vjerojatno Židov dijasporce. Prema tekstu Anti-Marcionskog Prologa, Luka "...potiče iz Sirijske Antiohije. Kasnije se pridružio Pavlu sve do mučeničke smrti ovog drugog, služeći Gospodu mirno, jer nije imao niti ženu niti djecu. Umro je u Beotiji (područje pod Grčkom) u 84. godini života, pun Duha Svetoga...tako onda, pošto su dva evanđelja već bila napisana — Matejevo u Judeji i Markovo u Italiji — Luka je napisao evanđelje u regionu Ahaje, inspiracijom Duha Svetoga." (Eusebije). Anti-Marcionov Prolog nam govori da je došao iz Antiohije, moguće je da je tamo napisao svoje Evanđelje, imajući pristup istim dokumentima koje je koristio Matej. Čini se da je on ponovno izradio Evanđelje po Marku. Bio je stalan suputnik apostola Pavla i posjetio je Jeruzalem u nekoliko navrata gdje je vjerojatno ispitao sve povezane sa pričom. Njegov poseban doprinos je dugi opis Isusovog posljednjeg ulaska u Jeruzalem. Iako nije bio apostol, njegovo stalno suputništvo s Pavlom (kao i njegov dar prorokovanja) su ga kvalificirali za zadatak pisanja Evanđelja. Prema jednoj teoriji on je bio jedan od dvojice učenika koje je Isus sreo na putu za Emaus i koji je možda prebivao u kući gdje su večerali.

U svom Evanđelju on daje naročiti naglasak na okolnosti koje su pratile Isusovo rođenje. On je učinio ovo da bi se borio protiv židovskih izmišljotima, da bi istakao kontinuitet u

Starom zavjetu i da bi se borio protiv gnosticizma.

Čini se da je njegovo Evanđelje u biti apologetske naravi, namijenjeno poganima. Namjera mu je bila da Teofilu i drugima poput njega, pruži istinu o oklevetanom pokretu. Jesu li kršćani bili osuđeni kao zločinci koji su slijedili pogubljenog razbojnika? Pokazuje da su predstavnici rimskog zakona Isusa i njegove učenike opravdano proglasili nedužnima. Je li kršćanstvo prezreno kao čudno i strano praznovjerje? Luka dokazuje da je kršćanstvo istinsko ispunjenje vjerskih težnji Staroga Zavjeta, koje zaslužuje potpunu obzirnost koju su Rimljani iskazali prema Židovima, i da je, za razliku od nacionalističkog židovskog vjerovanja, svjetska religija koja može ispuniti duhovne potrebe čitavog svijeta. Jesu li kršćani optuženi kao buntovnici koji unose nered u svijet? Luka pokazuje kako je Isus okrenuo leđa političkoj revoluciji da bi postigao temeljnu promjenu ideja i vrijednosti. Jesu li kršćani osumnjičeni za asocijalno ponašanje? Luka oslikava začetnika njihove vjere kao plemenitog lika, punog vrlina i dražesti, koji je u stanju proizvesti iste kvalitete kod svojih sljedbenika i koji je sposoban ljude s ruba društva vratiti u život i dati im dostojanstvo.

Posebne naglasci Lukinog Evanđelja i Djela apostolskih su:

- 1) Univerzalizam — Evanđelje je usmjereno svakomu, Židovima i poganima.
- 2) Povijesna vjerodostojnost — Luka povezuje Isusov život sa starozavjetnim prorocima i s Ranom crkvom. Izvješća su unutar povijesnog okvira.
- 3) Isus se pokazuje kao Gospod — Otac djeluje po Isusu, Sinu ili drugoj osobi Trojstva.
- 4) Uloga Svetog Duha - kao što je Isus zavisio od Njega, tako i Rana crkva.
- 5) Evanđelje je propovjedano siromasima i ugjetavanima.
- 6) Velikodušnost i samilost Isusa, naročito za izopćenika,

samaritanka, žena i pogana.

7) Upozorenja usmjerena bogatima i utjecajcima.

8) Važnost molitve (naročito u Djelima ap.)

9) Evanđelje počinje i završava u Hramu.

Prevlada zahvalnost: Bog je zadržao svoju riječ i otvorio je evanđelje (vijest o spasenju) i poganima.

EVANĐELJE PO IVANU

napisao je apostol Ivan vjerojatno nakon što se preselio u Efez, iako je možda plan Evanđelja načinio još dok je bio u Palestini. Svrha evanđelja je propovijedanje evanđelja. Ivan želi, pomoću sedam mesijanskih znakova, koje je odabrao, dokazati da je Isus Mesija i da se vjerom u njega, te podređivanjem njegovoj volji, ljudi mogu spasiti. Vjerojatno je upućeno rasijanim Židovima. Velika sličnost između povijesne pozadine koju daje Ivan i Kumranskih tekstova, te veze koje strukturu evanđelja povezuju s rukopisima iz sinagoge, pokazuju da Ivanovo evanđelje ima korijene u židovskoj Palestini. Većina ključnih pojmova u ovom evanđelju izravno je uzeta iz Starog Zavjeta (npr. Riječ, Život, Svjetlo, Pastir, Duh, kruh, vino, ljubav). Isus je prikazan ne samo kao ispunjenje Starog zavjeta u cjelini, već konkretno kao Riječ, kao Stvoritelj, Svjetlo ili izvor objave o Bogu. Više nego u bilo kojem drugom Evanđelju, prikazan je kao Mesija, Božji Sin, Sin Čovječji, Prorok, Ja Jesam.

Vidimo stoga da evanđelja nisu smišljena tvorevina iz konca drugog stoljeća, već da su čvrsto utemeljena u hebrejskoj, židovskoj sredini prvog stoljeća u kojoj se govorio aramejski. Pisci su Isusa osobno poznavali ili su evanđelja temeljili na svjedočanstvima onih koji su ga osobno poznavali. Ona nisu mit, već točan, povijesni zapis.

Ovo Evanđelje ima polemički cilj isto tako. U 1,19-28 Ivan se

direktno suprotstavlja ideji da je Ivan Krstitelj možda mogao biti Mesija; ovu ideju su podržavali neki od njegovih slijedbenika a neki od njih su se vjerovatno još uvijek nalazili u blizini Efeza. Apostol se također direktno suprotstavlja raznim gnostičkim idejama. On kaže da Boga niko nikada nije vidio (1,18), dok su gnostici tvrdili da bi mogli imati direktnu viziju Boga u ekstatičnom doživljaju. U Ivanu 2,11, Ivan tvrdi da je to bio prvo Isusovo čudo, dok su gnostici tvrdili da je Isus činio čuda još dok je bio dijete. U 19,34-35 Ivan daje odgovarajuće veliki značaj činjenici da je Isus bio zaista mrtav: gnostici su tvrdili da je božanski duh napustio Isusa prije nego što je On umro i da je osoba koja je umrla na križu bila samo čovjek (usp. 1 Iv 5,7-8). Ivan je želio naglasiti (istakne) da je to bio Bogo-Čovjek Isus koji je umro tako da je to utjecalo na ispaštanje greha čitavog svijeta.

DJELA APOSTOLSKA

Luka pokazuje kako je Crkva izašla od sekte židovskih vjernika bazirane u Jeruzalemu kao uglavnom nežidovski univerzalni fenomen, i kako je sam Sveti Duh direktno odgovoran za ovaj fenomen univerzalnog spasenja utjemelnog samo na milosti. To je Crkva kakvo je Bog namjenio da bude: evangelizacijska, radosna i osnažena Svetim Duhom. Ako je to ispravno tumačenje, onda bi se ono složilo s Pavlovim pismima koja prije svega brane njegovo pravo širenja Evanđelja nežidovima. Kao da oba pisca pokušavaju opravdati nežidovsku Crkvu u očima židovskih vladara koji trebaju neko presvjedočenje. Stoga slijedi da ono što je sporedno u Djelima ne može se učiniti normativnim. Na primjer nije sasvim jasno li Dj 6,1-7 namjeravaju biti normativna za izbor đakona.

Također se na to može gledati kao na ispriku (objašnjenje) kršćanstva usmjerenog prema Rimskoj vladi. Izgleda kao da Luka odgovara na pitanja koja su se pojavila na Pavlovom procesu. Što je kršćanstvo? Ako je to Židovska sekta, zašto su onda svi Židovi očito protiv a toliko pogana dio nje? Ako je kršćanstvo više religiozna nego politička stvar, tko je Isus zvan "kraljem" a njegov pokret "kraljevstvom"? — i zašto se dižu toliki nemiri i bune?

Alternativno Djela Apostolska mogu se vidjeti kao pobuda da se požuriva odluka drugih apostola u Jeruzalemu da otiđu u cijeli svijet da propovijedaju evanđelje. Čini se da početka nisu željeli otići, dok im Pavao nije pokazao da ne samo je to moguće, nego da je bila Gospodinova jasna zapovijed.

APOSTOLSKI SPISI

Uz to što su bili autori Evanđelja, apostoli su pisali i poslanice. Ta pisma bila su pisana ili crkvama koje su apostoli bili osnovali, ili se nadali posjetiti, ili pojedincima koji su im bili posebno važni (apostolski izaslanici kao Timotej i Tit). Često su ta pisma bila pisana zbog nekog problema u lokalnoj crkvi zbog koga je apostol osjećao odgovornost (Pavao, Petar ili Ivan). U mnogim slučajevima bila je to hereza koja se javljala pod utjecajem neke filozofije koja je bila strana kršćanstvu. Ponekad bi to bilo pitanje crkvenog reda, ili bi apostol jednostavno htio zapisati nešto od svog učenja jer nije mogao osobno posjetiti crkvu. Prema tome poslanice uglavnom sadržavaju učenje koje je obvezivalo primatelje jer ga je napisao Isusov predstavnik,

inspiriran Svetim Duhom. Apostoli su, međutim, bili jedinstven fenomen i njihov jedinstveni autoritet (direktno ih je opunomoćio Isus, a bili su i očevici njegova uskrsnuća) ostao je u spisima koje su ostavili. Ljudi poput Petra i, kasnije Ivana, sakupili su ta pisma zato što su apostoli bili njihovi autori i uključili ih u kanon NZ. Od tada sve izjave o apostolstvu morale su biti testirane učenjima koje sadržava ta jedinstvena kolekcija spisa. Pavao je, na primjer, zahtijevao da se sve prorokovanje mjeri tim autoritetom. Ovim spisima ne može se ništa dodati niti oduzeti; oni su završeni i uokviruju sva pitanja vjere i prakse.

Poslanice sadržavaju učenje o osobi i radu Krista koje razvija, pod inspiracijom Svetog Duha, ono što je Isus govorio dok je bio na zemlji. Ono nastavlja i završava isto otkrivenje. Poslanice često sadržavaju doktrinalni dio koji govori o tome kako apostolsko učenje živjeti u praksi. Kršćane koji su bili poganskog porijekla mučili su neprihvatljivo moralno ponašanje te podjela i razdori. Nije prema tome čudno da ova dva pitanja zadobivaju znatnu pažnju.

Poslanice također sadržavaju značajno učenje o crkvi. To ne iznenađuje jer bio je to za čitatelje vrlo nov koncept, i Židovima i poganima. Doktrinu o crkvi Pavao iznosi u Efežanima. U drugim poslanicama, posebno pastoralnim, ima mnogo učenja o crkvenom redu. U 1. Korinćanima također ima mnogo za reći o odnosu braka i kršćanske službe, ponašanju za vrijeme blagovanja Gospodnje večere, i upotrebi duhovnih darova u crkvi.

Spisi (kasnije poslanice) koji su stavljani na kraju NZ-a (poredani kronološkim redom) sve više se bave temom progonstva. Apostol Petar napisao je dvije poslanice koje sadržavaju mnogo praktičnih pouka i savjeta za one koji proživljavaju protivljenje i **progonstvo**. Poslanica Hebrejima namijenjena je kršćanskim Židovima koji su vjerojatno pripa-

dali nekoj rascijepjenoj zajednici u Rimu i koji su prolazili kroz progonstvo i bili pod pritiskom da se vrate judaističkoj crkvi. Knjiga Otkrivenja također se obraća onima koji su već bili prošli neka progonstva i očekivali nova.

Jakovljeva poslanica obraća se židovskom slušateljstvu, vjerojatno u Siriji, u obliku propovijedi, serije moralnih opomena u židovskom stilu. Ustvari, podsjeća na mudrosne spise poput Izreka.

Neke poslanice napisane su kao odgovor na direktna pitanja crkve, koje je osnovao apostol. Problemi krivog vjerovanja zahtijevali su doktrinalni odgovor dok su problemi u ponašanju zahtijevali praktičan odgovor na temelju Pisma.

Kao što smo vidjeli, većina materijala u poslanicama napisana je da bi suzbila hereze. One su se javljale iz krivih predodžbi koje su mladi kršćani naslijedili od svoje poganske pozadine ili od heretičkih učitelja (posebno onih na koje aludiraju 2. Petrova i Juda) koji su se oprezno uvukli u crkve i prikazivali kao ortodoksni kršćani. Pod tim nazivom dolaze gnosticizam i judaističke tendencije (manifestirane u legalizmu). Pogledajmo ih jednu za drugom da bismo vidjeli kako su im se apostoli suprotstavili:

1. **GNOSTICIZAM:** bio je mješavina platonizma, heleniziranog zoroastrianizma i otpadničkog judaizma. Moramo upamtiti da je grčka filozofija bila sito kroz koje su istočnjačke ideje curile na Zapad. Gnosticizam je bio poganski sinkretizam pomiješan s magijom i astrologijom, vrlo sličan današnjoj teozofiji (ili New Age-u).

U što su to gnostici vjerovali?

1. **Stvaranje:** Vrhovno biće je rodilo (a ne stvorilo) druga duhovna bića, ali potom jedno od njih, udaljivši se od vrhovnog duhovnog biće, palo je u zabludu i stvorilo materialni svijet. Dakle, stvaranje je bilo rezultat grešne

nezavisnosti (pokušaj udaljivanja od duhovnoga jedinstva svemira). Od strane mnogih gnostika zmija se smatrala simbolom suprotstavljanja zlom bogu stvoritelju. Tako se đavao u suštini smatra dobrim: on radi na spasenju čovječanstva (vraćanjem na stanje duhovne čistoće)!

Gnostici su vjerovali da je tijelo zlo zato što ga je stvorio Bog SZ koji je bio stavljen u opreku s Bogom NZ. Kršćani vjeruju da je stvorenje dobro, mada je sada pokvareno grijehom. Vjeruju da nema kontradikcije između Boga SZ i Boga NZ. Gnostici nisu vjerovali u inkarnaciju jer su mislili da je tijelo zlo. Iz istog razloga nisu vjerovali niti u uskrsnuće. Kršćani vjeruju i u inkarnaciju i u uskrsnuće tijela.

Gnostici su vjerovali da je čovjekov problem u tome što ima tijelo. Zbog toga se spasenje sastojalo u stjecanju izvjesnih tajnih informacija (koje je Isus navodno kazao nekolicini izabranih) te bijegom iz tijela i ponovnim ujedinjenjem s Bogom u stanju ne-stvaranja. Biblija kaže da je čovjekov problem u tome što je grešnik, to jest u krivom odnosu s Bogom zbog pobune te da kroz Isusovu žrtvu i vjeru u njega može doći u stalan i ispravan odnos s Bogom te konačno naslijediti novo **stvorenje**. Glede ponašanja, bile su dvije vrste gnostika:

1. Oni koji su vjerovali da sve što je učinjeno u tijelu (koje je i onako pokvareno) ne može utjecati na dušu, nisu imali grijeha i mogli su udovoljavati tijelu kako im se prohtjelo (obično u nemoralnosti).
2. Druga grupa uskratila je tijelu bilo kakvo izražavanje i odala se asketizmu (yoga itd.). Odbacivali su brak jer su smatrali da su žene uzrok zla budući da su umiješane u rađanje koje služi samo zato da bi donijelo još čistih duša na ovaj izopačeni svijet i da bi ih zarobilo u tijelo.

U 1. Korinćanima Pavao se suprotstavlja gnostičkim idejama opstanka duše, postojanja naročite klase pneumatikoi

(nadduhovnih kršćana) koji su bili iznad proturječnosti zbog izvjesnih duhovnih darova, ideji da što je učinjeno u tijelu ne utječe na dušu ili ideji da je položaj neoženjenih duhovno superiorniji od položaja oženjenih. U odgovoru Pavao naglašava uskrsnuće tijela, duhovnu zrelost koja se vidi u plodovima Duha (ne obavezno darovima), i ideju da je čovjek psiho-somatski sklad koji je u svakom dijelu svog bića na Božju sliku. Celibat i brak također stavlja u odgovarajuću perspektivu.

U svom pismu Kološanima, Pavao suprotstavlja Kristovu dostatnost asketskim praksama, židovskom legalizmu i štovanju posrednika.

Alpostol Ivan, u svom Evanđelju i u Prvoj poslanici pobija gnostičku ideju da se inkarnacija nikad nije stvarno dogodila. U svojoj Prvoj poslanici također pobija ideju bezgrešnog savršenstva duše koja nije pod utjecajem onoga što se zbiva u tijelu. Napada gnostike za izjave da "nikada nisu sagriješili", a također i za potpuni nedostatak skrbi prema subraći. Optužuje ih da nikad nisu ni bili pravi kršćani i da su tako smrtno sagriješili pošto se neprekidno opiru Svetom Duhu odbacujući Krista. Ovo nam omogućava da gnostike koji se spominju u 1. Petrovoj i Judi vidimo iz prave perspektive: unatoč vanjskom izgledu nikad nisu bili pravi kršćani. To dokazuje njihovo ponašanje.

Juda u svojoj poslanici, a Petar u svojoj drugoj poslanici osuđuju nemoralne gnostike zato što pokušavaju uništiti kršćanske zajednice. Knjiga Otkrivenja također sadržava osude za jednu gnostičku sektu koja se zvala Nikolaiti i za gnostičku proročicu Jezabelu.

2. OTPADNIČKI JUDAIZAM bio je druga velika hereza s kojom su se Pavao i drugi morali boriti. Sastojao se uglavnom iz ideja koje su bile strane SZ, a koje je judaizam

ipak apsorbirao i koje su postale dio židovske tradicije. Odbija vidjeti da SZ očekuje dolazak Mesije i izlivanje Svetog Duha. Nisu uvidjeli da je podjela SZ privremena i prema tome slobodna od Zakona. Kao rezultat toga, praktički je učio spasenje po vjeri i djelima. Pavao je napisao poslanicu Galaćanima da bi se suprotstavio ljudima koji su to poučavali. U Rimljanima pokriva istu tematiku, ali u detaljnijem i sistematičnijem obliku. Naglašava da su svi, i Židovi i pogani, sagriješili i izgubili Božji plan koji je on imao za njih. Pošto su svi pod pravednom smrtnom osudom, nitko od njih ne može zavrijediti spasenje. Jedini izlaz im je prihvatiti Božju ponudu spasenja u Mesiji (kroz Njegovu smrt kojom je platio za njihove grijehе) i primiti Božjeg Duha koji će ih osposobiti da žive novim životom ugodnim Bogu. Poslanica Hebrejima također naglašava primat Mesije i njegove žrtve, u skladu s Božjim planom spasenja, upozorava protiv otpadništva i židovskog legalizma.

Na prvi pogled izgleda da Jakovljeva poslanica proturiječi onome što Pavao kaže u Rimljanima i Glaćanima. Pomnijim ispitivanjem, međutim, jasno je da se on ispravno suprotstavlja vjeri koja je tek intelektualna i ne pokazuje nikakve znakove novog rođenja (t.j. po djelima). Za Jakova, djela su plod Duha (t.j. rezultat spasenja) i ni u kom pogledu ne doprinose spasenju.

Iz ovog kratkog proučavanja možemo vidjeti da su mnoge takozvane kršćanske crkve napustile vjeru apostola i u svoje vjerovanje i praksu uključile hereze koje apostoli osuđuju u NZ i tako se odvojile od apostolske vjere. Važno je zbog toga naglasiti da se i kršćanska doktrina i praksa moraju testirati prema Božjoj Riječi, Bibliji.

POSLANICA RIMLJANIMA

Poslanice Galaćanima i Rimljanima usko su povezane, jer su zaokupljene istim problemima. Galaćanima jest spontana reakcija na jednu konkretnu situaciju, dok Rim na miran i potpuniji način, u sređenom slijedu tumači rasprom izazvane probleme. Dakle, Poslanica Rimljanima nastala je vjerojatno ubrzo nakon poslanice Galaćanima.

Prilika i redakcija poslanice

Pavao boravi u Korintu (zima 57-58.) i sprema se na put u Jeruzalem, odakle se nada poći u Rim, a onda u Španjolsku. U svakom slučaju rimsku kršćansku zajednicu nije osnovao Pavao, čak je o njoj dosta oskudno obaviješten, vjerojatno od ljudi poput Akvile: iz ponekih prisjećaja Rim daje se naslutiti zajednica kojoj prijete napetosti između obraćenika iz židovstva i onih iz poganstva. Stoga Pavao drži prikladnim da, kao pripravu za svoj dolazak po diakonisi Febi pošalje pismo u kojem će izložiti svoje rješenje problema "židovstvo-kršćanstvo", onako kako je upravo dozrelo pod dojmom galatske krize. U tu svrhu preuzima misli iz Poslanice Galaćanima, ali ih razrađuje na odmjerenoj i sređenoj način. Uz toga je bio problem nesporazuma "Pavlovog" evanđelja – Židovi i drugi su čuli iskrivljenje evanđelja; da je to isprika za antinomijizam. Pavao daje detaljno izlaganje "njegovog" evanđelja kao bi sve razjasnio.

Dok 1 - 2 Kor. Mesije, mudrost Božju (sredstvo po kojemu Bog spašava ljude), suprotstavljaju ludosti svijeta, u Gal-Rim Mesija, pravednost Božja, sučeljen je s pravednosti koju ljudi navodno mogu postići vlastitim zaslugama. 1 - 2 Kor upozoravaju na opasnost grčke misli koja se odveć oslanja na razum, a Gal-Rim na ugroženost od židovskog mentaliteta

koji se prekomjerno pouzdaje u obdržavanje Zakona. Judaizanti su govorili galatskim kršćanima da se ne mogu spasiti bez obrezanja i dakle bez obdržavanja Zakona (Gal 5, 2s). Pavao se svim silama opire tom vraćanju unatrag, koje stavlja pod upitnik dostatnost Mesijinog otkupiteljskog djela, jer je nakon dara susreta s Mesijom (1 Kor 9,1) svjestan da se samo po Mesiji zadobiva jednako tako poklonjen pristup k Bogu. I onda iz tog za njega neosporna iskustva, nimalo ne obezvrijeđujući važnosti starog poretka spasenja, otkriva ipak njegove granice: to je privremeno razdoblje u cjelini spasenjskog nauma (Gal 3,23-25). Mojsijev zakon, u sebi dobar i svet (Rim 7,12), pomogao je čovjeku da spozna Božju volju, ali ga nije podario nutarnjom snagom da je i izvrši. Stoga je Zakon čovjeku samo posvijestio njegov grijeh i upućenost na Božju pomoć (Gal 3,19-22; Rim 3,20; 7,7-13). Ta čisto milosna pomoć, koja je još prije dara Zakona bila obećana Abrahamu (Gal 3,11-18, Rim 4), sada je zajamčena u Kristu Isusu: njegova smrt i uskrsnuće uništili su staro, Adamovim grijehom upropašteno, čovječanstvo i stvorili novo, kojega je pralik Mesija (Rim 5,12-21). S Kristom u vjeri sjedinjen i njegovim Duhom oživljen, čovjek sada kao poklon prima moć tog eshatološkog Duha i može živjeti po Božjem naumu (Rim 8,1-4). Njegova se vjera mora, istina, razviti u djela, ali ta Duhom ostvarena djela (Gal 5,22-25; Rim 8,5-13) nisu više djela Zakona, u koja je Židov polagao svu nadu. Ona su moguća svakome koji vjeruje, čak i poganima (Gal 3,6-9.14; Rim 4,11). Zato sada više ne vrijedi mojsijevski poredak spasenja; njegova je uloga bila da bude pripremni stadij. S tog se razloga onda Pavao hrva s pitanjem koje sada mjesto pripada onom dijelu Izraela koji nije prihvatio vjeru u Mesiju. Čak i taj dio Židova Pavao smatra uključenim u Božji naum i njegovo milosno izabranje. Bog je dopustio njihovu zaslepljenost da se Evandjelje otvori poganima. Ali oni u

svakom slučaju neće izgubiti svoga prvotnog izabranja, jer Bog je vjeran: neki su od njih — "mali ostatak" koga su proroci navijestili — povjerovali, a drugi će se jednoga dana obratiti (Rim 9 — 11). Od sada oni koji vjeruju u Mesiju, svejedno da li iz poganstva ili iz židovstva, imaju biti sjedinjeni u ljubavi i međusobnoj potpori (Rim 12,1 -15,13). To su glavne smjernice, u Gal skicirane, a u Rim razrađene. Iz toga pogleda proizlaze onda duboka razlaganja o grešnoj prošlosti čovječanstva (Rim 1,18 — 3,20), o nutarnjoj borbi svakoga čovjeka bez Svetoga Duha (Rim 7,14-25) a Rim 8 čovjek s Svetim Duhom, o poklonjenosti spasenja (Rim 3,24s i na više drugih mjesta), o djelotvornosti smrti i Mesijinog uskrsnuća, kojih se dionicima postaje po vjeri (simboliziranoj krštenjem), o pozivu svih ljudi na Božje sinovstvo, o ljubavi i mudrosti pravednoga i vjernoga Boga, koji vodi sav spasenjski naum s njegovim različitim razdobljima. Eshatološke perspektive ostaju: što se tiče uskrsnuća tijela spašeni smo u nadi. Ali, kao u 1 — 2 Kor, naglasak je stavljen na stvarnost već započetog spasenja: kršćanin već sada posjeduje obećanog Duha kao prvodar, on živi u Mesiju i Mesija živi u njemu.

Pavlov stil pisanja i argumentiranja

Svakako Pavlov način razlaganja nije više naš. On katkad argumentira rabinskim metodama, po načinu tumačenja okoline u kojoj je i sam odgojen. Ali njegov genij nadilazi te uobičajene granice mišljenja i, zahvaćen objavom proslavljenoga Mesije, iznalazi nove izražajne oblike za stvarnost koju proživljava Mesijin vjernik.

Osim toga taj semit posjeduje dobru grčku izobrazbu, koju je primio možda već kao dijete u Tarzu i kasnije obogatio uvijek novim doticajima s grčkorimskim svijetom. Taj se

utjecaj odražava kako u njegovu načinu mišljenja, tako i u njegovu govoru i stilu. Ponekad navodi klasične autore i zasigurno poznaje pučku filozofiju stoičkih zasada, od koje preuzima neke pojmove (npr. predodžbu o dolasku odijeljene duše u božanski svijet, 2 Kor 5,6-5; usp. kozmički "*pleroma*" u Kol i Ef) ili određene formulacije. Ciničko-stoičkoj dija-tribi, čiji zastupnici vole prividan dijalog, zahvaljuje svoju argumentaciju zbijenu u kratkim pitanjima i odgovorima (Rim 3,1-9.27-31) ili izlaganja u retorskim usponima (2 Kor 6,4-10); a kada naprotiv stvara duge rečenične nizove, prenatrpane participijskim konstrukcijama i sporednim rečenicama, mogao je za sve to naći uzor također u helenističkoj religioznoj literaturi. Grčki upotrebljava stalno kao drugi materinji jezik s vrlo malo semitizama. U svakom slučaju to je grčki jezik njegova vremena, dotjerani "*koine*" (poklasični govorni jezik), bez klasičnih pretenzija. Pavlu ipak nije stalo do rječitosti, on želi svu snagu uvjerrljivosti zahvaliti jedino sili riječi vjere, potkrijepljene znakovima Duha. Dogada se čak da mu izričaj biva netočan i nepotpun (1 Kor 9,15), znak koliko je jezična posuda nedostatna da primi nabujalost misli i presilnih osjećaja. Uz rijetke iznimke (Flm 19), Pavao po običajima starine redovito diktira (Rim 16,22) i samo na kraju dodaje osobni pozdrav; ali dok mnogi odlomci odaju dobro promišljenu izradbu, mnogi drugi odišu spontanošću nedorađene skice. Unatoč takvim nedostacima — ili možda poradi njih — nalazimo se pred silovitim stilom izvanredne sažetosti. I zato jedna tako složena misao, strastvenog izričaja, zaskače čitaoca s ne malim teškoćama (kao što priznaje 2 Pt 3,16), ali mu istodobno i nudi tekstove čija religiozna i literarna snaga ostaje gotovo bez premca u povijesti književnosti.

PPSLANICE KORINĆANIMA

Za svog drugog misijskog putovanja Pavao je u Korintu naviještao Evanđelje preko osamnaest mjeseci (Dj 18,1-18), od jeseni 50. do sredine 52. Po svom običaju, da djeluje uglavnom u velikim gradovima, Pavao je htio u toj čuvenoj i prenapučenoj luci zasaditi vjeru u Krista, odakle bi ona zračila po svoj Ahaji (2 Kor 1,1; 9,2). I doista mu uspijeva osnovati uglednu zajednicu, napose među siromašnijim slojevima stanovništva (1 Kor 1,2-28). Ali taj velegrad bio je centar grčke kulture, u koji su se slijevala najrazličitija duhovna i religiozna strujanja; postao je žalosno čuven sa svoje razvratnosti. Zato je doticaj svježeg kršćanske vjere s tom metropolom poganstva morao novoobraćenicima stvarati teške probleme, koje Pavao nastoji riješiti u objema poslanicama koje je napisao zajednici u Korintu.

Pojedinost

Unatoč nekim spornim točkama nastanak tih dviju poslanica prilično je jasan. Neka prva poslanica, neodređenog datuma, na koju prisjeća 1 Kor 5,9-13, nije sačuvana. Kasnije, za vrijeme trogodišnjeg boravka u Efezu (54-57. g.), na trećem misijskom putovanju (Dj 19,1 — 20,1), Pavao je po jednom izaslanstvu dobio od Korinćana izvjesne upite (1 Kor 16,17); k tome su još stigle vijesti od Apolona (Dj 18,27s; 1 Kor 16,12) i "Klojinih ukućana" (1 Kor 1,11). To je bio povod za drugo pismo, našu Prvu poslanicu Korinćanima, vjerojatno u proljeće 57. g. (16,8; možda slika o kvascu 5,7s aludira na Uskrs). Ali ubrzo nakon toga u Korintu je došlo do krize koja je prisilila Pavla da na brzinu otputuje onamo (2 Kor 1,23 — 2,1; 12,14; 13,1s). Izgleda da je tom prilikom doživio uvreda i neprijatnosti (2 Kor 2,5-10; 7,12), ali je ipak obećao da će se uskoro na duže vratiti (2 Kor 1,15-16). No, umjesto toga

odlučio je iz Efeza poslati po Titu u Korint pismo sastavljeno "uz mnoge suze, iz velike nevolje i tjeskobe srca" (2 Kor 1,23 — 2,11), što je izgleda pridonijelo poboljšanju odnosa (2 Kor 7,7-9). Tu ugodnu vijest Pavao je saznao od Tita u Makedoniji, pošto je morao napustiti Efez poradi teških, ali malo poznatih, kriza (1 Kor 15,32; 2 Kor 1,8-10; Dj 19,23-40). Onda je iz Makedonije, u ranu jesen 57. g., napisao još jedno pismo, koje je sadržano u 2 Kor. Iste godine u kasnu jesen, Pavao po svom prvotnom planu, putuje u Korint da bi odatle ponio prazajednici u Jeruzalemu kolektu ahajskih kršćana (Dj 20,1-3; 2 Kor 9,5; 12,4; usp. Rim 16,21.23 i Dj 20,4), a u proljeće 58. g. s nekoliko pratilaca kreće preko Makedonije, duž maloazijske obale, u Palestinu, gdje je konačno u Jeruzalemu i zasužnjen.

Poslanice Korinćanima ne samo otvaraju izvanredno poučan uvid u Apostolovu nutrinu i u njegov odnos prema vlastitim obraćenicima nego imaju i svoju doktrinalnu težinu. Točko u njima, napose u 1 Kor, nalazimo informacije i prosudbe o mnogim važnim problemima prakršćanstva, bilo da je riječ o privatnom životu zajednice (ćudorednost: 1 Kor 5,1 13; 6,12 2); brak i djevičanstvo: 7,1-40; zajednički sastanci i slavljenje Gospodnjeg večera: 11 — 12; uporaba karizmi; 12,1 — 14,40), bilo o odnosima s poganskim svijetom (utjecanje poganskim sudištima: 6,1-11; blagovanje mesa žrtvovana idolima: 8-10). Ono što je moglo biti i ostati samo pojedinačni problem savjesti ili puka bogoslužna odredba, za čovjeka kao što je Pavao biva povodom da dadne uvid u istinsku slobodu kršćanskoga života, posvećenje tijela, prednost ljubavi, sjedinjenje s Kristom. Obrana vlastitoga apostolstva (2 Kor 10 -13) izmamila je iz njega zanosne izjave o veličini apostolske službe (2 Kor 2,12 — 6,10), a jedan tako konkretan pothvat kao što je kolekta (2 Kor 8 — 9) Pavao rasvjetljuje idealom jedinstva i solidarnosti među

zajednicama. Eshatološko obzorje uvijek je prisutno i provlači se kroza sve izlaganje o uskrsnuću tijela (1Kor 15). Ali umjesto apokaliptičkih opisa koje nalazimo u 1 Sol, ovdje se susrećemo s racionalnim izlaganjem koje nastoji opravdati grčkom duhu tako teško shvatljivu kršćansku nadu. Susret Evanđelja s novim svijetom, u koji nastoji prodrijeti, obilježen je napose suprotnošću između ludosti križa i grčke mudrosti. Korinćane, razdijeljene suparničkim prijanjanjem uz različite učitelje i njihove ljudske talente, Pavao podsjeća da je samo jedan učitelj — Krist (Mesija) samo jedno naviještanje — spas po Kristovu križu, u kojemu je jedina i istinska mudrost (1 Kor 1,10 — 4,13). Tako Pavao, uvjetovan okolnostima, ali ne odričući se eshatoloških perspektiva, naglašava napose sadašnjost kršćanskog života kao sjedinjenja s Kristom u istinskoj spoznaji, spoznaji vjere.

Pavlovovi suprotnici: Oni su bili lažni apostoli jer su tvrdili da je ih poslala jeruzalemska crkva (što nije bilo slučaj), jer su naučavali lažne doktrine o spasenju. Oni su naglašavali važnost riječitosti (11:5-6), vizije i objave (11:5-6), pojave sile kako bi dokazali da je Krist rekao kroz njih (13,3) i takozvane znakove apostola (12,11-13).

U grčkom svijetu je bio veliki naglasak na važnost riječitosti i fascinacija čudotvornikami koji su imali vizije i objave (Kol 2,18) i koji su učinili velika čuda (Dj 8,9-13). Ali Pavao se distancira od njih, naglašavajuć plod njegove službe (3,2-3) i njegov drugi način djelovanja: u suglasnosti s krotišću i blagošću Kristovoj (2 Kor 10,1), s Kristovom snagom u Apostolovoj slabosti (4:8-12; 11:23-28). Pavao naglašava da on kao apostol ovisi potpuno od Božjeg djelovanja, koji je odlučio djelovati po Njegovoj snagu kroz ljudsku slabost kako bi objavio Njegovu snagu kroz ludost propovijedanja Evanđelja (2 Kor 12:9-10; cf. 1 Kor. 1:17 - 2:5).

POSŁANICA GALAĆANIMA

Tijekom boravka apostola Pavla u njihovoj sredini Galaćani su radosno primili Božju Riječ i prepustili se Kristu. Potom su stigli židovske sekte te su i njih Galaćani slijedili. Počeli su se požidovljavati podvrgavajući se, kao negdašnji pogani, jarmu židovskog Zakona. Oni u tome nisu vidjeli velikog zla no Pavao je osjećao opasnost. Znao je da ukoliko se nešto mora dodati Evanđelju (u ovom radilo se o židovskim običajima) tada je to znak da vjera u Isusa i njegovu žrtvu nisu dostatne za spasenje. Pavao žudno uzvraća koristeći se svime što mu je bilo na raspolaganju: od židovske teologije (koju nije uvijek lako slijediti) do znanja Pisma i vlastitog srca.

Nakon ulaska u materiju Pavao tri puta brani Evanđelje koje propovijeda:

Odakle dolazi njegovo evanđelje? (1:11-2.21). Primio ga je izravno od Krista.

Što sadrži njegovo evanđelje? (3-4) Osvrćući se na povijest Božjega naroda Pavao ukazuje na Zakon kao odgajatelja (učitelja) koji nas je vodio Kristu.

Kamo vodi njegovo evanđelje? (5-6) Prema slobodi! Kršćanin nema više propisa kojih se mora držati zbog legalizma i zasluga. Više nema jarma bilo kakvog zakona. Postoji još samo unutarnji zakon, Duh Sveti, koji se nalazi u srcu onoga tko je Isusu dao život. Zakon je tako upijen te se tumači u daleko dubljem kontekstu. Ukoliko se prepustimo vodstvu Duha Svetoga tada "Zakona" više nema. Budući smo grešnici, još uvijek nam su potrebni ovi osigurači. "U Kristu ste novo stvorenje; živite kao slobodni ljudi."

Jakovljeve knjige, kao i Galaćani, ocrtavaju dva aspekta kršćanstva. Iako se od početka oni čine proturječnima zapravo su komplementarni. Kod Jakova se ustraje na Kristovoj etici, plodovi su dokaz postojanja vjere. Galaćani stavljaju naglasak na energiju Evanđelja (odnosno njegovu dinamičnost) koja rađa etičnošću. Ova dva aspekta kršćanske istine su poput lica i naličja novčića te, kao takvi. moraju uvijek zajedno postojati.

Tko su Galaćani? Pitanje je zamršenije nego što se to čini. Naime, postoje dva područja u Maloj Aziji koja su nosila ime Galacija; jedno se nalazilo na sjeveru a drugo na jugu. Galacija na sjeveru, tj. regija Pessinonta i Anycre (Ankara) između Ponta, Bithynije i Lycaonije, u kojoj je živjelo keltsko pučanstvo (otuda ime Galati), ustanovljena je na početku 3. stoljeća prije Krista. Godine 50. prije Krista posljednji galatski kralj Amyntas pripojio je vlastitom ozemlju južne pokrajine Lycaoniju i Pisidiju. Njegovom smrću, 25. g. prije Krista, cijelo njegovo područje potpada pod nadzor Rimljana koji stvaraju cjelovitu pokrajinu s legatom na čelu. Ova rimska provincija, koja se protezala u smjeru sjevera-jug, nosila je dugi naziv u kojem su bile sadržane sve regije koje je uključivala. Iz praktičnih razloga ime je skraćeno u Galaciju što, uostalom, potvrđuju Tacit, Ptolomej i Plinije. Izraz koji se koristi u Djelima apostolskim 16,6 glasi "Frigija i Galacija". Drugim riječima radilo se o frigijskom dijelu Galacije ili, pak, dijelu rimske provincije Galacije gdje su živjeli Frigijci, odnosno južnoj Galaciji.

Sjeverna Galacija bila je divlje područje u kojem nije bilo Židova podložnih sabotiranju Pavlovog djelovanja. S druge su strane, u Južnoj Galaciji, živjeli mnogi Židovi koji su bili vrlo aktivni; čak i za Pavlovih posjeta.

POSLANICA EFEŽANIMA

POZADINA: Poslanicu Efežanima napisao je Pavao dok je boravio u zatvoru iščekujući suđenje u Rimu (između 60. i 62. g.). U tom razdoblju mogao je razmišljati o tek osnovanim crkvama u Maloj Aziji. Kao apostol i njihov osnivač osjećao je odgovornost prema njima. Tada mu se otvorila sjajna prigoda da tim crkvama pošalje pismo. Rob Onezim preobratio se zahvaljujući Pavlovom svjedočanstvu. Pavao je Onezimu savjetovao da se vrati bivšem gospodaru. Potom se ispostavilo kako taj gospodar živi u Kolosu: Magnesia, Tralles, Hijerapolis i Laodiceja. Iz ovoga se da zaključiti kako poslanica nije bila isključivo namijenjena Efežanima. Poslanice također ne sadrži popis prijatelja koje su Onezim i Tihik trebali pozdraviti. Više se radi o općoj poslanici u kojoj se iznosi Pavlova teologija. Poslanica se sastoji od krajnje dugih i zamršenih rečenica, kao i kompliciranih koncepata koje bi nežidov vrlo teško mogao shvatiti. Obojica braće morala su dostaviti još dva pisma; jedno za Onesimovog gospodara Filemona i drugo namijenjeno crkvi u Kolosu.

GLAVNE TEME:

1) Sveopće pomirenje s Bogom putem žrtve Mesije koji stanuje po Duhom Svetim u onima s kojima je izmiren. Pavao poručuje kako je su događaji u crkvi dio šireg konteksta onoga što Boga kani postići u budućnosti: ukloniti prokletstvo sa cijeloga stvorenja. U početku, odnosno prije pada, vladao je sklad. No zbog čovjekove pobune tj. odluke da krene vlastitim putem i postane neovisan o Bogu, kletva je pala na cijelo stvorenje nad kojim je Adam dobio autoritet.

Došlo je do otuđenja od Boga, te podjela i svađa među ljudima. Jedna od kasnijih podjela nastala je između Izraela (Božjeg naroda) i drugih naroda (nežidova). Ona je živopisno bila simbolizirana zidom podjele koji je u hramu odvajao Židove od nežidova. Nežidovima je bilo zabranjeno prekoračiti određenu granicu (inače bi bili ubijeni). Židovi, pak, nisu smjeli ulaziti u poslove s nežidovima. Ovo se vidi puno puta u Evanđeljima. Čak ni Židovi nisu bili savršeni. I među njima je bilo svakakvih podjela i strančarenja; postojali su farizeji, saduceji, zeloti, eseni, Židovi iz iseljeništva te palestinski Židovi. No zbog Mesijinog djela izgubljeni se sklad mogao povratiti. Stare prepreke su sada mogle biti uklonjene te se moglo stvoriti novo čovječanstvo koje Boga štuje u duhovnom hramu.

2) Vjernici u Kristu imaju nadmoć nad snagama tame (okultizam) koje su bile osobito snažne u Efezu i njegovoj okolici. Iz toga je razloga naglašen ostvareni aspekt spasenja; imamo vječni život, kao i vlast nad snagama tame (okultizam). Vjernici su u vlasništvu i vlasti Krista koji je uskrsnućem pobijedio moći tame. Stoga mogu uzvratiti borbom. No iako borba nije završena, njezin je ishod neminovan. Upravo zbog toga Pavao naglašava razumijevanje nade kojoj smo pozvani; potpuno otkupljenje nas još uvijek očekuje prilikom uskrsnuća koje će se dogoditi kada se Krist vrati.

3) Središnja doktrina poslanice je ekleziološka tj. tiče se Kristovog odnosa s Crkvom. Ipak, moramo paziti da ovoj doktrini ne protumačimo kao Grci odnosno oslikamo Krista kao nekakvog svemirskog Buddhu čije tijelo ispunjava svemir, a crkva pak predstavlja njegovo "mistično tijelo" na zemlji. Ono što Pavao izriče je sljedeće: zbog uskrsenja i

uzašašća Krist više nije ograničen vremenom i prostorom. Naprotiv; zahvaljujući Duhu Svetome on ima pristup svakom mjestu u svako vrijeme, uključujući i crkvu gdje god ona bila. Njegova je energija stoga usredotočena onako kako je to prije bilo jedino moguće u Hramu tijekom starozavjetnog razdoblja. Crkva je njegovo tijelo u smislu da je odlučio djelovati upravo kroz tijelo vjernika. Ovo je "misterij" u smislu da se radi o novosti koja nije postojala u Starom zavjetu i koju ni sada ne možemo potpuno pojmiti našim ograničenim umom.

POSLANICA FILIPLJANIMA

U Filipima, važnu gradu Makedonije i rimskoj vojnoj koloniji, Pavao je propovijedao Evanđelje na svom drugom misijskom putovanju 50. g. (Dj 16,12-40). Kasnije je još dvaput posjetio zajednicu za trećeg putovanja u jesen 57. (Dj 20,1-2) i za Uskrs 58. (Dj 20,30). Vjernici koje je tu pridobio za Krista osjećali su prema njemu dirljivu privrženost koju su pokazali napose poslavši mu pomoć najprije u Solun (Fil 4,16), a zatim u Korint (2 Kor 11,9). I upravo jedan od razloga zašto Pavao piše Poslasticu Filipljanima jest da im zahvali za novčane darove koje je primio po njihovu izaslaniku Epafroditu (Fil 4,10-20); primivši njihov dar, i on je pokazao prema njima posebno povjerenje, jer je inače redovito bio u tome vrlo oprezan, da bi izbjegao svaki privid pohlepe (Dj 18,3+).

POZADINA: Opis Crkve u kojoj se nalazi Pavao u trenutku pisanja ove poslanice dosta se dobro slaže s našim saznanjima o Crkvi u Rimu. Ono što možemo zaključiti iz

Poslanice Rimljanima glede sastava ove zajednice i određenih napetosti između židovskih i poganskih kršćana treba usporediti s Fil 1,12-17, te isto sagledati u kontekstu prvog Klementovog pisma Korinćanima u kojem se također govori o okolnostima unutar Crkve u Rimu odakle je Klement pisao. Također trebamo spomenuti kako je apostol, prema 1,3, u načelu, priznao da bi mogao umrijeti prije Kristova povratka. Ovo se lakše razumije u kontekstu blizine svršetka njegova života, odnosno rimskog zarobljeništva.

Ova poslanica je neznatno doktrinarna. Radi se prije svega o izljevju osjećaja, priopćavanju novih vijesti, upozorenju glede "zlih radnika" koji razaraju djelo apostola te bi se mogli sručiti na mile Filipljane... Na kraju, i prije svega, radi se o pozivu na jedinstvo u poniznosti. Što se tiče doktrinarnog gledišta moramo spomenuti izvanredni odlomak, 2,6-11, koji nudi veličanstveni sažetak doktrine o osobi Isusa Krista.

On, trajni lik Božji, nije se kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom, nego sam sebe "oplijeni" uzevši lik sluge, postavši ljudima sličan;

Ovaj ritmični odlomak, u kojem otkrivamo utjecaj aramejskog jezika, posebnim izričajem pomalo prekida nit poslanice. Vrlo je moguće kako se nalazimo u prisutnosti jedne od prvih liturgijskih himni kojima je prva kršćanska zajednica iskazivala vlastitu vjeru u Krista. Kako god bilo, ovaj je odlomak iznimno teološki snažan. Isus je, kao druga osoba Trojstva, izlio sve svoje božanske atribute u ljudsko obličje. Svi su njegovi atributi bili prisutni; tek su bili ograničeni ljudskim obličjem. On se privremeno odrekao, ne vlastitih atributa već prava koje ima kao Sin Božji. U tome se sastojala njegova poniznost i razlog njegove nagrade. On je ponovno stekao vlastito prvotno stanje, no sada kao Bog-čovjek povećane slave.

Na kraju dobivamo poziv da se radujemo u Spasitelju (Fil 4:4) čime ova, istovremeno prisna i duboka poslanica dobiva prigodan pečat.

POSLANICA KOLOŠANIMA

POZADINA: Poslanica Kološanima napisana je kada i Poslanica Filemonu, odnosno oko 59. g. Pavao je u zatvoru (4, 3 10,18), vjerojatno u Rimu. Poslanice Efežanima, Kološanima i Filemonu čine vrlo homogenu skupinu; Onezimova misija u Kol 4,9 i Fil 12, Tihikova misija u Kol 4,7 i Ef 6,21; isti sudrugovi Pavla imenovani u Kol 4,10-14 i Fil 23-24; zaprepašćujuće sličnosti stila i doktrine u poslanicama Kološanima i Efežanima. Pavao je zatvoren u Rimu s Markom, Onezimom i Lukom. Promjena stila i napredak doktrine zahtijevaju određenu distancu između poslanica Kološanima i Efeženima (s jedne strane) i velikih poslanica (Korinćanima I i II, Galaćanima i Rimljanima).

U Kolosima, koje Pavao nije evangelizirao, izbijaju nevolje (1,4; 2,1). Njegov apostolski predstavnik Epafra (1,7) mu donosi uznemirujuće obavijesti. Pavao potom odgovara poslanicom Kološanima koju upućuje Tihiku. No previranje potaknuto novom opasnošću produbljuje njegove misli. Kao što su mu Rimljani poslužili kako bi u red doveo zamisli Galaćana, tako ovaj put piše poslanicu u kojoj je poruka i za Kološane. U njoj organizira vlastitu doktrinu u smislu novog gledišta čime stvara divnu sintezu kakvu predstavlja Poslanica Efežanima.

Unatoč dobrim vijestima koje je donio Epafra, u Kolosima se pojavilo krivovjerstvo koje se svodilo na pokušaj da se

Evangelju pridodaju filozofska nagađanja (2,8) uprljana gnosticizmom. Pavao iskazuje protivljenje pravom kristološkom doktrinom; božansku puninu (o kojoj govore krivovjerci) imate potpuno u Kristu (2,9.15). Pavao protiv gnostika rabi njihove vlastite gnostičke izraze. Krivovjerstvo su inače širili židovski kršćani zbog čega apostol nastoji ukazati na nadmoć duhovnog obrezanja (novog rođenja) u odnosu na tjelesno judaističko obrezanje (2,2). Naposljetku krivovjerci žele uvesti asketsku praksu no Pavao ih, unatoč njihovoj navodnoj mudrosti, raskrinkava kao protivnike kršćanske slobode (2, 16-23). Potom izlaže ono u čemu bi se trebala sastojati životna disciplina kršćanina (3:1;4:6)

Opasnost u Kolosima proizlazi iz judaističkih nagađanja (Kol. 2.16) pomiješanih s helenističkom filozofijom. Njima se preuveličavala važnost nebeskih sila, koje upravljaju razvojem svemira, čime se u pitanje dovodila Kristova nadmoć. Pavao ovu zablude ispravlja u kontekstu pozdrava. Upozorava kako su one igrale ulogu kao posrednici i administratori Zakona no njihova je uloga završena. Kako su Božje oruđe u primjeni njegove pravde (osude), Sotona i njegovi anđeli također se nalaze među spomenutim snagama. No odbivši poslušnost željeli su pravdu izobličiti u sadizam te zadržati i osuditi ljude pod Zakonom. Iako je Zakon dobar, Sotona ga izobličuje kako bi mogao poslužiti njegovim ciljevima odnosno nepovratnoj osudi čovječanstva. Stoga pod svaku cijenu želi nametnuti vlastita prava no Krist ljude izbavlja iz paklenog spleta okolnosti. Ustanovljava novi poredak prema kojem on kao Krist Spasitelj preuzima upravljanje svijetom. Njegovo nebesko uzvisivanje stavlja ga iznad svemirskih i sotonskih sila kojima su sada oduzeta njihova negdašnja obilježja (2,15). Iako im je nadređen od stvaranja, kao Sin — slika Oca sada neupitno vlada nad

njima. Slomivši sotonski režim koji je ovu zemlju tlačio zbog čovjekovog pada, on priprema ustanovljenje mesijanskog kraljevstva.

1 POSLANICA SOLUNJANIMA

Poslanica je, po vremenu nastanka, upućena Solunjanima, kojima je Pavao naviještao Evanđelje za svog drugog misijskog putovanja (Dj 17,1-10), ljeti 50. g. Napadi Židova prisiliše ga da ode u Bereju, odakle je dospio u Atenu i Korint tako da vjerojatno piše 1 Sol upravo iz Korinta, zimi 50-51. g. Uz njega su Sila i Timotej. Timotej je donio dobre vijesti sa svog drugog posjeta Solunu i to je za Pavla povod radosti nad solunskom zajednicom (1 Sol 1 — 3); tome dodaje praktične upute (4,1-12; 5,12-28) u koje je uvršten i odgovor o sudbini preminulih i o Mesijinoj parusiji. Posebna je draž da su ovdje kao u klici sadržane neke teme koje će u kasnijim poslanicama biti razrađene. 1 Sol je, međutim, ponajprije važna sa svoje eshatološke poruke. U tom prvom stupnju Pavlova djelovanja, njegova je misao posve usmjerena na Kristovo uskrsnuće i dolazak u slavi; Gospodinova parusija bit će spas za one koji su u njega povjerovali, čak ako su već i umrli (4,13-18). Kristovu parusiju Pavao opisuje tradicionalnim rječnikom židovske apokaliptike i praksišćanstva (usp. eshatološke besjede u sinoptika, napose Mt). Sukladno Isusovoj nauci, Pavao Solunjanima naglašava do te mjere blizinu Mesijine parusije koja može nadoći iznenada i stoga zahtjeva budnost (5,1-11) — da se stječe dojam kako će i on i oni još za života doživjeti Mesijin dolazak (4,17).

2 POSLANICA SOLUNJANIMA

Pavao piše drugu poslanicu da bi popravio nesporazum o Kristovom povratku. Drugim rječima, Pavao razlikuje između neposrednosti i iznenadnosti: kad će Krist dolazi, sve će se dogoditi iznenada. 2 Sol tumači da se Kristov povratak ne može dogoditi u neposrednoj budućnosti. Prije Dana Gospodnjega još se imaju dogoditi određeni predznaci (2,1-12). Pavao očekuje antikrista, lažni Mesija, "čovjeka bezakonja, sina propasti, protivnika", koji nastupa snagom sotonskom (2,3s. 9). U onome "što ga zadržava da bi se pojavila" (2,6), neki su tumači naslućivali ondašnje Rimsko Carstvo (personificano carom), drugi naviještanje Evandelja, ali taj se problem ne može sa sigurnošću razjasniti. Tvrdnja da se sve to "ima" tako dogoditi odraz je vjere u Božji naum što upravlja poviješću.

Budući da je poslanicu i napisao Pavao, oba spisa su nastala u donekle kratku razmaku, tako da bi se 2 Sol mogla smjestiti oko 51-52. g..

Trajna je važnost 2 Sol za Crkvu ponajpače u upornom upozoravanju na opasnost entuzijastičke izvansvjetske pobožnosti, u zahtjevu da se vjera dokazuje u zbiljskom životu, u borbi protiv u svijetu prisutnih i očitih sila zla.

U obadvom pismima Pavao napada Židova koji su nastojali uništiti njegov posao. Pavao stoga u 1 Sol 2,14-16 govori: *...od onih (tj. Židova) koji su ubili čak i Gospodina Isusa i proroke, a nas žestoko progonili; koji se ne nastoje svidjeti Bogu, a neprijatelji su svim ljudima; koji nam brane propovijedati poganima da se spase — da mjeru svojih grijeha zauvijek ispune. Ali je već srdžba Božja na njih došla do vrha!*

U drugoj poslanicu Pavao ih upozorava kako će svršiti, ako ne primaju Mesiju: *Njega (tj. antikrista) će Gospodin Isus pogubiti dahom usta i uništiti pojavkom Dolaska svoga - njega koji djelovanjem Sotoninim dolazi sa svom silom, lažnim znamenjima i čudesima i sa svim nepravednim zavaravanjem onih (tj. Židovima) koji propadaju poradi toga što ne prihvatiše ljubavi prema istini da bi se spasili. I zato im Bog šalje djelovanje zavodničko da povjeruju laži te budu osuđeni svi koji nisu povjerovali istini, nego su se odlučili za nepravednost (2 Sol.2,9-12)*

POSLANICE TIMOTEJU I TITU

Obje poslanice Timoteju i poslanica Titu usko su srodne po sadržaju, obliku i povijesnoj situaciji koju pretpostavljaju. 1 Tim i Tit napisane su, čini se, iz Makedonije. Timotej se nalazi u Efezu (1 Tim 1,3); Pavao će, nada se, uskoro opet k njemu (3,14; 4,13); Tita je ostavio na Kreti (Tit 1,5). Apostol kani prezimiti u Nikopolu (u epirskoj provinciji), kamo je pozvao i Tita (Tit 3,12). Kada piše 2 Tim, Pavao je zatvorenik u Rimu (2 Tim 1,8.16s; 2,9), pošto je bio prošao kroz Troadu (4,13) i Milet (4,20). U teškoj je situaciji (4,16), osjeća blizinu kraja (4,6—8.18), sam je i zaklinje Timoteja da što prije dode (4,9-16.21). I unatoč površinskim sličnostima te okolnosti ne odgovaraju ni rimskom zatočeništvu od 61. do 63. niti putovanju koje mu je prethodilo. To svakako stvara probleme. Oni koji zastupaju da je Pavao bio nanovo u Rimu oslobođen, smatraju da je 1 Tim i Tit napisao za vrijeme svoga novog putovanja na sredozemni Istok, a 2 Tim kada je u Rimu bio po drugi put konačno zatvoren, dakle malo pred smrt. To nije nevjerovatno, ali više razloga govori u prilog mišljenja da su sve tri poslanice zapravo spisi nekoga

kasnijeg pisca koji želi pavlovskim zajednicama svoga vremena staviti na srce izvjesnu poruku pa je izriče u obliku pisama koja Apostol upućuje svojim najvjernijim suradnicima, Timoteju i Titu (Dj 16,1+; 2 Kor 2,13).

1 — 2 Tim i Tit daju smjernice za ustrojstvo i vodstvo kršćanskih zajednica pa se svoga nakon 18. st. običavaju nazivati "pastoralnim poslanicama". One odrazuju stanovit stupanj ustrojstvene uredenosti zajednice, stupanj koji stoji nekako između ovoga koji pretpostavljaju apostolove poslanice i kasnijega, ovoga koji je obilježen monarhijskim episkopatom. U njima naslov "*episkopos*" — kao i prije (Dj 20,17. 28), u skladu s prvotnom jezičnom uporabom zajednica predvođenih starješinskim kolegijem (Tit 1,5+) — praktički još znači isto što i naslov "presbiter" (Tit 1,5-7). Još nema ni traga monarhijskog "biskupa", kakav se pojavljuje u Ignacija Antiohijskog, ali taj se put polako probija: Timotej su i Tit opunomoćenici apostola Pavla; premda im je povjereno više zajednica a da s nijednom nisu povezani na osobit način (Tit 1,5), oni su onaj već promjenama zahvaćeni apostolski autoritet koji polako preuzima mjesto već pomrlih apostola i koji će se uskoro u svakoj zajednici učvrstiti kao glava prezbiterijskog kolegija, a onda i kao biskup. Upravo taj prijelazni organizacijski stupanj, koji bi teško mogao izmisliti bilo koji pseudoepigraf, sigurno je najbolji argument onima koji zastupaju autentičnost pastoralnih poslanica. U svakom slučaju te nam poslanice pružaju dragocjeno svjedočanstvo o razvoju vodstvenih struktura u zajednicama nakon 61. g. Valja napomenuti da ti biskupi-prezbiteri nisu samo upravitelji vremenitih stvari nego im je nadalje povjerena zadaća naučavanja i vodenja zajednice (1 Tim 3,2.5; 5,17; Tit 1,7.9); oni su pravi predšasnici naših "biskupa" i "pastora".

Kroz uporne opomene da se prione uza "zdravi nauk" (1 Tim

1,10 itd.), da se sačuva povjereni poklad vjere (1 Tim 6,20; 2 Tim 1,14) nazrijeva se ugroženost kojom zajednicama prijete opasne spekulacije. Pisac u zajednicama ustanovljuje prekomjerno uživanje u novotarijama koje dovode do brodoloma vjere (1 Tim 1,19). Nije tu riječ o gnostičkim učenjima 2. st. koja bi upućivala na odveć kasno vrijeme nastanka pastoralnih poslanica. Te "raspre i rječoborstva" (1 Tim 6,4), te bajke i beskrajna rodoslovlja" (1 Tim 1,4), te "židovske bajke" (Tit 1,14), te "zakonske svade" (Tit 3,9), s kojima su povezani strogi asketski propisi (1 Tim 4, 3), sve to potječe od ovoga sinkretističkog, helenističkog židovstva s kojim se suočavala već Poslanica Kološanima.

Bitno je razumjeti da u 1 Tim 1 Pavao ne napada teoriju opravdanja, već teoriju posvećenja. Neki su Židovi uzvisivali zakon kao sredstvo posvećenja. Pavao im odgovara kako je zakon tek sredstvo obuzdavanja nereda. Bit novozavjetne ekonomije leži u vjernikovom odnosu prema osobi, Mesiji (po Svetom Duhu) a ne prema načelu koje samo po sebi nema nikakvu snagu.

POSLANICA FILEMONU

Kratko pisamce Filemonu, kršćaninu iz Kolosa, kojega je Pavao bio obratio (r. 19), izvještava o povratku odbjeglog roba Onezima, kojega je također Apostol pridobio za Krista (r. 10). Pavao je napisao Flm u zatvoru, vjerojatno u Efezu 56. ili 57. g. Taj kratki, vlastoručni spis (r. 19), otvara dragocjeni uvid u Apostolovu suosjećajnu ljudskost, ali je važan i zbog toga što izražava Pavlov stav o problemu ropstva (Rim 6, 15+): ako kršćanski gospodar i rob čak i zadrže svoj prijašnji društveni položaj, odsada imaju živjeti kao dva brata

u službi zajedničkog Gospoda (r. 16; usp. Kol 3,22 — 4,1).

POSLANICA HEBREJIMA

Primaoci su kršćani židovskog podrijetla koji nisu udomaćeni u Palestini, jer ondje kršćani nisu izdržali samo jednu patničku borbu, kao što pretpostavlja 10,32ss. Osim toga, kršćani u Palestini bili su siromašni i trebali su pomoć izvanpalestinskih zajednica, dok su naslovnici Heb više puta čak i druge pomagali (6,10). Neosnovano je također vidjeti u naslovnicima judeokršćane izvan Palestine (u Rimu?), jer 6,1; 11,6 naglašava nužnost vjere u Boga, što bi za kršćane židovskog porijekla jedva bilo potrebno. U svakom slučaju poslanica pretpostavlja čitaoce dobro upućene u Stari savez i u Pisma.

Poslanica je pisana sa ciljem da u vremenu opće umornosti, nesigurnosti i mlakosti (10,19-31) kršćane prodrma i ohrabri pred skorom opasnošću (10,32-39). Obeshrabrenima otvara pogled na veličanstvena obzorja kršćanskoga života, shvaćena kao hodočašće, putovanje prema obećanom spokoju u nebeskoj domovini, pod vodstvom Krista koji nadvisuje Mojsija (3,1), u svjetlu one vjere i nade koje su već bile vodilje patrijarsima njihova roda, Židovima izlaska iz Egipta i svim svetima SZ (3,7 — 4,11). Starozavjetnom svećeništvu i levitskom bogoslužju poslanica suprotstavlja osobu Krista, koji je kao svećenik po redu Melkisedekovu viši od Arona (4,14 — 5,10), i njegovu jedinstvenu, jedinu valjanu žrtvu, koja zamjenjuje sve nedjelotvorne žrtve Staroga saveza (8,1 — 10,18). Da bi sve to potkrijepio, autor izlaže uzvišeno dostojanstvo ovog Vode i Svećenika: Isus Mesija, utjelovljeni Sin Božji, kralj je svemira koji nadmašuje i same anđele (1 — 2). Teološka izlaganja, nošena tumačenjem SZ, isprekidana su snažnim opomenama. Niti glavnih tema pre-

pliću se umjetničkom profinjenošću, koja zbunjuje našu zapadnjačku logiku baš kao što nas u najmanju ruku iznenađuje uporaba Pisamskih tekstova. Ali to je upravo primjer tipologije, koji na jedinstven način osvjetljava kako su prvi kršćani razumjeli međuovisnost dvaju Saveza i kako su Kristovo djelo shvaćali iz uvida u svu ekonomiju spasenja. Po svemu tome, zajedno s visoko značajnim napomenama o glavnim člancima vjere, ovaj je anonimni spis, u kojem se još osjeća dah ap. Pavla, jedan od bitnih isprava novozavjetne objave.

Gdje se nalaze primatelji? Naime izraz iz 13 — 24 — "oni iz Italije vas pozdravljaju" — je dvosmislen. Moguće je da se radi o kršćanima koji stanuju u Italiji te pozdravljaju njima daleke primatelje, ili (vjerojatnije) se pak radi o iseljenicima iz Italije koji pozdravljaju svoju braću koji su ostali u Rimu tijekom progona. Činjenica da rimski biskup Klement prvi navodi Poslanicu Hebrejima u svome pismu govori u prilog drugoj pretpostavci. Prema Klement Aleksandrijskog, poslanicu Hebrejima je napisao apostol Pavao na hebrejskom. Tek kasnije, zbog kvalitetnog naučavanja, Pavao je molio Luku da prevede hebrejski tekst na grčkom, da bude u korist nežidovskih kršćana. Ovo bi objašnjavalo izvanredni grčki na kojom je pisana naša poslanica.

JAKOVLJEVA

Spis je upućen "12 plemena Raseljeništva" (1,1), zacijelo kršćanima židovskog podrijetla raspršenima u grčko-rimskom svijetu, nadasve u graničnim područjima s Palestinom, kao što su Sirija ili Egipat. Da su naslovnici obraćenici iz židovstva, potvrđuje cijela poslanica. Pisac se stalno poziva

na Bibliju, što pretpostavlja da im je dobro poznata, tim više što je autor u svojim dokazivanjima izričito ne navodi (kao što npr. čini Pavao ili autor Poslanice Hebrejima), nego je primijenjuje spontanim podsjećajima ili aluzijama koje se svugdje naziru. Posebno se nadahnjuje na mudrosnoj književnosti i odatle izvodi pouke za praktični moral. Ali u isto je vrijeme uvelike ovisan o naucima Evanđelja, pa tako njegov spis nije samo židovski, kako se je katkada tvrdilo. Naprotiv, u njemu trajno susrećemo Isusovu misao i njegove omiljele izraze, i to opet manje kao izričite navode, uzete iz pisane predaje, a više kao korištenje živom usmenom predajom. Ukratko, pisac je židovsko-kršćanski mudrac koji na originalan način premišlja načela židovske mudrosti u smjeru njihova usavršenja, koje su poprimila u ustima Učitelja.

Spis se teško uklapa u poslanički stil. Više je to homilija, uzorak kateheze koja se rabila u judeo-kršćanskim zajednicama onog vremena. Nalazimo ovdje niz moralnih poticaja, bez prave povezanosti, čas je to kitica izreka koje okuplja isti sadržaj a čas zvučna podudarnost. Redaju se naputci: kako podnositi kušnje, odakle napasti, kako gospodariti jezikom ili o važnosti sloge i milosrda, o djelotvornosti molitve.

Dvije glavne teme određuju sve to poticanje. Jedna uzdiže siromahe i strogo kudi bogate (I, 9-11; 1, 27 — 2, 9; 4,13 — 5, 6). Ta briga za poniznike, Božje miljenike, nadovezuje se na staru biblijsku predaju, a posebno na evanđeoska blaženstva. Druga tema naglašava vršenje dobrih djela i upozorava da se čuvamo neplodne vjere. O tom ovdje nalazimo i polemičku raspravu, za koju mnogi tumači drže da je uperena protiv Pavla. Treba doista priznati da ima vrlo upadnih dodirnih točaka između Jak i Gal/Rim, posebno u različitom tumačenju istih biblijskih tekstova o Abrahamu.

Nije nemoguće da se Jakov htio suprotstaviti nekim kršćanima koji su iz Pavlova nauka izvodili kobne zaključke. Treba ipak ustvrditi dvoje: prije svega, iznad površinskog suprotstavljanja koje uvjetuju različite situacije, Pavao i Jakov se slažu u bitnom.

Nadalje, ova tema vjere i djela, što je tako naravno izvirala iz datosti židovske religije, mogla je veoma lako pružiti tradicionalni poticaj za raspravu koju su dva autora obradila na neovisan način.

1 PETROVA

Dvije katoličke poslanice pozivaju se na ap. Petra. Prva u samom uvodnom obraćanju nosi ime apostolskog prvaka (1,1) i prihvaćena je bez spora već od prvih početaka Crkve. Vjerojatno je koristi Klement Rimski i svakako Polikarp, a onamo od Ireneja pridijeva se izričito ap. Petru. Apostol piše iz Rima ("Babilona": 5,13), gdje se nalazi s Markom, koga naziva "svojim sinom". Premda smo veoma malo obaviješteni o kraju Petrova života, jedna veoma sigurna predaja dovodi ga u glavni grad carstva, gdje je umro kao mučenik pod Neronom (64.). Poslanica se obraća kršćanima "Dijaspori — Raseljeničima", točno imenujući pet provincija (1,1), koje zapravo predstavljaju čitavu Malu Aziju. To što kaže o njihovoj prošlosti daje naslutiti da je riječ o obraćenicima iz poganstva, ali time među njima nije isključena prisutnost judeo-kršćana. Stoga im piše na grčkom. Taj je grčki jednostavan, ali ispravan i skladan, predobar za galilejskog ribara, ali znamo ime njegova učenika-tajnika koji mu je mogao pomoći u sastavljanju. To je Silvan, koji se općenito poistovjećuje sa starim Pavlovim pratiocem.

Premda je to spis prvenstveno praktičnog značenje, u njemu

nalazimo i lijepo doktrinalno bogatstvo. Sadrži divan sažetak zajedničke kršćanske teologije iz apostolskog doba, s dirljivom toplinom u svojoj jednostavnosti. Jedna od temeljnih ideja odnosi se na odvažno podnošenje kušnji, po Mesijinu uzoru. Kao i Mesija, i kršćani trebaju trpjeti strpljivo, sretni ako su njihove patnje zbog vjere i njihova svetog ponašanja, suprotstavljajući zlu samo dobro, ljubav, poslušnostjavnim vlastima i blagost prema svima. Postoji i jedan težak odlomak, različito tumačen od egzegeta — već prema tome jesu li u Kristovu "propovijedanju" vidjeli navještaj spasenja pravednika starozavjetnog razdoblja i jesu li u "duhovima u tamnici" prepoznali bezbožnike umrle u vrijeme potopa ili — (vjerojatnije) prema biblijskoj i apokaliptičkoj predaji — pale anđele. Ovaj se Isusov čin svakako smješta u čas njegove smrti te tvori jedno od glavnih teoloških mjesta o dogmi Kristova silaska u podzemlje.

2 PETROVA

I druga se poslanica, bez sumnje, prikazuje kao Petrova. Ne samo što apostol spominje svoje ime u naslovu (1,1) nego također aludira na Isusov navještaj o njegovoj smrti (1,14) te se predstavlja kao svjedok preobraženja (1,16-18). Nadalje, spominje jedno ranije pismo (3,1) koje ne može biti drugo doli 1 Pt.

Kad po druge put piše istim čitateljima, to čini s dvostrukom nakanom: upozoriti ih da se čuvaju krivih učitelja (gl. 2) i odgovoriti na nespokoj zbog kašnjenja paruzije (gl. 3). Istina, strogo govoreći, ti krivi učitelji (vjerojatno gnostici) i taj nespokoj mogli su postojati potkraj Petrova života.

Čitava gl. 2 preuzima, slobodno ali očito, Judinu poslanica. Čini se da već postoji zbirka Pavlovih poslanica. Apostoli se

stavljaju na istu razinu s prorocima.

U ovoj se poslanicu nalazi: kršćanski poziv na "udioništvo u božanskoj naravi" (1,4), definiciju božanskog nadahnuća Pisama (1,20s), sigurnost buduće paruzije unatoč njezinu kašnjenju i nesigurnosti njezinog dana te navještaj da će poslije uništenja svijeta (demoni? - atmosfera je čestoput smatrana bivalištom demoni) vatrom nastati novi svijet u kojem će prebivati pravednost (3,3. 13).

JUDINA POSLANICA

Što se tiče nadnevka i podrijetla poslanice, sama poslanica, no i predaja, daju nam neke naznake. Na apostola se aludira kao ljudi prošlosti (r. 11 i 18) a na vjeru kao nešto što je jednom zauvijek predano vjernicima (v.3 et v.20). ... što otkriva viši stadij kršćanske misli. Povjesničar crkve Euzebije iznosi priču koju je pročitao u knjizi ranijeg povjesničara, Hegesippea. Ta priča govori o Judinim unucima koji su bili izvedeni pred cara Trajana (98.-117.). Shodno tome može se pretpostaviti da je njihov djed živio do druge polovice prvoga stoljeća. Ne može se, stoga, isključiti kako je Juda napisao poslanicu kratko prije pada Jeruzalema (70.) — događaja koje on uopće ne spominje. Što se tiče podrijetla poslanice, postoje naznake da je napisana u Siriji. Naime, u Siriji je Juda dugo vremena bio iznimno poštovan o čemu svjedoče drevni sirijski dokumenti.

IVANOVE POSLANICE

Razlog postojanja prve Ivanove poslanice nije teško dokučiti. Radi se o odgovoru na posebne okolnosti nastale u razdoblju

kada je Ivan djelovao kao biskup Efeza i ovisnih crkava. Vjernici su bili u opasnosti jer su ih lažni učitelji željeli odvesti u zablude. Naime potonji su se smatrali vizionarima vjerujući kako su duhovno nadmoćni jer navodno posjeduju filozofsku i sinkretističku spoznaju. Napustivši Crkvu, čime su otkrili pravo duhovno stanje, nastavili su pokušavati od Crkve odvući one koji su u njoj ostali. Ponašanjem i stavovima koje su iskazivali prema Isusu Kristu dokazali su kako nisu kršćani već sotonski prevaranti (njihov je duh duh Antikrista ili lažnoga Mesije koji će doći).

Od samog početka pisac napada lažne učitelje. Oni kao krivovjernici naginju doketizmu, tj. tvrde kako je Isus imao tek pojavno a ne stvarno tijelo (*dokein* en grec = nalikovati). Isto tako ne vjeruju u Kristovu čovječju narav. Pisac naznačuje kriterij prema kojem primatelji poslanice mogu ocijeniti postojanje krivovjersva; onaj tko ne priznaje Isusa Krista koji došao u tijelu (tj. kao pravi čovjek, dakle utjelovljenje) nije u istini (4:2-3). Potom ih Pavao podsjeća na priznanje vjere. Gnostici, pak, stavljaju spoznaju iznad ljubavi te tvrde kako su bezgrešni. Autor naglašava kako je istinska gnoza, prava spoznaja, podložna ljubavi. Ne možemo spoznati Boga a da njega i njegovu braću ne ljubimo (4:7-21). Spoznaja, dakle, o kojoj govori Biblija, ne spada toliko u intelektualno područje koliko u područje morala i etike.

Druga Ivanova poslanica ukratko govori o bratskoj ljubavi te upozorava na krivovjerce iz prve poslanice. Ona započinje sljedećim riječima "ja, starješina, izabranoj Gospođi i njezinoj djeci." Tko je starješina (*presbuteros*)? Navod podsjeća na Papijin tekst o starješini Ivanu. *Što se tiče Kyrie, ova se riječ može prevesti kao gospođa*. Izabrana Gospođa nije neka kršćanka već simbolično ime za Crkvu.

Treća poslanica je poruka Starješine za ljubljenog Gaja. Razni odlomci Novog zavjeta spominju nekog Gaja (Dj. ap. 19:29, 20:4, Rim. 16:23, Kor. I 1:14) no ništa nam ne dopušta da ustvrdimo kako se radi o istoj osobi. Tko god on bio, Starješina ga hvali kao i Demetrija. S druge strane ističe Diotrefa koji je vjerojatno bio na čelu druge zajednice i koji, izgleda, nije priznavao autoritet Starješine.

Kako su ove zadnje dvije poslanice više ili manje bez doktrinarne važnosti nemoguće nam je dokučiti razlog zbog kojeg bi se one uspjele nametnuti osim činjenice da ih je napisao apostol Ivan. Što se tiče nadnevka, vjerojatno potiču s kraja prvog stoljeća. Naime, Ivan umire u Efezu na početku vladavine cara Trajana.

OTKRIVENJE

"Otkrivenje", po grčkoj riječi "Apokalypsis" označuje objavu kojom Bog otkriva ljudima nešto skrovito, samo njemu poznato, osobito s obzirom na budućnost. Teško je posve točno odrediti granic između apokaliptičke i proročke književne vrste na koju se apokaliptička nadovezuje: dok su drevni proroci slušali božanske objave i usmeno ih prenosili, autor apokalipse prima objave u obliku viđenja a zapisuje ih u knjigu. S druge strane, ta viđenja nemaju značenja sama po sebi nego po simbolici koju u sebi kriju.

Ako želimo dobro razumjeti Otkrivenje, trebamo ga smjestiti u povijesne okolnosti u kojima je nastalo. Bilo je to svakako doba nemira i žestokih progona Crkve u nastanku. Doista, kao i apokalipse koje su prethodile Otkrivenju (osobito Danielova), a na kojima se ono očito nadahnjivalo, Otkri-

venje je prije svega prigodni spis, namijenjen da podigne i podrži moral kršćana koje je bez sumnje sablažnjavala činjenica što je tako žestoko progonstvo navalilo na Crkve. Onoga koji je rekao: "Hrabri budite, ja sam pobijedio svijet" (Iv 16,33). Za ostvarenje svog nauma Ivan preuzima tradicionalne velike proročke teme, osobito temu o velikom Dana Jahvinu (usp. Am 5,18+). Svetom narodu, kog podjarmiše Asirci, Kaldejci, a zatim Grci, tom narodu što ga je progonstvo raspršilo i gotovo uništilo, proroci su navješćivali skori dan spasa u koju će sam Bog osloboditi svoj narod iz ruku tlačitelja i povratiti mu ne samo slobodu nego i moć i gospodstvo nad neprijateljima koji će biti kažnjeni i gotovo uništeni. U doba Ivanova pisanja Crkva, novi narod izabrani, upravo je desetkovana zbog krvava progonstva kojim je na nju navalio Rim i Rimsko carstvo (Zvijer), a sve na poticaj Sotone, zakletog Protivnika Mesije i njegova Naroda. U uvodnom se viđenju opisuje veličanstvo Boga koji stoluje na nebu kao apsolutni gospodar ljudskih sudbina (4) a Jaganjcu predaje knjigu s nalogom o uništenju progonitelja (5). Viđenje se nastavlja s navještajem provale barbarskih naroda (Parta), uz tradicionalnu pratnju zala: rata, glada, kuge (6). Ipak, Božji će vjernici biti pošteđeni (7,1-8; usp. 14,1-5), ali očekujući istom na nebu svoj trijumf (7,9-17; usp. 15,1-5). A budući da Bog hoće da se grešnici spase, on ih ne želi odmah uništiti, nego im šalje niz bičeva da ih opomene kao nekoć faraona i Egipćane (8 — 9; usp. 16). No uzalud. Stoga Bog uništava, zbog otvrdnuća, opake progonitelje (17) koji su pokušali iskvariti zemlju navodeći je da se klanja Sotoni (što podsjeća na imperatorski kult poganskog Rima). Slijedi tužaljka nad razorenim Babilonom-Rimom (18) te pobjedna pjesma na nebu (19,1-7). Novo viđenje ponovno preuzima temu o uništenju Zvijeri (Rima-progonitelja), što je djelo slavnoga Krista (19,11-21). Time se otvara milenij (20,16)

koje dokrajčuje nova navala Sotonina (20, 7s), na što se nadovezuje uništenje Neprijatelja, uskrsnuće mrtvih i njihov sud (20,11-15) te napokon konačna uspostava nebeskoga Kraljevstva gdje je radost savršena jer je i sama smrt uništena (21,1-8). Na kraju pogled unatrag opisuje savršeno stanje novoga Jeruzalema, zajednice spašenih, za vrijeme milenija (21, 9s).

To **povijesno tumačenje** Otkrivenja njegov je prvi i temeljni smisao. No domet se knjige na tom ne zaustavlja. U igri su vječne vrednote što utemeljuju vjeru vjernika svih vremena. Već se u SZ pouzdanje svetog naroda temeljilo na obećanju da će Bog biti "uza svoj narod" (usp. Izl 25,8+). Ta je prisutnost Bozja značila zaštitu protiv neprijatelja u ostvarivanju spasa. I sada je Bog, i još savršenije, uza svoj novi narod što ga sa sobom sjedinjuje po osobi svog Sina, koji je Imanuel (Sa-nama-Bog). Stoga Crkva živi od obećanja uskrslog Krista: "Ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta" (Mt 28,20). Ako je tako, vjernici se nemaju čega bojati. Makar morali i trpjeti za ime Kristovo, na kraju će pobijediti Sotonu i sve njegove spletke.

Kao u čitavoj apokaliptičkoj literaturi, osnovni cilj knjige je ohrabriti kršćane koji su prolazili, ili će prolaziti kroz proganjanje. To (knjiga Otkrivenja) je baš ono što je trebala crkva sljedeća dva stoljeća kad je trebala proći kroz žestoko, ali povremeno, proganjanje od rimske države. Zapravo, zanemarivanje neizravne povijesne pozadine (tj. Rimskoga carstva) lišava nas vrijedna alata za **futurističko tumačenje** knjige. Jasno je kako se ovaj dio knjige Otkrivenja djelomično ispunio u prva tri stoljeća crkvene povijesti, ali još uvijek preostaje jedno preciznije ispunjenje u budućnosti. Početna vizija služi da bi poistovijetila govornika sa Sinom čovječjim iz Danielove knjige: došao je učiniti ono što je

obećao u Danielu, kazniti svijet za pobunu i uspostaviti mesijansko kraljevstvo.

Pisma za sedam crkva u 2. i 3. poglavlju su odgovori koje Isus daje povjerenicima tih 7 crkava a Ivan ih je imao pod svojom nadležnosti. Otkriva nam da je glavni problem u tim crkvama bila gnostička hereza koja je uzrokovala moralni kompromis s poganskim pogledom na svijet te tako prouzročila slabost u vjeri i kapacitetu da se ostane čvrst u progonstvu. Druga uznemiravajuća činjenica koja je objelodanjena u tim pismima jest da su se kršćana odrekle pa čak i progonile lokalne židovske zajednice, oni koji su trebali znati bolje, tako da se Isus osjećao prinuđenim nazvati ih "Sotonskom sinagogom". Isus upozorava određene crkve ako se ne pokaju i ne vrate svojoj prvoj odanosti (dosl. ljubavi) prema njemu (tj. ne prestanu s kompromisima), u opasnosti su da otpadnu kad progonstvo dođe u kulminaciju. Isus svako pismo završava ohrabrujući svoje sljedbenike da mu ostanu vjerni, bez obzira na cijenu, jer ih čeka velika nagrada.

Poglavlja 4-5 nam daje uvid u događaja koje slijede. Prisustvujemo investituru Mesije kao izvršitelj Božjeg eshatološkog plana za uvođenje mesijanskog kraljevstva.

Od 6. poglavlja pa dalje, knjiga detaljno obrađuje budućnost. Govori posebno o događajima koji se odnose na 7 zadnjih godina povijesti ovoga svijeta, koje izravno prethode dolasku Mesije, obraćenju Izraela i uspostavljanju mesijanskog kraljevstva. To razdoblje sažeto je opisano u Danielovoj knjizi, u okviru proročanstva o 70 razdoblja od 7 godina koja će prethoditi uspostavi Mesijinog kraljevstva i porazu sotoninog režima. Većina tih detalja bavi se najstrašnijim preokretima: prirodnim katastrofama, atomskim ratom, velikim brojem nepokajanog stanovništva svijeta i totalitarnim režimom koji inzistira na progonu manjine koja ga odbija štovati jer ima višu zakletvu vjernosti. Intenzitet sukoba objašnjen je

činjenicom da je sotonsko posjedovanje svijeta tako duboko ukorijenjeno da ga ne želi pustiti te zapodijeva očajničku borbu. To je njegov posljednji udarac prije povratka Mesije koji će ga poraziti i izbaciti iz svijeta.

Sudovi: Sudovi (prvenstveno na carstvu zvijeri) su nam predstavljeni onim redom kojim su bili otkriveni Ivanu u viziji koju je vidio. Kako semitski stil ima tendenciju da se odjednom bavi samo jednim predmetom, nije vjerojatno da je redoslijed kronološki: vjerojatno se značajno preklapaju, kako slijedi:

pečati	1	2	3	4	5	6
7						
trube					1	2
7					3	4
čase						5
6						6
7						

Za semitski stil karakteristično je da najprije daje široki pregled događaja sa kasnijim vraćanjem da bi se dodalo više detalja. Kronološki, apokaliptičke vizije skaču natrag - naprijed brzinom koja zbunjuje naše zapadnjačke mozgove. Na primjer, tema mučeništva dodirnutu je u 6,9-11 ali proširena je u sljedećim ulomcima: 12,13-17; 13,78.15; 14,13.

Žetve: u Otkrivenju se spominju dvije 14,14-20. Prva vjerojatno predstavlja uzdignuće crkve prije armagedonske bitke i konačne katastrofe, dok druga predstavlja uništenje pogana u armagedonskoj bitki.

Posljednjih 7 godina povijesti ovoga svijeta učinjeno je sličnim drami. Učesnici su nam predstavljeni negdje oko polovice knjige.

1. Konfederacija deset naroda (oživljeno Rimsko carstvo) koju vodi diktator zvani (prva) Zvijer koja izlazi iz mora (t.j. poganskih naroda). Ovaj diktator zahtijeva da ga se štuje i

ubija one koji to odbijaju. Neki će državu 10 naroda vidjeti kao posljedna permutacija EZ. Vjerojatno će se morati dogoditi nekavi oblici (ekonomska?) kriza da bi to postala stvarnost. Drugi nam govore da je to ponovno oživljeno Rimsko carstvo (koje simbolizira crveni zmaj). Svakako, ova carstvo je opisano kao je bio Rim na kraju prvog stoljeća.

a) **Babilon** (ili velika bludnica) simbolizira imperatorski kult (štovanje careva lika): rimska manifestacija poganstva koji je suprotstavljan Bogu.

b) **Tir** predstavlja razuzdani, bezbožni trgovački duh.

c) **Crveni maj** predstavlja demonizirano pogansko carstvo u svom posljednom (ponovljenom, Rimskom) obliku.

d) **Otkrivenje 17,9-11**: *Tu se hoće mudre pameti! Sedam glava sedam je bregova* (tj. Rima) *na kojima žena* (imperatorski kult) *sjedi. A i sedam kraljeva: pet ih* (vjerojatno August, Tiber, Gaj, Klaudije i Neron) *već pade, jedan jest* (Vespazije), *a jedan* (Tit) *još ne dođe: kada dođe, ostati mu je zamalo* (vladao je 79.-81.). *I Zvijer koja bijaše i više nije, osma* (drugi Tit - europski diktator ili prva zvijer) *je, a iz broja je njih sedmero* (on je utjelovljenje svih drugih rimskih cara), *i ide u propast. Usp Daniel 9,26-27: A poslije šezdeset i dvije sedmice* (krajem 69. sedmice), *bit će Pomazanik* (tj. Mesija) *pogubljen, ali ne za sebe* (neki prijevodi: *ostat će bez potomstva*, što je za Židove tragedija; vidi Iz 53,8). *Narod kneza koji će doći razorit će Grad i Svetište* (general Tit razorio je Jeruzalem 70. poslije Kr.); *svršetak im je u propasti, a do svršetka rat, i pustošenje* (to se odnosi na razdoblje između pada Jeruzalema i početka 70. sedmice: vidi Mt 24,6). *On će* (tj. vjerojatno diktator Europe, Titov rimski nasljednik; nastavak Rimskog carstva u drukčijem obliku) *sklopiti savez s mnogima* (tj. s većim dijelom židovskog naroda pod vodstvom Antikrista, lažnog Mesije) *za jednu sedmicu* (sedam godina); *a u polovici sedmice* (tri i pol god-

ine) *prestat će žrtva i prinos* (ukinut će hramske obrede i uspostaviti obožavanje samoga sebe), *na vrhu Hrama bit će grozota pustoši* (idolski kip koji uzrokuje pustošenje) *sve do svršetka* (do dolaska Mesije), *dok se pustošenje* (Božji Sud i Velika nevolja) *ne obori na pustošnika*. (Antikrist koga će Isus pogubiti o svom dolasku: vidi 2 Sol 2,8).

18. poglavlje govori o padu tog carstva i sistema.

2. Izraelski narod koga vodi lažni mesija, nazvan Antikrist ili lažni prorok (druga zvijer). Izlazi iz zemlje (vjerojatno izraelske). On će ponovo izgraditi Hram. Prema Danielovoj knjizi, ovaj čovjek (sigurno na čelu grupe otpadničkih izraelaca) potpisuje sedmogodišnji ugovor sa zapadnim diktatorom koji mu garantira zaštitu i slobodu štovanja. Ovaj ugovor se krši nakon 3 i pol godine kad se ovaj nameće da ga štugu u Hramu i tako židovski narod pada u idolopoklonstvo (nazvano velikim otpadom). Zbog toga se Božji sud obara na naciju u formi Velikih nevolja. Božji ostatak napušta Izrael i sklanja se (u Petri?) kod drugog naroda (u Jordanu?). Velike nevolje skoro su prikazane kao repriza progonstva izraelskoga naroda pod Antiohom Epifanom iz vremena Makabejaca.

Samo povratak Mesije, kad sve izgleda izgubljeno, spašava narod od totalnog istrebljenja od ruku njegovih neprijatelja.

Drama završava Armagedonom (pogl. 19.), konačnom bitkom u Izraelu koja pokazuje potpuno uništenje vojski koje su se slile da bi uništile Izrael. Ovo se događa pri povratku Mesije koji ih osobno pobjeđuje. Događji povezani s tim posljednjim kataklizmičkim sudom nazvani su Danom Gospodnjim, vremenom Jagnjetova gnjeva. Čini se da ova drama se događa tijekom 24 sata, te oni koji nisu spremni nemaju vrijeme da se predomisle. Biblija ne kaže da Isus može se vratiti bilo kada, već da kad se vrati, to će biti iznenadno — sve će se dogoditi velikom brzinom.

Za to vrijeme sotona je vezan tako da ne može ponovo zavoditi narode. U tom odlučnom času, oni Izraelci koji budu preživjeli (trećina naroda) konačno prihvaćaju Isusa kao Mesiju. Nastupaju uskrснуće i sudovi i započinje mesijanska vladavina na zemlji. Božji narod s njim vlada i upravlja svijetom, a Izrael vodi svijet u štovanju Boga, učeći njegove stanovnike (one koji su preživjeli) njegovim putovima i volji. Božji i Jagnjetov tron stoji na središnjem trgu (koji čini vrh piramide), a to je središte grada, kao što je svetinja nad svetinjama bila centar Hrama. Nikakav hram više ne skriva Sve-mogućeg od pogleda njegovih ljubljenih. Njegove sluge voljno mu služe. Gledaju mu lice (tj. staju mu na razpolaganju) i direktno primaju naredbe, a njegovo ime im je utisnuto na čelima. Njegovi će glasnici izlaziti da bi nosili njegove zapovijedi i bili izvršioci administracije, a autoritet će se jasno očitovati svima na njihovim čelima.

Na kraju mesijanske vladavine sotona je pušten i organizira posljednju pobunu. Narodi napreduju prema Novom Jeruzalemu, ali bivaju zaustavljeni na putu i uništeni vatrom. Stari svijet iščezava i dolazi posljednji sud na kojem su svi oni koji prije nisu bili suđeni. Nakon toga Bog stvara novo Nebo i novu Zemlju koju će nastavati samo oni koji su pravedni (tj. pravi vjernici) i koja je, za razliku od milenija, rezervirana isključivo za Božji narod.

